

INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPEAN

REVISTA ISTORICĂ

FONDATOR N. IORGA

PUBLICAȚIE SEMESTRIALĂ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BIBL. UNIV. CLUJ-S'BIU
Nr 7405 -1945
Exemplar legal

VOL. XXX, N-LE 1-12

IANUAR-DECEMBRIE 1944

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

FONDATOR: N. IORGA

DIRECTOR: N. BĂNESCU

Vol. XXX, n-le 1—12

Ianuar—Decembrie 1944

„COLONISARE”, NU IMIGRAȚIE.

— O nouă teorie maghiară —

Colaborând la volumul închinat profesorului Nikov dela Sofia, cunoscutul bizantinist maghiar E. Darkó prezintă o nouă teorie cu privire la venirea Românilor în Transilvania. Contribuția aceasta, de domeniul fantasiei, e intitulată: „*Die Uebersiedlung der Wlachen vom Süden nach Norden der Donau*”¹⁾.

Începe prin câteva considerațiuni asupra apariției Vlahilor în izvoarele bizantine, dela mențiunea ațelor Βλάχοι ὄδοιαι din veacul al X-lea, până la știrile mai ample asupra romanilor la istoricii veacului al XV-lea. Această scurtă înșirare a datelor învederează dela început, prin interpretarea lor tendențioasă, atitudinea științifică a autorului. Lupta pornită de Asănești e susținută după dânsul totdeauna de Cumani; Vlahii urmăreau numai jaful (p. 174). Conducătorii mișcării „poartă nume curat slave și bulgărești” (Petru, Asan, Ioniță, — ce mai nume slave sau bulgare!). Regretatul cunoaște bine „Vlahia-Mare” thesaliotă și afirmă că în secolul al XV-lea numele s’a extins și asupra unei țări unde mai înainte nu se știa nimic despre existența Vlahilor (wo man vorher von dem Dasein der Walachen gar nichts wusste). Aceasta nu-l împiedecă a recunoaște că istoricul Chalkondylas ne vorbește, în secolul al XV-lea, despre Vlahii

1) *Recueil dédié à la mémoire du prof. P. Nikov*, Sofia, 1940, pp. 173—180.

Moldovei și Transilvaniei. Inregistrează apoi pe Vlahii din Moesia și Nordul Balcanilor, pe cari nu-i poate tăgădui, pentru că îi află în documentele țarului Dușan al Sârbilor.

Din toate acestea rezultă pentru dânsul că Vlahii dela Nordul Dunării vin din aceeași tulpină cu cei dela Sudul fluviului; dar, adaugă îndată, fiindcă „anonimul român” și documentele ungu-rești arată neîndoios „că strămutarea valahă s'a făcut dela Sudul la Nordul Dunării, și nu invers”, trebuie să vedem în Vlahii balcanici marele rezervoriu din care, în veacul al XIII-lea și în cele următoare, a ieșit strămutarea vlahă îndreptată în Ungaria. „Cum și de ce”, — ne-o va lămuri în prețioasa-i contribuție istorică.

Teoria celor cari explică fenomenul prin transhumanța păstorilor nomazi nu-l mulțumește, pentru simplul motiv că hotarele Statelor interesate — Bizantini, Bulgari, Unguri — nu erau deschise. Așa ceva se putea întâmpla, pretinde învățatul nostru, numai printr'o *politică de colonizare* a Statului, ceia ce era în obiceiul tuturor pe atunci.

Ungurii au practicat această metodă încă din veacul al XI-lea, când au colonizat pe Pecenegi și s'au umplut pretutindeni ținuturile lângă frontiere de așezările acestor barbari. Geiza al II-lea a adus, la mijlocul secolului al XII-lea, pe Sași în Transilvania, iar în secolul al XIII-lea Andrei al II-lea l-a completat, aducând Ordinul Ioannișilor. Primejdia era însă mare la granița de Sud, din pricina năvălirilor repetate ale Cumanilor, Bulgarilor și Tătarilor. Colonizarea unui nou popor în acele părți era prin urmare „o necesitate grabnică” (p. 176).

Vlahii din Moesia nu erau, după opinia excelentului istoric maghiar, un popor războinic, dar, de nevoie, împărații bizantini îi primiră în armatele lor, lângă celelalte elemente „oțelite în lupte”. Aceasta „trecu, fără îndoială”, și prin mintea regilor unguii dela începutul secolului al XIII-lea: Vlahii luptă încă dela 1210 în armatele lui Andrei al II-lea. Dar mai era și altă considerație care a îndemnat pe regii maghiari să atragă la dânsii pe Vlahii din Balcani. Ei se aflau adesea pe picior de războiu cu Bizantinii, cu Bulgarii și Sârbii și le venea la socoteală să slăbească puterea acestora prin atragerea unei părți a populației lor, cu care să-și sporească propria lor forță. Aceasta n'o putură face

în secollele al XI-lea și al XII-lea, când imperiul bizantin era în plină putere și ținea tare linia Dunării: „La Dunărea-de-jos, în Paristrion, în jurul regiunii Belgrad-Branicevo, scrie autorul, stăteau garnizoane puternice, care ar fi zădărnicit orice încercare de colonizare”. Dar situația se schimbă la sfârșitul secolului al XII-lea, când, după moartea împăratului Manuel, imperiul „se prăbușește”. La 1182—1183, Bela al III-lea năvălește în imperiu și ajunge cu oștile-i pustiitoare până la Niș și Sofia. „Atunci a și fost, fără îndoială, — afirmă învățatul maghiar — un prilej de a lua cu sine din împrejurimile orașelor pomenite prizonieri valahi”; totuși știm foarte sigur — adaugă precaut autorul — că el nu s'a folosit de acest prilej. Expediția lui Bela nu era îndreptată împotriva împăratului legitim, ci a usurpatorului Andronic. Căderea acestuia și întronarea lui Isaac Angelos au dus la legătura matrimonială pe care regele maghiar a răsplătit-o cu retrocedarea regiunii cucerite de dânsul, dela Belgrad până la Sofia (p. 177). După moartea lui Isaac, situația se schimbă din nou. În ultimii ani ai secolului al XII-lea, Ungaria fu amenințată de Bulgaria și Serbia. Emeric cuceri ținutul dintre Drina și Morava. Lupta pentru Bulgaria de Vest se urmă între Unguri și Bulgari multă vreme, încât, în cursul secolului al XIII-lea, ținutul acesta (Mačva) a ajuns adesea în puterea Ungariei. „În timpul acestor cuceriri și lupte se presintă prilejul și necesitatea colonisării Vlahilor”, colonizare impusă de întărirea capului de pod dela Turnu-Severin, „cel mai important punct de trecere în regiunile bulgare și sârbești nou-cucerite” (p. 178). S'a făcut atunci colonizarea populației românești din această regiune pentru a se asigura frontiera transilvană împotriva Bulgarilor și aliaților lor Cumani. Dar istoria păstrează o adâncă tăcere asupra acestui fapt, deși luptele sunt arhicunoscute.

Regretatul Darkó aduce deci *probele* sale. Weigand a dovedit cât de românească e toponimia din jurul Sofiei de azi, unde nu se mai află o populație românească. Această toponimie nu e macedo-română, ci daco-română. Jireček a arătat și dânsul nu numai că vechile documente sârbești din secolele XIII-XIV sunt pline de nume românești, dar că Românii și-au lăsat urmele existenței lor mai cu seamă în toponimia din regiunea Rubnik, care e tocmai în mijlocul triumghiului Niș—Sofia—Küstendil și înseamnă „linia

sudică a aspirațiilor ungurești" și a stăpânirii lor efemere pentru care, în veacul al XIII-lea, s'a vărsat „atât de mult sânge unguresc în luptele cu Bulgarii și Bizantinii". Putem deci admite, încheie, cu atâta logică, savantul maghiar, că Românii de fapt au fost strămutați *din aceste regiuni* pe teritoriul Coroanei ungare.

Răposatul Darkó a uitat că tocmai în regiunea din fața graniței, pe care vrea s'o întărească, trăește până azi masa compactă a Românilor Timoceni, care umple întreaga regiune dintre Morava și Timoc, ba și mai departe, până la Lom, continuată prin satele românești ce se țin lanț pe țărmul Dunării până la Siștov. Dacă ar fi întrebat pe colegul său de la Sofia, d. Romanski, acesta l-ar fi lămurit asupra Românilor din acest ținut, pe cari învățatul bulgar i-a cunoscut, prin cercetări personale, mai numeroși decât îi arată statisticele sârbești. Dacă ar fi răsfoit măcar însemnările de călătorie ale concetățeanului său, Szabó Iózsef, care a umblat prin acele locuri (1872—73) și le-a descris exact, Darkó ar fi aflat că Românii sunt acolo în mase mult mai compacte decât Sârbii și că „ci au locuit în parte aceste regiuni încă înainte de venirea Sârbilor" ¹⁾. Și celebrul Kanitz i-ar fi servit aceleași date, desmițându-l în privința Românilor din acele ținuturi. Dacă, în sfârșit, ar fi citit literatura atât de bogată asupra Românilor din Timoc, ar fi aflat că învățații sârbi și bulgari îi consideră mai cu seamă ca imigrați din Ungaria și din Țara-Românească. D. Romanski însuși îi împarte în „Ungurecii", veniți din Banat și Ardeal, și „Țărenii", veniți din România. Ne abținem de a mai repeta argumentele istorice și filologice, care dovedesc că miezul acestei populații vine tocmai din acei Români, pe cari învățatul Jircček îi constata atât de numeroși în „triumghiul" invocat de învățatul maghiar.

Pentru cine cunoaște cât de puțin istoria epocii, sare în ochi absurditatea teoriei lui Darkó, după care o populație, adusă de unii tocmai din Ungaria și România, ar fi colonizat în număr atât de mare ținuturile Coroanei maghiare. Și dacă această po-

1) V. *Românii din Timoc*, culegere de izvoare îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, I, București, 1913, p. 30. Cf. N. A. Constantinescu, *Chestiunea timoceană*, București, 1911.

pulație din dreapta Dunării a sporit numai în parte, cum trebuie să admitem, cu refugiați de dincolo de fluviu, ea este încă prezentă, în număr considerabil, în locurile din care închipuirea învățatului nostru o strămută, de șapte sute de ani, în patria sa.

N. BĂNESCU

UN OFIȚER AL OCUPAȚIEI AUSTRIACE ÎN MOLDOVA DIN VREMEA RĂZBOIULUI CRIMEII

(1854—1857)

Dacă din timpul ocupației austriace în Muntenia, sfârșită la 1857, avem amintirile amănunțite ale maiorului Wimpffen¹⁾, document important pentru istoria acestei ocupații, bibliografia istorică românească n'a cunoscut și pentru Moldova o carte de valoare similară. Totuși, la 1900 se publicau la Stuttgart amintirile lui Moritz Edlen von Angeli²⁾, care a trăit trei ani de garnizoană la Iași, pe timpul când Wimpffen se afla la București. Amintirile lui Angeli conțin și întâmplările anilor petrecuți în Italia și în Polonia austriacă. Capitolul despre vremea petrecută în Moldova constituie prima parte a amintirilor sale.

Începutul lui „*Altes Eisen, Intimes aus Kriege- und Friedensjahren*” este o privire rapidă asupra politicii austriace dela 1853, cu toate șovăielile și greșelile sale. Această introducere servește lui Angeli să explice împrejurările care-l obligau, în toamna anului 1854, să se afle în drum spre Moldova. Viața la Iași, în mijlocul societății moldovenești, și întâmplările ocupației sunt lucruri pe care el le-a trăit și observat direct, ceiace

---

1) *Erinnerungen aus der Walachei während der Besetzung durch die österreichischen Truppen (1854—1856)*. Wien, 1878.

2) Moritz Edlen von Angeli, k. u. k. Oberst: *Altes Eisen. Intimes aus Kriege — und Friedensjahre*, Stuttgart, 1900, 378 p. in 8°. Cota Bibl. Naționale, Paris 8° M. II.417.

dă întregii expunerii o mare vioiciune. Amintirile sale sunt povestite în chip foarte atrăgător și știu să evoce în cea mai autentică culoare a timpului tablouri din viața moldovenească dela jumătatea secolului trecut. Ca ideologie politică, Angeli se simțea atras spre partidul care dorea intervenția Austriei în războiul alături de Franța și de Anglia. Pretutindeni Angeli se arată protivnic politicei șovăielnice a Austriei față de Rusia și credea că numai o intervenție energică a țării sale alături de cele două Puteri apusene ar putea aduce sfârșitul acestui război. Pentru Austria, mult zgomot în chestiunea muntenească și, pe de altă parte, nici un amestec în chestiunea orientală, era pentru Angeli greșala principală a politicei acestei țări, condusă de principiile imobilității lui Felix de Schwarzenberg. Această politică „mit halben Mitteln, mit halben Zielen” a dus la ocupația Principatelor române, ocupație care, în intenția cabinetului dela Viena, trebuia menținută „până la încheierea păcii”. Alianța din 2 Decembrie 1854 a fost pentru Austria o nouă ocazie de a prelungi politica sa dublă, căci prin această „eventuală alianță”, Monarhia nu risca nimic din ceiace stăpâna și putea stăpâni „*ipso facto*” ceiace dorea, adică Principatele. Lui Angeli politica acestui an îi reamintea „Tage von Olmütz”, căci, ca și la 1850, Austria era gata să profite de orice ocazie. „Sistemul” ei politic era totdeauna același.

Dela 25 Februarie, Impăratul mobilizase corpul de armată „sârbo-bănățean”. Regimentul 37 Infanterie căruia îi aparținea Angeli, datorită zăbovelilor politicei cabinetului dela Viena a marșăluit prin Transilvania din Iulie până în Septembrie, până ce retragerea Rușilor a fost terminată în Moldova și astfel fără nici o primejdie să poată trece munții prin pasul Tulgheș. Mobilizarea acestor forțe de către Austria n’a putut impresiona atât de repede pe Ruși, care s’au menținut în Principate până în momentul când presiunea Alianților la Dunăre a putut constitui pentru ei o primejdie reală, la care s’ar fi putut adăuga un eventual atac austriac prin Bucovina.

Angeli zăbovea încă la Viena cu batalionul său, în timp ce regimentul lui se afla pe drumurile Transilvaniei. Intrarea în Moldova o face prin Bucovina, pe drumul ce ducea dela Oradea Mare spre Cărlibaba. Amintirea acestei călătorii printr’o țară

bogată și cu peisagii încântătoare, cum s'a prezentat ochilor săi Moldova, a fost, cum spune chiar el, ca o poezie frumoasă.

Bivacuul făcut la Poiana Stampii și prânzul luat la bogatul proprietar al Iacobenilor a fost primul său contact cu societatea moldovenească.

La 4 Noiembrie 1854 era în drum spre Iași, „străvechea capitală” a Moldovei. Cu o măiestrie deosebită, Angeli descrie ceia ce i s'a înfățișat ochilor în momentul când cobora dinspre Târgul-Frumos: „ein entzükendes Panorama” cuprindea întreaga zare spre „vechiul oraș boierec”. În Nordul orașului se întindea „Kopo”-ul, „...des Quartier noble der Bojarie”, iar spre Est Tătărașii, „die ärmliche Vorstadt”. Tabloul ce i se desfășura era un amestec de lumini și de reflexe care jucau „...în soarele de toamnă peste haosul de acoperișuri, peste terasele palatelor aurii, peste turnurile verzi ale bisericilor ortodoxe și peste nenumăratele cupole ale caselor boierești, o impresie de neuitat, care amintește involuntar tabloul înșelător al fetei Morgana”.

Iașul, orașul dela „granița culturii occidentale”, este privit de Angeli ca punctul unde „se întâlnesc Orientul și Occidentul”. Nicăeri sărăcia nu era atât de apropiată de strălucirea bogăției și amestecul aceasta nu era nicăeri mai intim decât la Iași. Păcurarii au produs în deosebi o puternică impresie asupra lui Angeli prin „coloritul său strălucit”, care dădea o notă înșelătoare acestui cartier, sărac în realitate.

Străzile constituiau, pentru ofițerul austriac, cel mai interesant aspect al Iașilor: canalizarea necunoscută, trotoarele improvizate din cele mai diverse materiale. Deși regimentul său nu venea din cele mai îngrijite orașe ale Austriei, totuși bălțile Iașului au speriat pe toți soldații și ofițerii austriaci. Angeli arată cum antreprenorii care luau în grija lor pavarea orașului utilizau materiale putrede, încât podurile de scânduri de pe străzi se găureau repede sub copitele cailor. Unde podurile de scânduri lipseau, domnea praful pe timp de secetă și nămolul pe timp ploios. Mersul căruțelor era aproape imposibil. Iașul era străbătut de străzi strâmte, posomorite, cele mai multe nepavate și aproape toate mărginite de șiruri de căsuțe mici, întrerupte din când în când de un palat „semeț”

care strălucea puternic peste „mizerabilele acoperișuri de paie”.

Angeli găsea însă romantică și pitorească poziția Iașului, „*die Lage der Hügelstadt Iassy*”. Ordinea urbană nu se putea vedea decât în „Ulița mare”, unde era concentrată și viața de afaceri a Iașului. Problema încartiruirii a fost extrem de grea. Nu se putea merge la treburi pe jos. Pe timp bun boierimea își plimba echipajurile la Copou. Pe timp rău se vedeau pe străzi numai Țiganii și Evreii. Circulația se făcea fie în faeton, fie în droșcă, fie cu căruța. Faetonul avea două roți, și era mânat de un birjar lipovean („skopit” sau „skopzen” îi zice Angeli), dintre sectanții care trăiau după „sistemul celor doi copii”. Cele mai multe din aceste factoane erau de fabricație vieneză. Droșca („Droschka”) era un faeton deschis. Era mijlocul de transport preferabil pentru o singură persoană. Nici faetonul și nici droșca nu erau suficient de rezistente pentru drumurile Iașului. Cel mai sigur mijloc de transport prin nămolul străzilor rămânea căruța. Taxele pentru trăsuri, deși fixate, nu erau cunoscute, căci Iașul continua să rămâie Eldoradul bacșișului. În general, pentru un drum cu o trăsură de un cal se plătea un sfert de iermelik (=28 kreuzerkonventionsmünze Silber), iar pentru o birjă de doi cai se plătea între $\frac{1}{2}$ —1 iermelik (=1 gulden și 52 kreuzerkonventionsmünze Silber). Pentru drumurile scurte, „volens-nolens” trebuia să umbli cu pantalonii suflecați. Doar străzile care conduceau la „reședința princiară” erau îngrijite de Primărie.

Întreg orașul era înconjurat de stabilimente militare, școala de cavalerie și cazărmile miliției. Punctul de atracție al capitalei Moldovei rămânea cartierul Copoului. O stradă pietruită se desprindea din Ulița Mare și trecea altădată printr’o grădină dela care a luat numele întregul cartier. Copoul are singura stradă practicabilă din tot orașul. Iașul apărea presărat de nenumărate biserici, toate construite în același stil, „mit der uniformischen Zwiebelkuppeln”, pe care Angeli îl credea rusec. Catedrala răsărea dintre toate prin mărimea sa. Centrul orașului schimba aspectul în raport cu periferia, având casele acoperite cu țiglă, pe când la marginea orașului casele se acopereau cu stuf. Cartierul Bahluiului i-a făcut cea mai

urită impresie, prin murdăria sa. Angeli a văzut cum femeile aruncau în plină zi în mijlocul străzii murdăriile vitelor. Intreg acest cartier avea o fizionomie „halbasiatien”. Vara aerul devenea irespirabil prin partea locului. Dimineța, dacă rătăceai pe străzile sale, vedeași oameni care dormeau în fața ușilor casei, desbrăcați sau la adăpostul unei mobile stricate. Dar tot ce i s'a părut lui Angeli mai desolant a fost aspectul locuințelor țigănilor stabiliți la marginea orașului, niște bordeie îngropate în pământ, în care acești nenorociți duceau o viață de troglodiți „ein Troglodytenleben”. În general mai toate casele Iașului vorbeau de „misera plebs” și de „Schwarzen Muttergottes”. În unele din ele, animalele locuiau laolaltă cu oamenii, lucru pe care Angeli îl constată până și în casele boierești, unde câinii și pisicile împărțeau patul cu stăpânii. Acest tablou îi reamintea lui Angeli „eine anschweifende Pariser Phantasié”. Sărăcia și mizeria făceau un contrast puternic cu luxul și rafinamentele occidentale. Peste tot luxul nu prezenta ceva natural, el fiind „eine starke Schichte Pariser Lack”. Străinul care observa aceste lucruri și trebuia să trăiască în acest mediu, se găsea totdeauna în fața unei „situații foarte penibile”. Mobilierul caselor bogate nu adoptase încă forme europene. Divanul oriental era mobila cea mai obișnuită; „ein orientalisches Universalmöbels”, căci, pentru restul trebuințelor, mobilierul era redus la câteva piese. Evreii bogați aveau la Iași case aproape la fel de frumoase ca și boierii. Angeli arată că mai mult de jumătate din populația Iașului era compusă din Evrei, care trăiau după „jeder Richtung hinstreng orthodox”. Influența lor era la fel de dăunătoare ca și în Galiția, deși în Moldova nivelul lor era mai ridicat. Ei se ocupau nu numai cu negoțul, ci și cu meseriile cele mai diverse. Dar și celelalte minorități erau bine reprezentate. Iașii apăreau ca un conglomerat de națiuni, Ruși, Nemți, Armeni, Greci și Evrei, care făceau averi în această țară, ca și în Muntenia. Patrioții români făceau tot ce puteau pentru a înlătura protecția Marilor Puteri asupra Principatelor, neînțelegând că astfel le grăbesc ruina. În relațiile lor cu Poarta continuau să folosească ca „instrument național” bacșișul (Bakschisch).

Despre clasele sociale în Moldova, Angeli face aspre con-

statări. În special instituția Țiganilor i s'a părut cea mai nenorocită formă de sclavie : „...wie wir aus Mrs. Becher Stowes, Onkel Toms Hütte, kennen lernten". Aristocrația moldoveană nu avea titluri ca în Apus. Era doar o aristocrație de proprietari (Grossgrundbesitzer). Boierimea mică trăește în sărăcie însă mereu nutrește speranța să poată ajunge la gradele boieriei înalte. Marii proprietari (Grandseigneurs) trăesc în deosebi la moșiile lor, lucrate de „robotpflichtige Bauern". Când recolta e culeasă, apar negustorii evrei și armeni pentru a o cumpăra. În general boierii nu se prea pricep în afaceri. Ei visează fără încetare la „Meka" lor, care este Parisul. Moda parisiană a împetritat moda și moravurile locale, care acum prezintă un aspect semi-asiatic.

Românii se consideră „urmași ai Romanilor" și resping afirmația că ar descinde din „colonia de tâlhari" de altădată. Astăzi cei „Zehntausend" sunt lustruiți de Francezi sau Ruși așa încât nu mai păstrează nimic din originalitatea poporului roman. Adevăratul popor rămâne țărănimea, care duce o viață mizerabilă. Țăranul, lucrează pământul său și al boierului cum lucrau strămoșii săi de veacuri. Modelul original al plugului lui se află în interiorul mormintelor egiptene". Numai populația dela țară, crede Angeli, poate revendica originea latină, căci populația orașelor rezultă dintr'o multiplă încrucișare de rase „aus den vielfachen Rassenkreuzungen". Frumusețea feminină observată la Iași în deosebi la clasele de sus și caracterizată printr'o „desăvârșită eleganță și forme clasice", „vollendeter Eleganz und klassischen Formen", este numai rezultatul unui „pikant" amestec de rase : Români, Armeni, Greci, Evrei. Singurul caracter specific al poporului român, atât la sate cât și la orașe rămânea pentru Angeli, adevărata „Bigotterie". Prin acest caracter își explica el mulțimea nesfârșită de biserici, de mănăstiri, și de popi de toate gradele. Angeli ironiza pe doamnele moldovence care, „Haute volée", veneau să sărute cu ale lor „buze roșii" cine știe ce „bucată de os respingătoare" de mucenic ortodox. Procesionile erau interminabile, în frunte cu o adevărată oaste de preoți, urmați de un șir nesfârșit de colaci, care aveau mai mult de un metru diametru.

Mănăstirile servesc uneori și pentru educația fetelor, sortite să devină „preotesc”.

Nimic nu s'a putut realiza în această țară, nici chiar prin stăruințele unui Domn așa de bine intenționat cum a fost Alexandru Ghica. Nimic nu se vede din armata și flota pe care acesta le preconizase. Artileria n'are tunuri și cele câteva pe care le posedă sunt cumpărate dela Ruși. Toată flota constă dintr'o „barcă” pe Dunăre, ancorată la Galați. Infanteria și cavaleria n'au nici ele un aspect mai fericit. Efectivele sunt prea reduse, din cauza regulamentului rusesc care este extrem de sever. Dar cavaleria se prezintă ceva mai onorabil. În general, spiritul militar lipsește, miliția moldovenească neavând niciodată alt rol decât de a păzi palatul domnesc și de a escorta caleștile Domnului.

Finanțele țării erau într'o dezordine jalnică, prin prezența în același timp a monedelor diferitelor țări vecine. Sultanul folosea pentru nevoile sale lira de aur sau iermelikul, pe care Angeli îl evalua la 14 piastri sau 1 gulden și 52 *kreuzerkonventionsmünzer*. Franța folosea pentru comerțul său napoleonul sau moneda de 5 franci. Rusia introdusese rubla, care valora 1 gulden și 12 *kreuzerkonventionsmünze* iar Austria, ducatul și *zwanziger*-ul, cunoscute în popor sub numele de galben și sorcovăț. Din schimbarea monedelor, cămătarii evrei instalați pe Ulița mare făceau averi considerabile, căci circulația sincronică a tuturor acestor monede împiedeca menținerea lor, la justa lor valoare.

În a doua parte a amintirilor sale, ni se descrie atmosfera în care a avut loc ocupația trupelor austriace, căci, ca un bun cunoscător al societății în care a trăit, Angeli înțelegea prea bine cauzele pentru care această ocupație n'a putut câștiga popularitatea dorită de Cabinetul din Viena. Lui Angeli această ocupație i s'a părut dela început inutilă și chiar dăunătoare intereselor austriace, ea fiind cauza pentru care Monarhia se îndatorase în noul împrumut de 500 de milioane guldeni, lansat în 1854. Datorită tot acestei ocupații, în 1857, patruzeci de mii de soldați austriaci zăceau prin spitale, fără să se știe dacă această enormă jertfă era în favoarea Austriei sau a Rusiei. De aceea el crede că apărarea granițelor Moldovei s'a făcut

fără nicio legătură „cu viața și activitatea trupelor de ocupație”. Chiar dela instalarea stăpânirii austriace, autoritățile militare au încorporat „în toată forma” la armata de ocupație gar-nizoana militară a Iașului, și și-au însumat afacerile interne ale țării. Ocupația militară trebuia să pregătească terenul pentru stăpânirea definitivă. Ofițerilor le-a fost interzis să-și aducă soțiile. Pentru mulți dintre cei necăsătoriți, nicio piedecă oficială nu se opunea căsătoriei lor cu Moldovence. Rușii pregătiseră însă opinia publică moldovenească în contra acestei ocupații.

Chiar pe timpul când Principatele erau deplin supuse Porții, ele erau „un pion avansat al sferei de influență rusească”. Cu timpul, Rușii și-au făcut multe simpatii. Explicația, Angeli o afla în lungile ocupații rusești, când Rușii au putut înnoada, fie la Iași, fie în alte părți ale Moldovei, relații de prietenie, datorită în mare parte dărniceii risipitoare a ofițerilor ruși. Astfel când Austriacii au intrat în Iași, negustorii aveau deja toate mărfurile lor vândute Rușilor. În orice ocazie, când autoritățile militare austriace luau măsuri de ordine, toți le priveau ca măsuri opresive, și-și aminteau cu simpatie de vremurile când Rușii stăpâneau țara. Angeli găsește explicația acestei stări de lucruri în dibăcia acestora care se conduceau după proverbul : „Cu slănina se prinde șoarecele”.

Solda trupelor austriace era plătită în monedă de hârtie, care nu găsea creditul necesar într’o țară în care circulau doar monede metalice și unde toți priveau cu batjocură această „Papierscheidemünze”. Soldații și ofițerii austriaci, pentru a putea cumpăra, trebuiau prin schimburi desavantajoase la cămătarii evrei de pe Ulița mare să-și procure monede de metal. Soldații astfel erau veșnic fără bani și obligați să se dedea la furturi. Așa își explică Angeli de ce curțile boierești nu prea acceptau cu multă bucurie încartiruirea lor. Ofițerii, fiindu-le interzis să-și aducă soțiile cu ei, au fost obligați indirect la „o dublă gospodărie” și toți se îmbulzeau la curțile boierești ca să-și asigure caleașca care să-i salveze de noroiul străzilor. Dar nici viața ofițerilor superiori nu era mai confortabil asigurată decât cea a ofițerilor de grade inferioare.

Antipatia locuitorilor față de această ocupație era datorită

faptului că Rușii cuceriseră pentru ei simpatia „prin bani”. Dacă trupele austriace nu s’au dat la excese, acestea au fost atunci inventate, și pentru reprimarea lor se creiase încă din 1854 așa numita „Excessenkommission”, o comisie mixtă care, „ohne das ihr zuströmende Material zu haben”, a ținut totuși ședințe până la sfârșitul ocupației. Membrii moldoveni se împăcau foarte greu cu cei austriaci, datorită mai ales atmosferei create de încartiruirile gratuite care n’au încetat nicio singură zi pe toată durata ocupației. Angeli observă desamăgit că această gratuitate n’a putut salva totuși bugetul Statului austriac de împrumutul național, care a îngreunat atât de mult bugetele ofițerilor austriaci obligați să contribuie și ei la plafonul fixat de comandantul regimentului lor după gradul facultății lor contributive. Acest împrumut trebuia să slujească la susținerea trupelor din Principat. Deși lozinca politicii austriace era „tu felix Austria nube !”, Angeli observă ironic că începutul acestei ocupații n’a fost ca luna de miere a unui început de căsnicie. Orășeanul moldovean și soldatul austriac erau doi dușmani neîmpăcați. Pe de altă parte, ocupația n’a avut noroc de ofițeri care să se impună opiniei publice moldovenești. Cazul locotenentului prinț Leopold de Saxa-Coburg Gotha, vărul reginei Angliei, a fost unic în felul său. Stimat și agreat de întreaga societate moldovenească, care nu-l privea însă ca Austriac, era invitat la toate balurile și toate familiile boierești și-l smulgeau pentru seratele și petrecerile lor. Pe timpul cât a stat la Iași, prințul a fost încartiruit la palatul Cantacuzino. Restul ofițerilor austriaci duceau o viață ștearsă, fericiți mulți din ei că „scăpaseră de sub papucul nevestelor” și nici o primejdie de războiu nu se prevedea.

În Aprilie 1856 corpul de ocupație fu redus. Coronini a fost rechemat dela conducerea militară a Principatelor și instalat comandant militar al Voivodinei. În locul său a fost numit Feld-mareșalul Marziani, un soldat bătrân și aspru, de modă veche, adept al disciplinei celei mai severe. Angeli își amintește cu câtă atenție a urmărit acesta manevrele garnizoanței austriace din Iași, care au avut loc la Târgul-Frumos. Marziani a introdus noi reguli în administrația militară a armatei de ocupație. Aplicarea lor n’a fost însă de lungă durată.

Semnarea păcii a fost pentru ocupație „începutul sfârșitului”, căci evacuarea a fost zăbovită încă un an, până la 30 Martie 1857. Pentru aliați ocupația austriacă în Principate, așa cum se exprima chiar Angeli, n'a avut decât un „rol polițienesc”, căci ea n'a prezentat niciun avantaj tactic pentru războiul ce se sfârșise. Intârzierea trupelor austriace în Principate fusese obiectul unei puternice campanii diplomatice ruso-franceze, căreia Cabinetul dela Viena îi opunea constant același motiv, necesitatea de a se obține aplicarea integrală a tratatului dela Paris, în ceia ce privea evacuarea și alipirea Sudului Basarabiei la Moldova. Trupele austriace trebuiau să se considere garante ale acestei aplicări. Abia în Februarie sosi ordinul imperial care fixa termenul ultim de evacuare la 30 Martie următor.

Retragerea acestor trupe, cu tot bagajul și soldații bolnavi, a fost o grea problemă. Multe regimente au preferat să lase pe loc materialul de războiu mai uzat. Astfel a fost cazul bateriei a 12-a de cavalerie, lăsată „cadou” miliției moldovenești. Angeli știa că adevărul după alții ar fi altul și că acest material a fost plasat „contra unei sume de 42.000 de guldeni”.

După Angeli, cei trei ani de ocupație în Principate n'au fost pentru trupele austriace decât trei ani de inactivitate absolută. Cu această impresie pleca spre Brăila în ziua de 26 Februarie 1857, zi în care părăsea Iașul pentru a nu-l mai revedea. La 13 Martie coloana sosea la Brăila. La 15 Martie îi urma încă o coloană, iar la 16 Martie a treia și ultima coloană de trupe austriace din Moldova. Imbarcarea avu loc pe șlepuri trase de remorhere și escortate de vaporul de războiu „Arhiducele Albrecht”.

La plecare, amintirile frumoase ale timpului petrecut la Iași, reveneau în memoria lui Angeli, care nota : „Wann wird wieder für österreichische Truppen eine Zeit kommen wo sie solche Länder auch nur unter ähnlichen Verhältnissen werden betreten können : wohl nie !”. Garnizonarea la Timișoara sau Peterwardein nu surâdea tânărului ofițer austriac, care petrecuse din larg trei ani de zile prin saloanele dela Iași.

Convoiul trupelor din Moldova era compus dintr'un vas de războiu și două remorhere care trăgeau în susul Dunării

vreo 14 șleपुरi încărcate cu trupe. Până la Orșova drumul n'a durat decât vreo 5 zile. La 18 Martie Angeli pornea cu regimentul său spre garnizoana care-i fusese fixată.

Astfel luau sfârșit amintirile lui Angeli pe pământul românesc. Atras și legat de viața petrecută în mijlocul ospitalierii societăți moldovenești, Angeli, în aceste amintiri scrise mulți ani mai târziu, spre bătrânețe, când reminiscențele anilor de tinerețe îi reveneau, evită să amintească nume din societatea moldovenească. Evită la fel să dea date cu privire la mișcarea trupelor austriace, la numărul lor, la garnizoanele lor. Tot ceia ce constituie sentință la adresa politicii austriace din acești ani, sunt constatări făcute la lumina faptelor de mai târziu. Angeli a apucat vremurile când poporul românesc reușea să se afirme în Războiul pentru Independență dela 1877. Cu această ocazie el putea nota în amintirile sale : „După asemenea probe de valoare națională ne întrebăm ce regim de opresiune a trebuit să apese în veacurile trecute asupra acestui popor ca să-l degradeze în halul în care l-am cunoscut noi în 1854”.

Deși scrise la distanță de timp, ceia ce scade valoarea detaliilor, amintirile lui Moritz Edlen von Angeli, rămân pentru istoria ocupației austriace în Moldova singurul izvor de impresii cules de Austriaci în această țară, pe timpul celor trei ani de stăpânire. O descriere, care din cele mai multe puncte de vedere evită detaliile pentru a câștiga în exactitate, vine astfel să se adauge altor descrieri contemporane ale societății moldovenești dela jumătatea veacului trecut.

THEODOR BUCUR

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TREI FIBULE TRACICE LA NORD DE DUNĂRE

În studiul nostru *Ein Problem aus der Frühgeschichte Südosteuropas*, care se găsește sub tipar,¹ câtși în comunicarea făcută la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice la 30 Noiembrie 1943, am tratat pe larg problema agrafelor sau fibulelor de tip așa-numit tracic. O parte din textul acestei comunicări va fi folosită în articolul de față, în care ne oprim mai de aproape asupra fibulelor dela Pecica și Orșova, prima fiind singura cunoscută până acum la Nord de Mureș. Prezența lor la periferia nord-vestică a agrafelor tracice are o deosebită valoare pentru harta răspândirilor acestor forme de cultură, în care se oglindește minunat de bine spiritul conservativ al neamurilor tracice, care reușesc să-și mențină și să-și impună formele lor tradiționaliste în decursul ultimelor cinci secole dinaintea erei creștine, vreme în care se datează seria acestor fibule.

1. *Fibula dela Pecica, județul Arad.*— În timpul ultimei călătorii de studii ce am întreprins anul trecut (1943) la muzeele din Transilvania și Banat, — după încheierea săpăturilor arheologice din județul Alba și Turda, efectuate împreună cu directorul Muzeului dela Alba Iulia (I. Berciu), în cadrul acestui Muzeu și al Institutului de Studii Clasice dela Universitatea Cluj-Sibiu —, am putut studia mai amănunțit unele materiale mai vechi dela muzeele menționate mai sus. Printre acestea se găsește și fibula dela Pecica, jud. Arad. Agrafa aceasta se află

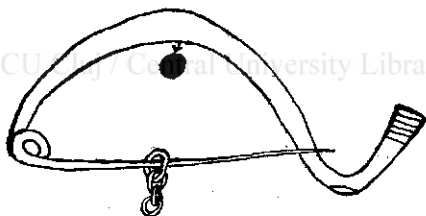
---

1) A și apărut între timp în *Balkanica*, vol. VI, p. 283 și urm.

în Muzeul Palatului Cultural din Arad, inventariată sub nr. 1998¹⁾.

Fibula dela Pecica este foarte bine conservată, ceea ce nu se întâmplă prea des cu astfel de delicate podoabe. Ea e lucrată din sârmă de bronz, cu secțiunea rotundă. Are un arc semicircular. La mijlocul corpului prezintă o ușoară îngroșare, pe când în regiunea port-agrafei și a capului sârma se subțiază, pentru a forma pe deoparte un resort unilateral și unispiralic, iar pe de alta a se prelungi cu un apendice oblic, decorat la extremitatea sa cu cinci liniuțe paralele incizate. Prelungirea aceasta are o formă conică. De ac atârână un lănișor din 4 verigi lucrate din placă subțire de bronz, cu secțiunea dreptunghiulară. Lănișorul făcea parte probabil dintr'o garnitură mai mare. Lungimea fibulei e de 6,60 cm. *Fig. 1.*

Această agrafă, cât și întreaga grupă a fibulelor preistorice, servea pentru prinderea hainelor și a unor podoabe.

Fig. 1. Fibula traică dela Pecica. Muzeul Palatului Cultural, Arad. (La fibule de type thrace de Pecica).

2. *Fibulele dela Orșova.* — Incă din 1934, d-l R. Vulpe nota două fibule „tracice” în Muzeul din Timișoara²⁾. Locul lor de proveniență nu se cunoștea pe atunci cu certitudine. După noua orânduire a secțiunii de preistorie a Muzeului dela Timișoara de către d-l Marius Moga, delegatul Institutului de studii

1) O sumară consemnare găsec la d-l I. Nestor, *Dev Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 1933, p. 159. In inventarul Muzeului se află doar această însemnare: „fibulă cu ac din săpături”. Nu putem pune însă niciun temei pe afirmațiunea că această fibulă ar proveni din „săpăturile” dela Pecica, fiindcă același lucru se spune și la obiecte care provin în mod cert din descoperiri întâmplătoare.

2) R. Vulpe, în *Revista Istorică Română*, IV, 1934, p. 317.

clasice de pe lângă Universitatea Cluj-Sibiu, cele două fibule se găsesc inventariate sub nr. 2241 și 2244. În Inventar se face această mențiune : „fibule de bronz de lângă Orșova”.

Primul exemplar, — inv. nr. 2241 —, e lucrat din bronz, cu corpul îngroșat la mijloc, având o secțiune triunghiulară. Pe corp nu prezintă niciun fel de ornamentare. Acul lipsește în întregime. Prelungirea de deasupra piciorului fibulei ia o formă similară literei S, cu buton terminal. Resortul, — deși lipsește o parte din el, — era unilateral și unispiraliț. Lungimea totală a agrafei e de 4 cm. *Fig. 2.*

Spre deosebire de fibula precedentă, al doilea exemplar e păstrat în bună stare. El reprezintă aceeași îngroșare a corpului și secțiune similară, având însă pe partea superioară a corpului o decorație care constă dintr'un grup de trei liniuțe incizate și paralele ce se repetă de 4 ori. Prelungirea din regiunea port-agrafei are o formă asemănătoare fibulei nr. 1, adică similară literei S sau gâtului de lebădă. Acest exemplar nu are decât o lungime de 2,50 cm. *Fig. 2-3.*

Fig. 2-3. Fibulele tracice dela Orșova. Muzeul Banatului, Timișoara. (Les fibules de type thrace d'Orșova).

Cele trei fibule publicate aici aparțin grupei fibulelor numite *tracice*. Denumirea aceasta, așa precum am arătat amănunțit în studiul amintit, a fost dată prima oară de arheologii bulgari. Termenul a pătruns încă de acum două decenii în literatura de specialitate și s'a îndătinat. Incercarea d-lui R. Vulpe din 1930 de a schimba această denumire¹⁾, n'a avut sorți de izbândă, deoarece descoperirile ce au urmat n'aun întârziat să modifice dela sine părerile profesorului dela Universitatea din Iași. Dealtfel chiar autorul lăsa deschisă posibilitatea unei noi revizuirii.

Problema acestor fibule a stârnit pe vremuri o vie polemică arheologică. În prezent ea poate fi însă mai ușor rezol-

vată, decât acum 10 ani și mai bine. În afară de criteriile de ordin tipologic, care aveau precădere pe atunci, acum s'au introdus și altele, cum este stratigrafia și asocierea cu obiecte bine datate.

Bazat pe aceste noi constatări și pe cronologia fibulelor tracice, noi am stabilit cinci variante, care se pot urmări, cu toate amănunțele, în studiul citat, și la fig. 4, unde reproducem tipurile reprezentative și anume :

Varianta I : fibule cu prelungirea piciorului verticală, prevăzută cu un mic buton terminal ; *Ia* : seria Mușovița-Alekaria, cu prelungirea făcând un unghiu drept și sub-varianta *Ib* (seria Nadejda—Bailovo), fără acest unghiu.

Varianta II : cuprinde numeroasele fibule cu prelungirea conică sau prizmatică, fără buton ; în această grupă am înglobat toate fibulele așa numite „moesice” după d-l R. Vulpe, care la d-l V. Mikov făceau parte din varianta sa IV.

În interiorul acestei variante deosebim trei sub-tipuri : *I Ia* : fibule cu corpul subțire, delicat, lucrate de obicei din sârmă cu secțiunea rotundă, prezentând uneori o ușoară îngroșare la mijlocul corpului ; prelungirea are o formă conică, adesea decorată cu linii incizate ; ca exemplare reprezentative dăm fibula dela Pečica și pe cea dela Ostrovul-Mare. *I Ib* : fibule cu corpul mai dezvoltat și prelungirea mai îngroșată, de o formă conică, mai des prizmatică ; exemplar reprezentativ : agrafa dela Djurov, cu corpul decorat cu valuri. *I Ic* : aci se înscriază fibulele cu prelungirea relativ scurtă, îngroșată brusc și terminată cu un buton ce prezintă o față plană, pe care apare de obicei un ornament incizat, în formă de cruce ; atât forma prelungirii, cât și amănuntul decorativ, le întâlnim la fibulele timpurii-Latène, cum este de pildă un exemplar dela Orșova (*Bucu-*

---

1) R. Vulpe, *L'Age du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balkanique*, Paris, 1940, p. 58 și urm. ; v. și p. 149. Pentru tipologia preconizată în 1931 de V. Mikov, conservatorul Muzeului Național din Sofia, a se vedea studiul său : *Thrakische Fibeln*, scris în l. bulgară și cu un scurt rezumat în l. germană, în *Izvestija, Bull. de l'Inst. arch. bulgare*, VI, 1930-1931, pp. 171—182 ; la fig. 149 sunt reproduse cele 28 fibule tracice cunoscute de autor până în 1931, iar la p. 173 se dă harta răspândirilor acestor fibule. La Nord de Dunăre se cunoșteau atunci numai două localități, pe când acum avem 12.

vesti, I, 1935, p. 33, pl. II, 6); analogia are o valoare și pentru determinarea cronologiei fibulelor tracice; formă reprezentativă: exemplarul nr. 1 dela Palanka (v. și un exemplar dela Kara-Musal din Bulgaria (Mikov, *o. c.*, fig. 149, 28).

Varianta III: cuprinde fibulele cu prelungirea mai mult sau mai puțin spiraliformă, întâlnite în trei subvariante: *IIIa*, cu prelungirea în formă de spirală larg deschisă (fibula dela Mal-Tepe), *IIIb*, cu prelungirea în formă de spirală răsucită spre corpul fibulei (un exemplar inedit în Muzeul din Plovdiv, inv. nr. 1453) și *IIIc*, cu apendicele răsucit în exterior, ca la fibula dela Palanka (fig. 4, *IIIc*).

Varianta IV: fibule cu prelungirea curbată către corpul fibulei și prevăzută cu buton; ea reprezintă o fază de tranziție spre varianta V; deosebim o subvariantă cu corpul subțire și prelungirea curbată mai mult (*IVa*=exemplarul dela Bačkovski Monastir) și o alta cu corpul îngroșat la mijloc și piciorul ușor înclinat (*IVb*=fibula dela Mumdjilar).

Varianta V: cuprinde toate fibulele cu piciorul în forma literei S sau a gâtului de lebădă, prevăzută cu buton terminal; se deosebește o subvariantă *Va*, cu corpul subțire și secțiunea rotundă (ca fibula dela Červen), care derivă foarte probabil din tipul *IVa* și o subvariantă *Vb*, ca exemplarele dela Tinosul-Poiana-Drobeta, etc., derivând din *IVb*; secțiunea corpului acestora din urmă este de obicei triunghiulară sau fațetată. Cele patru exemplare de argint din descoperirea dela Epurenii, cu aspect greoiu, corp massiv și buton evoluat, reprezintă o nouă subvariantă: *Vc*.

Fibula dela Pecica aparține tipului *IIa*, care cuprinde precum am văzut agrafe cu corpul delicat, lucrate de obicei din sârmă, cu secțiunea rotundă. Uneori fibulele din această grupă, — cum dealtfel se poate observa cu ușurință chiar la exemplarul dela Pecica, — oferă la mijlocul corpului o ușoară îngroșare. Prolungirea de deasupra piciorului de formă conică și decorată cu linii paralele, realizate prin incizie, cum întâlnim și la agrafa dela Pecica. O foarte bună analogie la această descoperire o oferă cele două fibule dela Ostrovul-Mare, jud. Mehedinți. Unul dintre aceste exemplare e reprodus de noi la

fig. 4, IIa¹⁾). El are aceeași îngroșare a corpului și o formă cu totul similară a prelungirii conice. Al doilea exemplar reprezintă același tip. El e în stare fragmentară și se află în Muzeul Regiunii Porților-de-Fer din Turnu-Severin²⁾). Mediul în care au fost descoperite aceste două fibule aparține civilizației tardive-hallstattiene, în care se amestecă și produse de origine grecească din sec. V-lea a. Chr., cum este depozitul de fibule de argint de tip așa zis *à charnière*³⁾, precum și imitații după vase grecești. În această din urmă grupă cităm vasul din seria numită *oenochoe*⁴⁾, descoperit într'un mormânt la un loc cu un ac de bronz în formă de copcă, tipic necropolelor ilirice⁵⁾). Tot în cimitirul dela Ostrovul-Mare s'au scos la iveală și urne în formă de clopot, decorate cu brăuri alveolare, cu profil și tehnică proprii perioadei de sfârșit a Hallstatt-ului local. Atari forme am remarcat de curând și la Pecica, în materialul aflător în Muzeul Palatului Cultural din Arad. Avem de a face cu un mediu de cultură, nu numai contemporan, dar care se prezintă și cu un aspect similar, de caracter iliro-trac. Atât fibulele din valea Dunării, cât și cea de pe valea inferioară a Mureșului, aparțin acestui mediu arheologic.

La Nord de Dunăre nu mai posedăm în prezent niciun exemplar similar fibulei dela Pecica și celor două agrafe dela Ostrovul-Mare. Aceste trei exemplare sunt deocamdată singurele din țara noastră, — și în general dela Nordul Dunării, — care ilustrează prima perioadă de răspândire a fibulelor tracice de tip IIa, care se datează în sec. V—IV-lea a. Chr. și care sunt bunuri ce fac parte din inventarul civilizației locale hallstattiene din Dacia.

În schimb la Sudul Dunării întâlnim mai multe exemplare, care oferă analogii cu cel dela Pecica. Astfel notăm fibula dela

1) O primă reproducere în: D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, fig. 222, 3; vezi și pl. 176.

2) Nr. inv. I, 459.

3) D. Berciu, *o. c.*, p. 179 și fig. 223, 7.

4) *Ibidem*, fig. 206.

5) Compară: *Wissensch. Mitt. aus Bosnien und Hercegovina*, I, p. 94, fig. 136 și p. 96, fig. 137 și 139.

Karlukovo ¹⁾, Ruska-Bela ²⁾ și Kara-Mussal ³⁾). Deosebit de interesantă este însă prezența unei fibule tip II a la Vlașko-Selo ⁴⁾, fiindcă ea stă în dependență cu un nivel târziu-hallstattian traco-iliric, contemporan cu cel dela Pecica și Ostrovul-Mare din România. Exemplarul amintit e lucrat din sârmă de bronz, cu secțiunea rotundă, ca și cel din județul Arad.

Cât privește cele două fibule dela Orșova, ele se înglobează într'o mare grupă de fibule cu prelungirea sau apendicele în forma gâtului de lebădă, pe care le-am adunat în varianta V. Prin forma și aspectul lor general, cele două agrafe aparțin sub-variantei Vb, ca și exemplarul din castrul roman Drobeta, reprodus aici pe tabela tipologică (fig. 4, Vb). În tipologia mai veche, a d-lui R. Vulpe, asemenea fibule erau caracteristice variantei sale numită „getică” ⁵⁾, iar după V. Mikov, ele fuseseră grupate în a sa variantă III ⁶⁾.

Un exemplar similar fibulei nr. 2 dela Orșova (fig. 3), — cu deosebire prin apendicele său, — a fost descoperit în stratul Latène III dela Tinosul, jud. Prahova ⁷⁾. În același nivel par a se fi descoperit ambele fibule tip Vb dela Poiana, jud. Tecuciu ⁸⁾, dintre care una încă neterminată de către meșteșugar ⁹⁾, ceea ce a făcut pe descoperitor să emită ipoteza că asemenea fibule se lucrau și în teritoriul dela Nordul Dunării ¹⁰⁾. Exemplarul neterminat dela Poiana este turnat, ca și cele două agrafe dela Orșova. După ce ieșeau din tipar, aceste podoabe erau fasonate cu ciocanul.

O bună paralelă la fibula întreagă dela Orșova găsim și

1) Mikov, o. c., fig. 149, 18.

2) *Ibidem*, fig. 149, 20.

3) *Ibidem*, fig. 149, 27.

4) *Ibidem*, fig. 149, 19.

5) *L'Age du fer*, p. 62.

6) O. c., fig. 149, 13—16.

7) Radu și Ec. Vulpe, *Les fouilles de Tinosul*, în *Dacia*, I, 1924, pp. 213—214, fig. 43 17=48, 2 (fotografie).

8) R. Vulpe, *L'Age du fer*, pp. 60—61, fig. VI, 1—2.

9) *Ibidem*, fig. VI, 1; amănunte tehnice asupra acestui exemplar la: R. și Ec. Vulpe, o. c., pp. 213—214.

10) R. Vulpe, *L'Age du fer*, p. 61.

în exemplarul dela Snagov, al cărui apendice are aceeași siluetă ¹⁾. Pentru forma apendicelui dela primul exemplar găsim o mai apropiată asemănare la fibula dela Răcari, jud. Dolj ²⁾, care are aceeași depărtare de corp. Decoratiunea depe arcul fibulei (fig. 3) este oarecum înrudită cu aceia depe corpul exemplarului dela Djurov (fig. 4, IIb).

Cele două exemplare dela Orșova, ca și întreaga lor serie V reprezintă ultima etapă evolutivă a fibulelor de tip tracic, precum am arătat în studiul citat mai sus. Varianta V, cu deosebire formele Vb, are cea mai largă răspândire. Numai la noi în țară se cunosc până acum 15 exemplare din seria Va, dintre care 11 ilustrează tocmai subvarianta Vb.

Punctul cel mai nord-estic al răspândirii fibulelor tracice ³⁾ este indicat prin descoperirea dela Epurenii, jud. Fălciu, unde avem patru fibule de argint massiv, reprezentând o sub-variantă de sine stătătoare în interiorul grupei V (fig. 4, Vc). Ele au fost descoperite la un loc cu 76 monede de argint, imitații după tetradrahmele lui Filip II ⁴⁾. Fibulele dela Poiana depe valea Siretului, — nu departe de confluența acestuia cu Trotușul, — arată și o direcție spre Transilvania, unde deocamdată nu s'a descoperit nicio fibulă tracică, în afară de agrafa amintită, dela Pecica. Dealtfel și exemplarul dela Dobrița, jud. Gorj, aparținând tipului Vb, arată și el o penetrație pe valea Jiului către central Transilvaniei.

În privința datării fibulelor tracice din grupa V, am arătat în altă parte ⁵⁾ criteriile, care ne fac să credem că ele au circulat mai ales în sec. II și I-ii a. Chr., când trebuie să plasăm și cele două agrafe dela Orșova. Ținând însă seama și de tendința așa de înrădăcinată a neamurilor geto-dace și traco-ilirice spre conservatism, bănuim că ele au putut dăinui și în sec. I-ii a. Chr., mai ales că civilizația geto-dacă La tène se prelungește și ea, cel puțin la Nordul Dunării, până la cucerirea

1) Publicațiile Muzeului Municipiului București, nr. 2, 1935, p. 20, fig. 25.

2) D. Berciu, o. c., fig. 261, 4.

3) Vezi harta răspândirilor în studiul nostru, *Ein Problem*, fig. 7

4) București. *Revista Muzeului și Pinacotecei Municipiului București*, I, 1, 1935, pp. 17—37, cu fig. 2—5 (Dr. Severeanu).

5) V. studiul citat: *Ein Problem aus der Frühgeschichte Südosteuropas*.

romană. Cu primele variante, fibulele tracice își făcuseră apariția încă pe la 500 a. Chr.

Fibulele tracice au prin urmare o viață de cel puțin cinci secole. Lunga lor dăinuire ne amintește o altă serie de agrafe, de origine ilirică certă, anume fibulele așa numite „în formă de ochelari“, cu o mare putere de expansiune. Se constată din nou același permanent conservatism al Tracilor și Ilirilor, deopotrivă în tipologie, așa după cum era constatat și în rit. Fibulele tracice își încep evoluția lor în perioada de sfârșit a primei epoci a fierului, adică în Hallstatt-ul tardiv de coloratură iliro-tracă pe întreg teritoriul ocupat de aceste podoabe. E interesant de subliniat că o civilizație târzie-hallstattiană a fost descoperită de curând în Sudul Moldovei, chiar la Poiana, de unde se cunosc agrafele amintite. D-l Gh. Ștefan a identificat în 1943 aceeași civilizație hallstattiană și în Dobrogea nordică, deci într'o regiune unde s'a descoperit acum 13 ani mormântul princiar traco-scitic dela Agighiol, dela sfârșitul sec. V-lea a. Chr., săpat de I. Andrișescu. Inventarul acestui mormânt stă alături de produsele artei de caracter așa de mixt, traco-iliro-greco-scitic din Bulgaria, care are iradieri și la Nord de Dunăre, și care sinteză culturală,— în care s'au îmbinat fericit puternicile influențe hellenice și scitice cu tradiția locală tracică, și, în mai mică măsură, ilirică din zona nord-vest-balcanică și chiar veneto-ilirică din Nordul Italiei, — este contemporană cu prima serie a fibulelor noastre tracice, din sec. V-IV-lea a. Chr., ca și cu întreg complexul iliro-trac (nu traco-scitic ¹) din Transilvania și Oltenia, în mediul căruia apar primele fibule de tip tracic, cum este exemplarul dela Pecica. Descoperirile din ultimii 10 ani dela Nord de Dunăre au avut darul să invedereze și mai mult marca unitate de cultură din perioada imediat premergătoare Celților din teritoriul carpato-balcano-dunărean, în care

---

1. Cum afirmă d-l Nestor (*Dacia*, VII—VIII, p. 169), fără să aducă nicio dovadă. De altfel am arătat în repetate rânduri că Sciții n'au jucat un rol de seamă în creierea civilizației hallstattiene din Dacia, care derivă organic din aceia a bronzului tracic și se colorează din ce în ce mai puternic cu o tentă certă ilirică. *Pe noi ne interesează băștinașii și cultura lor, ci nu populația suprapusă, care domină câțva timp, ca apoi să fie înghițită de autohtoni. E tocmai cazul Sciților!*

circulă podoabele de care e vorba aici. Nu se mai poate deci afirma că la Nordul Dunării nu se găsesc dovezi arheologice de caracter tracic contemporane cu cele dela Duvanlij¹⁾, cum afirmase un cercetător dela noi²⁾.

În această primă epocă de răspândire a fibulelor tracice avem de a face în spațiul geografic amintit cu o populație autohtonă, — pe care însăși marele rege persan, Darius I, o găsește organizată militarăște la 512 a. Chr. între Balcani și Dunăre (Geții), — cu o stăpânire scitică în valea Dunării și în

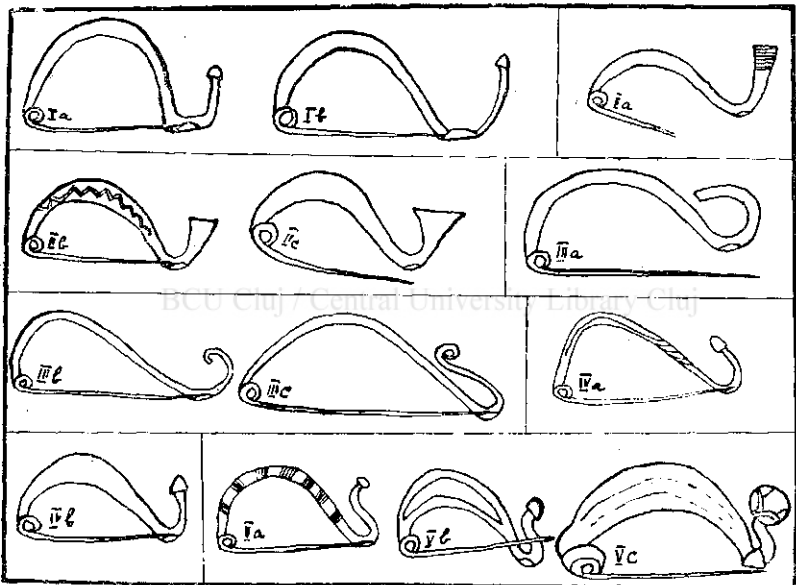

Fig. 4. Tipologia fibulelor tracice. (La typologie des fibules thraces).

Transilvania, care însă se clatină din cauza localnicilor traco-gețici și iliro-traci, mai puternici ca număr și cultură decât Sciții slăbiți de influența grecească, și loviți în curând de Celții năvălitori, precum și o puternică penetrație hellenică, în-

1) Bogată regiune în morminte tumulare. În movila Mușovița de acolo s'au descoperit 3 fibule tracice de aur, alături de un mare număr de obiecte grecești dela sfârșitul sec. V-lea a. Chr. (B. Filow, *Die Grabhügelnekropole bei Duvanlij in Südbulgarien*, Sofia, 1934).

2) I. Nestor, *Der Stand*, p. 160.

cepând încă din sec. VII-lea a. Chr. În ciuda acestor influențe, care câștigă doar clasa superioară, autohtonii își mențin civilizația lor, creînd forme noi în repertoriul cărora intră și aceste fibule, pe care le mențin mai multe secole, cât și fibulele de argint geto-dace.

Raporturile așa de strânse ale populațiilor dela Nordul Dunării din perioada de dezagregare a civilizației hallstattiene din sec. V-lea și din prima parte a sec. IV-lea a. Chr., — care raporturi de altfel nu făceau altceva decât a continua străvechile legături, — au contribuit în foarte mare măsură la creșterea sintezei geto-dace a Latène-ului, din a doua perioadă a fierului, când agrafele de tip tracic au o răspândire și mai mare. Pe de o parte, difuzarea produselor originale grecești, pe de alta a celor imitate după acestea de către Tracii sud-dunăreni și de către Ilirii din zona vest-balcanică, vor da impulsii noi sintezei care ia naștere după 350 a. Chr., în care partea de contribuție a Celților nu este preponderentă, cum se credea pe vremea lui V. Pârvan. Avem dovezi arheologice sigure, cum sunt vasele dela Grojdibod-Romanași și vasul trilobat dela Ostrovul-Mare-Mehedinți ¹⁾, care se datează prin sec. V-IV-lea a. Chr., că localnicii geto-daci au cunoscut, — prin intermediul Tracilor sud-dunăreni și prin Ilirii vecini dela Sud-Vest, — atât tehnica lutului cenușiu, cât și roata olarului în industria ceramică, înainte de venirea Celților, care își fac apariția la noi abia în a doua parte a sec. IV-lea a. Chr., după cum am arătat altădată.

1) D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, fig. 206 (*Oenochoe*) și fig. 238, 1, 6. V. și vasul identic dela Toros (Bulgaria) din sec. IV-lea a. Chr. (*Izvestija, Bull. de l'Inst. arch. bulgare*, XII, 2, 1938, Sofia, 1939, p. 418, fig. 200). Deși anterior am considerat aceste vase, cu 2 torși așezate pe buză, ca bunuri ale civilizației geto-dace din perioada tardivă a Latène-ului, totuși, din cauza descoperirilor din Bulgaria, unde ele apar în complexuri imediat premergătoare epocii Latène suntem înclinați azi a le atribui perioadei tardive hallstattiene (sec. V-IV a. Chr.). Ele sunt imitate după modele grecești de bronz din sec. V-lea a. Chr. (B. Filow, *o. c.*, fig. 66). Cele două vase dela Grojdibod-Romanași se datoresc relațiilor populațiilor dela Nordul Dunării cu Tracii sud-dunăreni. Vasul — *oenochoc* dela Ostrovul-Mare pătrunde în valea Dunării prin intermediul Ilirilor. O dovadă cu totul recentă a apărut tot în județul Romanași, anul trecut (vezi: D. Berciu, în *Arhivele Olteniei*, 1943, sub tipar).

În a doua parte a evoluției lor, fibulele tracice sporesc conținutul însuși al civilizației Latène de la Sud și de la Nord de Dunăre. Amintim că fibule de tipul celor de la Orșova au apărut, — lucru semnificativ, — și în lagărele romane, ca Drobeta, și Răcari, unde nu se constată o civilizație Latène prea puternică. Condițiunile stratigrafice, în care au fost descoperite atari fibule, nu ne sunt cunoscute, dar prezența lor acolo nu poate fi pusă decât în legătură cu localnicii.

Expedițiile la Dunăre, contra Tracilor, Ilirilor și Geților ale lui Filip II, Alexandru cel Mare și ale lui Lisimach, cât și întinderea statului getic al lui Burebista până la Sud de Balcani, vor fi contribuit și ele într-o oarecare măsură la difuzarea podoabelor de tipul arătat, în afară de faptul că avem de a face cu o mare masă etnică omogenă și puternică, în care răspândirea acelorasi produse indigene era ceva firesc.

Pe când localnicii mai înstăriți, cum sunt cei din Sud, porniți pe calea hellenizării, își procură fibule de tradiție locală din *aur*, pe care le iau cu ei și în mormânt, ca la Mușovița, alături de obiectele grecești, luxoase și la modă, cei mai săraci poartă agrafe de bronz sau chiar de fier, ca la Bailovo, pentru a răspunde și ei unui sentiment general-omenesc, de a imita pe cel mai bogat, dar și unui sentiment mai adânc, care pornește din respectul față de tradiție, de care nu erau lipsiți Traco-Ilirii și de la care l-am moștenit și noi, Românii. Uneori, asemenea fibule modeste erau așezate în vase tot de fabricație locală, cum este cel din aceeași necropolă de la Bailovo, de la izvoarele Iskerului ¹⁾, asemănător celui de la Călărași-Dolj ²⁾. Aceste fibule ne arată și ele că în masa tracică exista o *diferențiere socială*, care apare încă din vremurile îndepărtate ale preistoriei și care se accentuează din ce în ce mai mult, începând din epoca metalelor, când arma de bronz și apoi de fier creiază o clasă a luptătorilor, cu rol de seamă în viața grupărilor omenești. Unele fibule s'au descoperit în morminte de luptători, ca la Kneja, Bailovo și Troian, altele însă s'au găsit în mor-

1) V. Mikov, *Izvestija. Bull. de l'Inst. arch. bulgare*, VI, 1930—1931, p. 159, fig. 140 și fig. 139. 2 = fibulă tip I b (la noi fig. 4, I b).

2) D. Berciu, *o. c.*, fig. 183.

nintele de femei, cum este de pildă bogatul mormânt tumular dela Muşoviţa, ori în morminte în care lipsesc armele. Faptul că în unele morminte dela Sud de Dunăre se găsesc așa de multe lucruri grecești, ca în regiunea Duvanlij (Muşoviţa-Moghila), unde au apărut fibule de aur, de tip tracic (variante Ia; v. fig. 4, Ia), nu trebuie să ne impresioneze, fiindcă purtătorii acestor lucruri, ca și la Trebeniște, pe lacul Ohrida, sunt localnicii, Traci la Duvanlij și Iliri în al doilea caz. Din păcate fibulele dela Orșova și Pecica sunt descoperiri întâmplătoare, ceea ce nu ne permite a trage vreo concluzie în felul celor de mai sus.

Apartenența etnică a acestor fibule nu poate scăpa astăzi nimănui. Pe baza *răspândirii* lor, așa precum o arată în mod concret harta întocmită de noi ¹⁾ cât și după *mediul* în care au apărut, ele nu pot fi atribuite decât populațiilor ce au locuit în ultimele cinci secole dinaintea erei creștine vastul spațiu geografic ce se întinde dela Nordul Carpaților până la Rhodope. Cum asemenea fibule nu s'au mai descoperit în nicio altă parte a Europei, ele nu pot fi în niciun caz trecute pe seama *elementelor etnice intrusive* în acest teritoriu, cum ar fi Sciții, Celții, Grecii sau Romanii. *Fibulele tracice sunt creațiuni ale localnicilor*, fie că-i numim Traci, nord-și sud-dunăreni, fie că le zicem Iliro-Traci, cu deosebire acelor care le poartă în zona de interferență a lumii ilirice cu cea tracică, în care intră și Dacia sud-vestică, ori Geto-Daci pentru vremurile mai recente.

Deocamdată nu putem preciza unde a fost centrul de fabricare al acestor podoabe, dar un lucru este cert, că ele se lucrau și la Nord de Dunăre, după cum o dovedește exemplarul încă neterminat dela Poiana. Fibulele noastre se fabricau probabil pe întreg teritoriul carpato-balcano-danubian, ele fiind, pe lângă atâtea altele, o dovadă în plus a unei mari unități de cultură, care a existat în toate vremurile în Europa sud-estică.

D. BERCIU

---

1) *Ein Pr blem.* fig. 7.

CÂTEVA CONSIDERAȚIUNI ASUPRA FRAGMENTELOR AȘA-ZISULUI TOPARCHA GOTTICUS ¹⁾

Pe la 1815, cunoscutul bizantinolog B. Hase a descoperit într'un codex ce conținea scrisorile Sft. Vasile, ale lui Phalaris și Grigore din Nazianz, aflat atunci la Biblioteca Națională din Paris, trei fragmente greco-bizantine pe care le-a publicat în comentariul la opera lui Leon Diaconul, editată de dânsul (B. Hase, *Leo Diaconus*, Parisiiis 1819). Prima ediție fiind parte pierdută parte epuizată, o a doua a apărut la Bonn în 1828; fragmentele se găsesc la pag. 496—505 ale acestei ultime ediții, cu traducerea lor în latinește, făcută de editorul întregii lucrări, B. Hase. Manuscrisul original a fost căutat în 1818 de bizantinologul rus Kunik și nu a mai putut fi găsit, restituit probabil

---

1) Asupra manuscriptului enigmatic publicat de Hase în comentariul său la *Leo Diaconus* am atras întâia oară atenția la noi, acum mai bine de douăzeci de ani. (V. *Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube*, în „Byzantinisch-neugr. Jahrbücher”, 1922). Autorul n'a cunoscut însă acest studiu, altfel ar fi aflat cât e de absurdă părerea după care *Klimata* ar indica un „orașel”, ca și pretenția unora de a situa teatrul evenimentelor în Crimeea numai pentrucă *Porphyrogenetos* ne vorbește despre așa-zisele *Klimata* dela Cherson și Bosporos.

De atunci însă a apărut în privința acestui termen, — antic, de sigur, dar de o vastă răspândire în geografia și astrologia medievală, — Incrarea fundamentală a d-lui Honigmann, *Die sieben Klimata und die πόλεις ἐπίσημοι*, Heidelberg 1929, și ea confirmă înțelesul de „regiune”, „circumscripție”, pe care l-am dat acestui termen. Și această erudită lucrare a scăpat atenției autorului. Articolul său e însă interesant prin considerațiile pe care le face cu privire la raporturile dintre barbari și autohtoni.

N. B.

bibliotecii din care fusese luat pe timpul campaniilor napoleoniene ¹⁾).

Primul fragment cuprinde descrierea unei călătorii. Autorul cu escorta sa merge spre casă; vine de undeva, dela Est de Nipru și trebuie să treacă prin Maurocastron.

Se povestesc greutățile întâmpinate la trecerea Niprului și a călătoriei mai departe, în timp de iarnă.

Celelalte două fragmente cuprind relațiunea apărării orașelului Klemata (Κληματα) și cauzele care au determinat pe autor, șef al regiunii, să recurgă la protecțiunea, patronatul unui stăpânitor dela Nord de Dunăre. Se vede că înainte țara autorului fusese cucerită de barbari. Mult timp aceștia trăiesc în raporturi bune cu populația autohtonă, dar la urmă își schimbă atitudinea și încep să prade și să omoare fără motiv. Autohtonii din Clemata și împrejurimi scapă, opunând rezistență, și se pun supt protecția stăpânitorului dela Nord de Dunăre, ca să nu mai fie atacați în viitor.

Numele și persoana autorului au rămas necunoscute; cele două pseudonime date de savanți: „Toparcha Gotticus” și „Anonimus Tauricus” fac dovadă.

Când s'au petrecut evenimentele relatate? Problemă discutată cu pasiune, dar fără alt rezultat concret decât acela de a se recunoaște că singura constatare valabilă este aceea făcută de B. Hase: „scriptura est ligata quam docant sec. X aut XI” ²⁾. Nimeni altul afară de dânsul nu a văzut manuscrisul și nimeni altul nu poate să facă vreo apreciere asupra hârtiei și scrisului. Manuscrisul nu purta nicio dată, și alte elemente pentru fixarea ei în afară de cele produse de editor nu mai sunt.

În special Westberg a încercat să obțină precizuni din alte elemente scoase din cuprins. Toparchul povestește că atunci când trecea Niprul, Saturn în drumul lui era lângă constelația Vărsătorului, ceiace nu este un fenomen obișnuit iarna. De aceea el a recurs la bunele oficii ale astronomului Seeboth, pentru a-i determina data când fenomenul a putut avea loc. Răspunsul,

1) Datele de mai sus le dăm după articolul lui F. Vestberg, *Zapiska Gotschago Toparcha* (Vizantijskij Vremennik, nr. 15, p. 72).

2) Citat după Westberg, p. 83.

cu toate considerațiunile astronomice, nu da nimic precis istoricilor, pentrucă numai în perioada dela 873 până la 1111 Saturn a trecut iarna prin constelația Vărsătorului nu mai puțin de nouă ori, și anume în anii 873—875, 903—904, 931—934, 961—963, 990—993, 1020—1022, 1050—1052, 1081—1082 și 1109—1111. Și înainte și după aceste date, în lungile sale călătorii, Saturn a mai întâlnit iarna, pe firmamentul înstelat, constelația Vărsătorului.

Rămâne să ne mulțumim cu data destul de vagă, fixată de Hase : sec. X sau XI, și cu speranța că un cercetător norocos va găsi manuscrisul și într'insul elemente pentru fixarea datei cu o mai mare precizieune ¹⁾.

Mai multă pasiune s'a pus în fixarea locului unde s'au petrecut evenimentele, pentrucă majoritatea savanților care s'au ocupat de problemă erau Ruși, și era natural ca ei să fi vrut să găsească în fragmente date care să servească istoriei țării lor ²⁾.

Din primul fragment se vede că patria, casa toparchului era situată astfel încât, venind dela Nipru, ca să ajungă la destinație, trebuia să treacă prin Maurocastron, ceia ce înseamnă că era la Apus de Nipru și la Apus de Maurocastron.

Trecerea Niprului ca și toată călătoria prin Ucraina de azi, e un eveniment neobișnuit ; dimpotrivă, drumul până la stăpânitorul dela Nord de Dunăre, abia menționat în ultimul fragment, fiind fără importanță prin el însăși, e un drum scurt și ușor de făcut.

Motivele care determină pe toparch și supușii lui să recurgă la patronatul aceluia stăpânitor sunt că erau vecini cu dânsul și nu se deosebeau în felul lor de viață de obiceiurile locuitorilor de acolo.

Noul patron, după ce acceptă propunerea, donează toparchului venituri anuale chiar în țara lui și încă o satrapie

1) Westberg, o. c., p. 267—71.

2) Vasilievschi, în art. său *Russko—Vizantiiskie Otrivki* (Jurnalul *Mîn.* Instr. rus, Iunie 1876), citează în acest sens un extras dintr'o scrisoare a lui Hase.

ceiace înseamnă că acesta putea să tragă foloase din donațiile făcute, nefiind departe de donator ¹⁾).

Toate acestea arată că țara toparchului se afla undeva lângă Dunăre. Linia Nipru-Maurocastron, vecinătatea afirmată, toate arată acelaș lucru.

Nu te pui sub protecția cuiva, nu capețiiefieri dela dânsul dacă ești departe: protecția lui devine ineficace, iar administrațiunea fiefului iluzorie. Nu te asemeni în obiceiuri cu grupări îndepărtate, ci cu cele apropiate, cu care poți să comunici și să fii chiar înrudit.

Motivul principal care a făcut pe savanții ruși să decidă că regiunea de care este vorba în manuscris nu e la Dunăre ci în Crimeia, și să treacă peste toate considerațiile de mai sus, e numele orașelului apărat de toparch, „Klemata”.

În relațiune, acest nume e pomenit de două ori; în fragmentul al doilea toparchul ne spune că atitudinea barbarilor l'a determinat să populeze din nou Klemata, să-i ridice zidurile distruse și să clădească o cetățuie unde să se poată adăposti, în caz de nevoie, populația autohtonă. În ultimul fragment, Klemata e pomenită din nou: stăpânitorul dela Nord de Dunăre dă acest orașel toparchului.

Numele Klemata e cunoscut în sec. X și XI. Constantin Porfirogenetul îl dă unei regiuni din Crimeia, situată nu prea departe de Cherson și Bosfor, în apropiere de Balaclava de astăzi. Hase a fost primul care a decis că orașelul toparchului trebuie să fi fost numaidecât Klemata, pomenit de Constantin Porfirogenetul. După dânsul s'au luat aproape toți ceilalți ²⁾).

De aci vin toate celelalte concluziuni, și istorice și geografice. Toparchul este „Anonimus Tauricus” sau „Toparcha Gotticus”, pentru că au fost Goți în Crimeia. Barbarii sunt sau

1) Ne referim la anexele prezentului articol, care conțin o traducere latină făcută de Hase, reprodușă după articolul lui Westberg, mai sus citat și o traducere în românește după versiunea rusă a lui Westberg, neputând supune textul grec.

2) Westberg dă lista tuturor cercetătorilor care s'au ocupat de fragmentele toparchului până la dânsul, teoria lui Hase, pp. 73—74; ceilalți îl urmează, afară de Vasilievschi, Miliucov și Pič.

Ruși sau Chazari, iar protectorul dela Nord de Dunăre trebuie să fi fost Rus.

Și geografia suferă ca teoria susținută să fie cât mai plauzibilă. Maurocastron nu mai e la Cetatea-Albă, ci emigrează într'un loc nedeterminat, unde Italianii au cunoscut o cetate Nigropoli, nume care ar trebui să corespundă golfului *Νεκρόπολα*, pomenit de Constantin Porfirogenetul și care trebuie să fie numai decât golful Perecopului ¹⁾.

Conjecturile istorice au rămas ce au fost, simple conjecturi.

Ajustrările geografice au fost nu de mult lichidate de d-l prof. Bănescu în răspunsul dat d-lui Bromberg, care s'a adăpat cu o profuziune lipsită de reticențe din izvoarele puse la dispoziția sa de comentatorii toparchului. Maurocastron a rămas pe loc ²⁾.

A rămas problema Klematelor, pe care s'a străduit s'o rezolve, nu fără succes, savantul bizantinolog rus Vasilievschi. Unde a fost Klemata? A existat oare numai regiunea așa-ziselor Klemata din Crimeia, ori au existat și alte regiuni și localități cu acest nume?

După Vasilievschi ³⁾ *κλίμα*, scris dese ori de Bizantini *κλίμα* supt influența latină, are mai multe sensuri :

1. Inclinarea cerului față de pol (latitudinea la cei vechi) și țara cu această latitudine ;

2. Orice fel de țară, provincie sau regiune, mare sau mică : în scholia juridice *Οἱ Βικάριοι τοῦ Ποντικῆς ἢ ἐτέρου τινὸς ἔλου κλίματος*. Un șef de regiune la Teofilact Simocatta se chiamă *κλιματάρχης*.

3. Un loc jos și șes, fie lângă mare, fie lângă munti ; Sf. Paul către Galat., *ἤλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας*.

1) Westberg, pag. 241.

2) *Toponymical and Historical Miscellanies on Medieval Dobruđa, Bassarabia and Moldovalachia, Byzantion* XII și XIII ; răspunsul d-lui prof. Bănescu în *Byzantion* XIII....

3) Reproducem argumentarea lui Vasilievschi din articolul său mai sus citat din Jurnalul Ministerului Instr. Publice rus. Iunie 1876, pag. 368—434, caiet 185.

La Gh. Pisides și Teofar: τὸ Πόντιον κλίμα și la Nichita Choniates: τὰ Πόντια κλήματα.

4. În fine κλίμα înseamnă o anume unitate administrativă mai mică decât o provincie sau o themă, determinată de raporturi fiscale sau financiare. În Ducangi κλίμα și κλήματα sunt explicate prin μέρη = partes, pentru a arăta cartiere din orașe; exemplele sunt date în Ducange. În Leo Diaconul (pag. 104) τὰ Θρακῆα κλήματα, Κληματάρχης, întrebuițat de Manases (sec. XII) paralel cu χωράρχης. În Constantin Porfirogenetul, de Thematibus: Κλίμα Μεντικόν, în Tracia.

Vasilievski reproduce și el pasagiile din Constantin Porfirogenetul, invocate de Kunik și Westberg pentru a dovedi identitatea Klematelor toparchului cu cele din Crimeia. În cap. I din *De Administrando Imperio*, Constantin Porfirogenetul, vorbind de Pecenegii vecini cu Chersonul, că ar putea ataca și așa-zisele Klemata: κούρσεβειν καὶ ληΐζεσθαι αὐτὴν τε Χερσῶνα καὶ τὰ λεγόμενα κλήματα. În cap. II, șeful Alanilor, preferând prietenia Bizantinilor, poate face rău Chazarilor, când ἐν τῷ διέρχεσθαι πρὸς τε τὸ Σαρκέλ καὶ τὰ κλήματα καὶ τὴν Χερσῶνα. Titlul cap. 42 din aceeași lucrare: Χερσῶνος ὁμοῦ καὶ Βοσπόρου ἐν οἷς τὰ κάστρα τῶν κλιμάτων εἰσίν. În textul capitolului se spune că între Cherson și Bosfor se află castrulele Klematelor: ἀπὸ δὲ Χερσῶνος μέχρι Βοσπόρου εἰσὶ τὰ κάστρα τῶν κλιμάτων. Puțin mai sus, Petrona spune împăratului Teofil: „Dacă vrei să stăpânești orașul Cherson și regiunile dependente, trimite acolo pe strategul tău” 1).

Concluziile expunerii lui Vasilievski sunt: nu se pot identifica Klematele din Crimeia cu orașelul toparchului, deși au același nume. Klematele sunt regiuni unde se găsesc castrule, Klemata toparchului reprezintă un castru. Argumentul lui Westberg că trebuie să fi fost un castru în Crimeia care să fi purtat acest nume nu este un argument, pentru că nicăieri din textele citate nu reiese acest lucru.

Dar sunt mai multe regiuni care poartă acest nume. Ele sunt identificate prin numele orașului sau provinciei lângă care se găsesc: Πόντια κλήματα, Θρακῶα κλήματα; până și Klematele din Crimeia sunt determinate prin pomenirea cetăților aflate

1) Aceleași texte în articolul lui Westberg, pag. 255.

în apropierea lor : Cherson, Bosporos. Se poate întâmpla să mai fi existat și alte regiuni cu acest nume, care să nu fi fost pomenite de texte.

Toparchul scria pentru cineva care știa unde se află orașul : nu avea nevoie să adauge un calificativ sau numele altui oraș care să-l deosebească. Neputând fi găsit în alte texte, urmează ca poziția lui geografică să fie determinată după celelalte date din povestirea toparchului și toate aceste date ne duc la Dunăre.

Vasilievschi a căutat Klemata în listele lui Procopius, socotind că e mai ușor să găsești numele orașelor din sec. X în surse din sec. VI și s'a oprit la cetățuia Clemades din regiunea Timocului, aflată în fața Orșovei. Intr'un sens, Procopius latiniza terminațiunile făcând din Amutria (Motrul) Μότρες, din Aqua Άξός ; e posibil ca dintr'o Κλίματς să fi făcut Κλέμαδες. Dar nu este exclus ca după patru secole de la apariția listei lui Procopius un grevizant să fi făcut din Clemades Klemata.

Oricum ar fi, acțiunea se petrece lângă Dunăre, la Nord sau la Sud nu are nici o importanță, este în imediata ei apropiere, și de aceea relațiunea toparchului are o însemnătate deosebită pentru istoria noastră, pentru că ne dovedește că se putea trăi supt barbari și ne dă și explicația de ce și cum se puteau stabili raporturi cu ei

Populația era foarte rară și barbarii puțin numeroși Toparchul cu escorta sa poate călători de la pragurile Nîprului ¹⁾ până la Maurocastron, distanță de cinci sute km. prin țară inamică. Toți sunt călări, bagajele și hrana sunt încărcate pe caii de samare, cortegiul nu e prea mic. Drumul e lung și ca distanță și ca durată. Toparchul ne povestește reîntoarcerea, dar trebuie să fi început prin a se duce. A ocolit, pentru că nu știe prea bine drumul ; la Borion ia călăuze să-l conducă, cum a mai luat probabil și în alte părți. S'a oprit și s'a odihnit prin sate, cum a stat și la Borion. Astăzi ar fi fost oprit la primul post de jandarmi ; în sec. X și XI trece printr'o țară inamică și reușește să ajungă cu bine acasă.

1) Westberg arată că Borionul trebuie să fi fost la pragurile Nîprului după descrierea văltoarei (*op. cit.*, pag. 90).

Nici la Borion, punct de trecere important, nici la Klemata nu se găsesc garnizoane barbare. Când ei vin la pradă nu pot să acopere cu efectivele lor toată regiunea, astfel că mulți dintre locuitori prind de veste și se ascund. Până să ajungă la Klemata toparchul poate să întărească locul, să construiască castelul și să organizeze rezistența. Hoarda care vine să prade este așa de puțin numeroasă încât poate fi învinsă și gonită cu rușine de o armată compusă dintr'o sută de călăreți și trei sute de pedestrași.

Toate acestea ne fac să tragem concluzia că hoardele barbare nu erau atât de numeroase încât să acopere tot teritoriul atribuit dominației lor de istorici. N'a încercat nimeni, ca Fustel de Coulanges pentru Franța, să determine efectivele hoardelor care au trecut pe la noi sau la Bizantini. D-l dr. Flemer Malyusz ne spune că în sec. IX—X tot poporul unguresc reprezintă o cifră între 50.000 și 70.000 suflete¹⁾, ocupând un teritoriu de 200.000 Km. p.; spre fericirea lor, acest teritoriu era ocupat și de alte popoare supuse, care de sigur dacă au vrut sau au putut s'au amestecat cu Ungurii. Avarii, Pecenegii și Cumanii au dispărut și n'au revendicări teritoriale, unii din ei au ajutat cu succes la sporirea numărului populației ungurești, alții poate au dat concurs Bulgarilor. Dacă ne gândim la cifra pe care o reprezintă Ungurii sau Bulgarii ne dăm seama că nu-i puteau întrece cu prea mult, deși ocupau teritorii mult mai întinse.

Aveau loc de trăit și alții, spre fericirea stăpânitorilor,— cum ne spune d-l Malyusz²⁾ și cum de altfel ne-o confirmă și toparchul, fără să știe că nu va fi dezmințit—, și trăiau, pentru că stăpânitorii aveau interes să trăiască. Toparchul nostru se arată mirat de faptul că barbarii după ce se arătaseră drepti și blânzi față de locuitori încep să prade și să distrugă totul fără nici un scop. Prin urmare la început ei au lăsat să subziste sate și orașe și au lăsat să subziste și șefi, ca toparchul, ca să le poată procura „equos, anĭmalia, arma, exenia et vestimenta“, cum

1) Dr. Flemer Malyusz, *Geschichte des Ungarischen Volkstums*, Budapesta, p. 25.

2) *Idem*, p. 25 în fine.

ar spune cu oarecare tristețe călugărul Rogerius¹⁾ vorbind de Tătari. Din această cauză subjugarea le făcea mare plăcere; nu mai era nevoie ca popoarele politice să mai și lucreze, când lucrau sūpușii lor. Din când în când, atunci când relațiunile între stăpânitori și supuși erau bune, aceștia erau onorați cu dreptul de a lua parte la expediții militare, ca Slavii ducelui Salanus, supuși de Suardu și de Cadusa, reprezentanții autorizați ai lui Arpad²⁾, sau contingentele vlahice de la Nordul Dunării, venite cu Cumanii în ajutorul lui Ioaniță³⁾.

Dar ca să ajungă la o poziție socială atât de înaltă, autohtonii trebuiau să aibă încrederea stăpânitorilor. Datele toparchului coroborează în această privință cu datele lui Anonymus și ne arată cum se putea ajunge la stabilirea unor raporturi atât de bune: între barbari și autohtoni se încheiau convențiuni întărite cu jurământ.

Locuitorii regiunilor învecinate cu Klemata se arată indignați de atitudinea barbarilor, și se duc să reclame, pentrucă ei sunt apărați de jurământul dat de barbari, care le garanta securitatea. După începerea ostilităților, toparchul încearcă tratative cu barbarii. El drept că tratativele n'au dat rezultate, dar e probabil că astfel de tratative se urmaseră înainte, având ca rezultat jurământul care consfințea înțelegerea între cele două popoare.

Sistemul acestor pacte, cunoscut din antichitate, a fost practicat și în decursul evului mediu. Pentru popoarele primitive războiul este starea normală; pacea creiază o situație intermediară cu caracter negativ, o lipsă de războiu. Prietenia creia pentru părțile contractante „jus comereii“, alianța, obligația reciprocă de ajutor militar. Dacă aceste convențiuni aveau caracter de durabilitate și se încheiau cu forme solemne se puneau supt scutul divinităților. Romanii le numeau „foedus“⁴⁾.

Imperiul bizantin, ca urmaș al Imperiului roman, practica pe o scară întinsă astfel de legături cu diverși șefi de triburi

1) Popa Lisseanu, *Isoouerele Istoriei Românilor*, VI, p. 49, Carmen Miserabile.

2) Popa Lisseanu, *op. cit.*, VI, I, p. 101.

3) Nicetas Choniates, text citat de Onciul și Xenopol.

4) *Grosse Römische Militärgeschichte*, Berlin, 1920, p. 81.

sau regi barbari, cărora le furniza și costume speciale ca semn distinctiv al situației lor de șefi de foederati și mai târziu: σὺμμαχοί).

Celebrul Anonimus Bellae ne povestește care era ritualul pentru întărirea unor asemenea pacte. După jurământ, șefii triburilor ungare, aliate în vederea expediției lor care s'a terminat cu așezarea lor în Panonia, dau câte puțin sânge care e strâns și amestecat într'un vas, amestecul fiind băut de jurători²⁾. Acelaș ritual e întrebuințat atunci când Ungurii se aliază cu Cumanii³⁾. Joinville ne povestește că la Cumani băutura era dreasă cu o leacă de vin și apă. După libațiune un câine care simboliza pe sperjur era tăiat în bucăți de parteneri⁴⁾.

Ritualul acesta era practicat de multe din popoarele primitive europene, chiar indo-germanice și avea o semnificare specială : acelaș sânge trecând în vinele părților creia și confirma între ele o înrudire⁵⁾.

La Bizantini apare supt o formă mai evoluată ; când Vasile Bulgaroctonul se împacă cu Skleros ei beau din acelaș pahar. Psellos ne lămurește că Împăratul a făcut acest gest ca să înlăture orice bănuială și să mărturisească valoarea sacră a tratatului intervenit între ei⁶⁾.

Biserica a creiat un serviciu special în Răsărit pentru a da un caracter creștin înfrățirii.

Prin ritual se consfințeau nu numai raporturi între grupări ci și între persoane. La noi este cunoscut supt această ultimă formă, ca rămășiță a unor practici vechi și îndelungate supt toate formele⁷⁾.

Supușii deveneau astfel frații cuceritorilor, însă frații mai

1) *Idem*, *op. cit.*, p. 83.

2) Popa Lisseanu, *op. cit.*, pp. 76—77.

3) *Idem*, p. 82.

4) Joinville, *Histoire de Saint Louis*.

5) Henri Hubert, *Les Celtes. depuis l'époque de La Tène*, vol. II, p. 232.

6) Psellos, *Chronografia*, ed. asoc. G. Budé, p. 17.

7) Pentru înfrățire la noi P. Negulescu, *Studii de Istoria drept, român.*, 1900 ; Ivanovici, *Înfrățirea în dreptul consuetudinar român*. Buc. 1901, de comparat cu Flach, *Le compagnonage dans les Chansons de geste în Institutions de l'ancienne France*, II, pp. 435—485.

mici, căci exista o gamă întreagă de situațiuni în raporturile create prin acest fel de alianțe.

Toparchul recurge la protecțiunea, patronatul stăpânitorului dela Nord de Dunăre și capătă dela acesta nu numai satisfacțiunea misiunii îndeplinite dar și o satrapie și venituri anuale în țara patronului.

Patronatul este o instituție bine cunoscută în dreptul roman supt formă de raporturi personale; în cazul toparchului nu este vorba numai de raporturi personale pentru că efectele se întind și asupra grupului pe care el îl reprezintă. Din acest punct de vedere, prin pactul încheiat atât toparchul cât și autohtonii Klematelor sunt într'o situație de subordonare față de noul lor stăpânitor și față de ai lui. Subordonarea este simbolizată prin darurile făcute reprezentantului grupării, fapt care-l pune pe acesta într'o situație de debitor și prin aceasta creiază patronului, devenit creditor, drepturi asupra lui.

Fie pe calea alianței, fie pe calea patronatului autohtonii reușesc să se înțeleagă cu barbarii, pot să trăiască și-i preferă administrațiunii bizantine pentru că rămân autonomi.

Barbarii nu se amestecă în administrație, pentru că nici nu concep această noțiune; grupările aliate sau supuse își continuă existența ca înainte, șefii lor nu se schimbă, legile și obiceiurile lor rămân aceleași. Fiecare grupare trăiește separat pe teritoriul său, fără a se amesteca cu cealaltă. Am văzut că la Klemata nu era nici măcar garnizoană barbară, ca de altfel în toată regiunea înconjurătoare. Stăpânitorii locuiau undeva, departe, și reaminteau autohtonilor de existența lor numai atunci când veneau să strângă impozitele sau să prade. Autohtonii, pe lângă că își păstrau organizarea lor, mai aveau și arme care le întrebunțau chiar contra stăpânitorilor.

Toparchul stăpânește Klemata și supt barbari și după ce devine supusul noului stăpânitor, cum rămâne Glad în cetatea Sunad, deși se luptase contra Ungurilor, sau șefii mai mici din țara lui Gelu, după ce jură credință lui Tuhutum, sau ducii Rutenilor ¹⁾).

Stăpânitorii nu se amestecă în viața grupărilor supuse;

---

1) Popa Iisseauu, *Isoarele*, vol. I, pp. 83—84; *idem*, p. 96; *idem*, p. 84

cle rămân autonome și distincte, sunt separate unele de altele și, din cauză că populația e rară și spațiul întins, nici nu se amestecă între ele.

Timpul și influența culturii occidentale nu schimbă situația. De aceea vedem în Transilvania de pildă că până târziu fiecare națiune, fiecare grupare trăiește separat și autonom, după datinele și obiceiurile sale. Românii au Cnezi și Voievozi, Secuii Gespanul și judecătorii lor, etc. Tradiția și concepția primitivă a stăpânitorilor unguri a rămas puternică; separațiunea grupărilor prin autonomia lor a conservat naționalitatea.

Spre deosebire de barbari, Bizantinii care aveau în interiorul Statului lor asemenea grupări căutau să scape de toparchi și în loc de autonomie ofereau administrația lor. Cultura și civilizația pe care o dădeau face ca influența bizantină să se simtă și azi la popoarele care au fost supt dominația lor.

Puține lucruri ne spune toparchul asupra organizării regiunii stăpânite de dânsul.

Supușii lui nu sunt egali; unii sunt mai buni (*ἀριστοί*, mai importanți, alții sunt mai puțin importanți, unii stau lângă dânsul, alții mai departe; totuși este ceva care-i leagă de dânsul și-i face să fie legați între ei.

Toparchul poate întocmi o armată care să-i execute ordinele, ce ace implică faptul că poate impune disciplina și poate cere sacrificii.

Există subordonare, există o ierarhie, dar aceste raporturi nu se bazează pe concepțiunile de Stat bizantine, pentru că locuitorii Klematelor recunosc că n'au nimic comun în felul de viață și obiceiurile lor cu cei dela Constantinopol și nu vor să fie nici supt protecțiunea împăratului. Viața de Stat, așa cum le-o propune toparchul, nu le convine; ei vor să trăiască după concepțiile lor proprii.

Ei se aseamănă în obiceiuri cu cei dela Nord de Dunăre și din această cauză și organizarea internă și ierarhia grupului lor au aceleași baze ca ale vecinilor lor.

Rudenia este pentru ei o legătură, dar vedem că fiecare neam își așează separat unul de altul lucrurile cele mai scumpe în micul castel construit de toparch pentru apărarea lor. Există

deci un concept care îi leagă, dar acesta nu e totul; trebuie să fie și alte legături care fac coeziunea grupului.

Acestea sunt înfrățirea și patronatul (προστασις): ele au rămas până tâziu în obiceiurile populare ca dovadă că societatea a început a se organiza în afara conceptului de Stat.

Un exemplu contemporan relațiunii toparchului, dintr'o țară în care conceptul de Stat exista, ni-l dă Psellos. Skleros înainte de revoltă își făcea astfel partizani: „îi atrăgea prin favoruri, îi aservea prin binefaceri, îi apropia unii de alții mâncând la aceeași masă și bând din aceeași cupă“¹⁾. În aceeași frază avem cele două aspecte ale legăturilor sociale introduse de barbari: patronatul, aservirea prin binefaceri și înfrățirea: apropierea unora de alții și băutul din aceeași cupă.

Tovarășii de călătorie ai toparchului sunt denumiți de dânsul convivi: ὄμοτρος, oameni care mănâncă la aceeași masă, ca și prietenii lui Skleros. Alții care sunt mai îndepărtați sunt în aceleași raporturi cu dânsul ca și el cu stăpânitorul dela Nord de Dunăre.

Isaac Comnenul, Constantin Kekavmenos au și ei suitele lor, formate din rude apropiate și slugi²⁾. Nobilii unguri la fel; când Bela le revoacă donațiunile, ei se revoltă pentru că: „nam qui erant divites et potentes et secum habebant multitudinem effrenatam vix se solos poterant sustinere“³⁾.

Dacă spicuim vechile documente și cronicile românești găsim încă în floare obiceiurile rămase înrădăcinate de pe vremea toparchului așa-zis gotic.

Vlad Țepeș, de exemplu, cam la începutul Domniei lui scrie Brașovenilor: „Și după aceasta vă dau de știre că vor să vie voinici să-mi slujească, dar Domnia mea acum n'am ducați să le plătesc leafă, însă oricine ar vrea să vie la Domnia mea, fie că va fi Ungur, fie Săcuiu, fie Român sau orice ar fi, dacă voiește să-mi slujească Domniei mele, voi să-l trimeteți la Domnia

1) Psellos, *Chronografie*, ed. G. Budé, p. 22.

2) *Skabalanovici Vizantiiscoe gosudarstvo i tzerkovi v XI veke*, p. 220.

3) Popa Lisseanu, *op. cit.* vol. III, *Cronica lui S. de Keza*, p. ...

mea cu cartea voastră ca să-mi slujească. Iar Domnia mea îl voi milui și-l voi hrăni ca și pe slugile Domniei mele“¹⁾).

La 1480, Basarab-cel-tânăr scrie bunichii sale : „Și ne-a trimis apoi vorbă că te-a luat Batăr Ștefan să-i fii lui fiică de suflet. Cu asta bine a făcut și va fi bine de sufletul lui. Deci dă-te și tu să-i fii lui fiică iar el să-ți fie ție părinte“²⁾). Un părinte tânăr pentru o fiică bătrână, dacă n'ar fi ritualul patronatului ascuns în această formulă, ca și ritualul comitatului ascuns în formula lui Vlad Țepeș, lucrul ar părea absurd.

Fratris—adopțiunile sunt mult mai numeroase ; ele au făcut obiectul a două monografii în literatura noastră istorică juridică. Un exemplu interesant pentru a arăta raporturile Românilor cu străinii este acel relatat de Miron Costin. Cantemir Pașa nu pradă țara Moldovii la moartea lui Radu Mihnea, înțelegând că a venit la tronul Moldovii Barnovschi : „Că-i era Cantemir fârtatu lui Barnovschi Vodă și satele lui la boierie niciodată nu fugea de calea lor, cându trecea pe la Cernăuțu cu oardele în Țara Leșească ; ce petrecea Cantemir la Toporăuți cu zilele în casele lui Barnovschi Vodă“³⁾).

Sunt multe exemple de dat și cazuri de citat din istoria și diplomația noastră. Relațiunile noastre cu barbarii, îndelungata dependență a grupărilor noastre de grupările barbare au lăsat urme neșterse în obiceiurile și dreptul nostru, ca și în Imperiul bizantin.

Cine erau autohtonii și cine erau barbarii ? Pentru barbari nu ar fi greu să răspundem. După datele din sec. X sau XI : Pecenegii sau Cumanii ; sau și unii și ceilalți. E posibil ca hoarde de Pecenegi, împinse de Cumani, să fi ocupat Klemata și la plecare să fi început să o prade. E posibil ca stăpânitorul de la Nord de Dunăre să fi fost un șef cuman. Poporul său ajunsese la un grad de civilizație mai înalt decât popoarele înrudite cu dânsul. Acei din Moldova trecuseră la catolicism. Raportuile lor cu autohtonii erau bune. N. Iorga vorbea de o simbioză cumano-vlahă. Dacă nu a fost chiar o simbioză, este sigur

1) *Relațiile cu Brașovul*, Bogdan, p. 99; vezi și 89, 131, no. 105.

2) I. Bogdan, *Relațiile*, p. 161.

3) Miron Costin, *Letopisețul*, ed. Ion S. Petre, vol. II, p. 138.

însă că raporturile lor cu autohtonii vlahi și cu alte popoare nu erau lipsite de onestitate. Jurămintele lor erau ținute, alianțele lor mai sincere decât presupuneau dese ori împărații bizantini. Din această cauză șefii lor ajunseseră să fie înrușiți cu toate familiile domnitoare din Răsăritul Europei.

Cine erau autohtonii ?

Toparchul ne dă mai multe date pentru rezolvirea acestei probleme : 1) Ei nu duceau o viață asemănătoare cu cea a Elenilor și nu se bucuraseră niciodată de protecția împăratului de la Constantinopol ; 2) Se asemănau în năravuri cu cei de la Nord de Dunăre ; 3) Și în felul lor de viață se asemănau cu cei de la Nord de Dunăre.

O singură lămurire nu ne dă toparchul : ce limbă vorbeau și cum se chemau ?

Problema limbilor poate să-i fi fost indiferentă, atât lui cât și celui care-i scria. Pentru dânsul, autohtonii care nu se bucuraseră de protecția împăratului și nu duseseră acelaș fel de viață cu Elenii nu sunt deosebiți de dânsii prin limbă. Asemnarea sau deosebirea între popoare el o face numai după năravuri și felul de viață, ceia ce implica probabil și limba și naționalitatea.

Fiecare din popoarele Orientului își avea și atunci ca și acum obiceiurile și felul său de viață distincte de ale celorlalți.

Rămâne să ne întrebăm care din popoarele autohtone se asemănau cu poporul de la Nord de Dunăre ? Care din popoarele autohtone din Orient era astfel răspândit încât să fie și la Nord și la Sud de Dunăre ?

Fără să mi se facă aceiași acuzație care s'a făcut unora dintre cercetătorii ruși, aș putea răspunde că în această situație erau numai Românii.

Peste ei au trecut atâtea hoarde și ei au rămas autohtoni, și au păstrat obiceiurile străvechi, unitatea lor etnică. Barbarii le-au impus câte ceva din limba și obiceiurile lor în ce privește raporturile sociale, legătura între oameni pentru a forma gruparea și legătura între grupe. Dar prin sistemul lor de guvernare au lăsat întregă și neștirbită personalitatea lor națională, așa cum dovedește toparchul în manuscrisul său de acum nouă secole.

*Traducerea Westberg.***Fragmentul I.**

§ 1... cu greu ajungeau ele (luntricele) deși în fie care din ele nu (puteau) încăpea mai mult de trei oameni; astfel ei erau foarte de plâns. Dar chiar acestea (luntricele) totuși nu aveau loc în cursul râului; căci cu două foarte mari sloiuri de ghiață multe din ele erau ciocnite și strivite; și fiecare dată când se întâmpla aceasta, sărind din luntre cei care erau într'însa se așezau pe sloi și pluteau ca pe barcă. Unele din ele (luntricele) le trăgea și înghițea: așa de turburat se arăta Danapris.

§ 2. Noi așteptarăm aici destul de triști și foarte mult (într'o situație foarte grea și cu mare nerăbdare [Westberg], și eram ca supărați pe dânsul (râu!) că nu înghetea. Și puține zile în urmă apa a înghetat peste tot și era extrem de tare, așa că se putea și pe jos, și pe cai să se meargă fără frică pe râu și a se bate bărbătește în lupte ca pe șesuri.

§ 3. Și ca un vrăjitor s'a arătat Danapris, care se ridica înaintea puternic și teribil și sperîind aproape pe toți care îl priveau; puțin timp în urmă el s'a liniștit și s'a supus într'atât, că toți puteau să sară și să-l calce în picioare, iar el era ca subteran ascuns de el însăși într'un ascunziș.

§ 4. Și nu atât cu ape curgătoare se asemănau valurile, dar se arătau niște munți aspri și pietroși. Și ce asemănare putea să aibă liquoarea ce se scurgea jos cu apa?

II. Și de aceia mâhnirea noastră s'a transformat în bucurie; și bătând din palme destul am pășit înaintea călare de suprafața plană. Trecând fără piedici și ajungând în satul Borion, ne-am apucat de mâncare și de îngrijirea cailor care erau slăbiți și osteniți extrem. Și petrecând acolo atâtea zile câte trebuia să ne îndepțăm puterile, ne-am grăbit să purcedem să mergem la Maurocastron.

§ 2. Când totul era gata și nu mai era nici o împiedicare, aproape de miezul nopții — când noi urmam să plecăm mai de vreme — s'a ridicat atunci vântul de Nord și a început o furtună teribilă, așa că se putea crede că trecerile sunt inaccesibile, că nimeni nu va fi în stare să reziste supt cerul liber și că e aproape imposibil aceluia care nu s'a adăpostit supt acoperiș

să rămână între cei vii. Ingroziți (speriați) am hotărît să ne oprim și să ne odihnim aici.

§ 3. Am pus în vedere acestea tovarășilor mei, că nicidecum nu se cade să se iasă din casă și să plecăm de aici (și cum mi s'a arătat după stele), când prima din stele se vedea la Apus și (conform cu natura ei) după dânsa s'a schimbat aerul (devenind în natură mai frig și mai cu zăpadă) — numită Saturn. Iar el se afla tocmai la începutul trecerii sale prin Vărsător în timp ce soarele trecea prin (semnele) iernii.

§ 4. Și într'adevăr furtuna care se ridicase creștea tot mai mult în violență și s'a întâmplat că ceia ce ni se părea nouă groasnic ni se părea jucărie în comparație cu ce a urmat; așa de atot puternic furtuna se întindea în toate părțile. Au trecut destule zile până când în fine a venit din nou gândul de *intoarcere în patrie* când și aerul (atmosfera) a apărut mai senin (favorabilă).

III. § 1. Și iată am purces conduși strălucit de locuitori (baștinași); toți mă aplaudau și se uitau ca la un apropiat lor și doreau cele mai bune. Și atunci am lăsat în urma noastră șaptezeci de stadii și încă nedepline, deși alții au mers înaintea noastră și au bătătorit cea mai mare parte din zăpadă.

§ 2. În ziua următoare acelei dela început ne-am mișcat foarte greu, ca pe mare luptând contra zăpezii. Căci într'adevăr aceasta părea că nu e pământ, nici zăpadă obișnuită; dar caii nu se vedeau până la gât; caii de sămar, deși urmau după noi la extremitul capăt, cădeau și mulți au rămas acolo. Deoarece zăpada se arăta de patru coți și era foarte greu de trecut. Și mulți dintre călăuze s'au înapoiat acasă, socotind că această calamitate este peste puterile omenești.

§ 3. Și într'adevăr greutatea era din cele neobișnuite, deoarece dificultățile păseau din toate părțile: o zăpadă atât de multă (adâncă) și deasă jos, sus băteau vânturile cele mai aspre (nemiloase). Nu se aștepta de nicăieri nici o întrerupere și nu se prevedea de unde are să se producă schimbarea, de oarece tot apărea fără folos și inutil în acea nenorocire: nu se puteau face focuri, și zăpada nu ne dădea răgaz să ne odihnim un timp scurt.

IV. § 1. Noaptea ne serveau ca paturi scuturile; le aveam

pentru toate foarte bine, și pătură și cuvertură. Pentru că în ele odihneam trupurile noastre la foc, încă nu mare.

§ 2. Somnul și visele lipseau cu totul, parcă și ele erau speriate. Nimeni nu suporta mai bine ca altul; (dar acei care ieri erau mai tari și încurajau unul pe altul azi erau moi și triști) toți erau în calamitatea comună și sufletește și trupește abătuți. Unul lăuda pe cei morți, liberați de griji și de dureri (munci): altul plângea pe viitori (generații sau împrejurări) în ce mizerii își vor trece viața.

§ 3. Chiar cercetașii noștri obosiseră, învinși de puterea răului, și nu mai aveau puterea să iasă înainte mergând așa la întâmplare prin zăpadă. Și mai rău ca toate era că mergeam pe pământ inamic și de acum în urma acestora situația noastră devenea nesigură. Dar răul ne amenința de o potrivă atât de la iarnă cât și de la dușmani.

Fragmentul II.

I. § 1. Atunci numai am hotărît noi să ne batem cu barbarii (*de aceia și nordul Istrului*) sau, dacă trebuie să spunem drept, noi de frică, ca ei prevenindu-ne, să (ne) distrugă, ne-am ridicat și am hotărît să ne împotrivim cât putem. Decoptrivă îi mînau pe toți și-i pierdeau neomenește, asemenea unor fiare arătând la tot furia lor.

§ 2. Chiar în ce privește pe cei mai apropiați lor, cât de potrivită ar fi fost oarecare milă, astfel ei nu presupunceau să comită asasinat dintr'o socoteală sau o hotărîre dreaptă; dar din răutate și fără nici un scop ei au decis ca din pământul lor (al nostru) să facă cum se spune pradă Moesienilor (adică a distruge complet).

§ 3. Pentrucă a dispărut fosta lor dreptate și equitate; respectându-le înainte mai mult decât tot, ei și-au ridicat cele mai mari trofee (monumente), astfel și orașe și popoare de bună-voie s'au apropiat de ei (s'au unit).

§ 4. Acum pare că dimpotrivă s'a ivit la ei nedreptatea și abuzul privind supușii și au hotărît ca orașele supuse lor în loc să-le servească și să fie bine întemeiate să le robească și să le distrugă.

§ 5. Plângându-se contra șefilor, cum și dovedind temeinic că ei nu s'au făcut vinovați de nimic, acești oameni cu toate acestea n'au putut să evite moartea.

§ 6. Pentrucă puterea răului a izbucnit într'atât că trebile omenești păreau că se destramă și se prăbușesc foarte ca în urma unei catastrofe sau unei prăpăstii neașteptate și fatale.

§ 7. Deoarece mai mult de zece orașe și-au pierdut locuitorii, iar sate nu mai puțin de cinci sute s'au golit de tot; ca și cum împrejurimile în vecinătate și apropiate de noi au fost distruse de furtună; oameni cu nimic vinovați, apărați de jurământ, au căzut pradă mâinilor și spadei.

II. § 1. O astfel de calamitate, rău care distrugea deodată pe toți și care a trecut pe la nevinovații noștri vecini, soarta protivnică a adus-o în fine și în regiunea mea. Încă înainte eu am avut bănuiala și am luat toate precauțiunile, ca ea să nu cadă pe neașteptate și pe furiș să ne doboare pe loc.

§ 2. Când pericolul a venit vădit și toți recunoșteau clar că viața noastră este acum în pericol, eu am îndepărtat pierzania în modul cel mai potrivit pe care l'am putut, deși aproape am fost în cel mai mare pericol.

§ 3. De atunci a început războiul fără declarație între noi și barbari, și ei nu comunicau cu noi, deși eu de mii de ori le-am propus tratat și noi avusesem de acum (deja) ciocniri unii cu alții (reciproce).

§ 4. Și războiul a început îndată (imediat), iarna era aproape să înceapă, pentru că soarele nu întârzia departe de (semnele) de iarnă.

§ 5. Între acestea barbarii, pregătiți cu o oaste însemnată, au năvălit pe pământul nostru cu călărimă și pedestrimă, socotind că odată cu strigătul lor (de războiu) au să pună mâna pe noi atât din cauza lipsei de soliditate a zidurilor, cât și în urma fricei noastre.

§ 6. Și nu era zadarnică această credință a lor, pentrucă noi stăteam într'un oraș distrus și făceam irupțiuni (năvăliri, atacuri) mai mult din sat decât din oraș, dar aceia pierzând pe mulți dintr'ai lor și rușinându-se (făcându-se de răs), s'au retras către seară, așteptând răsăritul. Pentru că pedestrimii i-am

opus pe săgetători, călărimei călărime, împărțind armata în două trupe și era devastat pământul încă înainte și foarte golit de însăși barbarii, zidurile erau dărâmate la pământ.

§ 7. Și atunci eu primul m'am gândit să populez din nou **Klematele**. De aceea eu am construit lângă ea un castel (cetățuie) din ce era de față (materialele), astfel că era ușor să se construiască restul cetății (orașului).

Fragmentul III.

I. § 1. Și el a fost construit în mare grabă și înconjurat cu șanț; și odată cu acestea (pregătiri) a început și războiul.

§ 2. Cetățuia era împărțită între neamuri, și într'însa au așezat ce era mai de preț; și tot ce era de prisos au fost puse undeva în alt ocol al orașului. Pentru că și orașul întreg se popula; cetățuia era pregătită (păstrată) ca să ne salveze în mare pericol.

§ 3. Dar barbarii, pierzând atunci mulți dintr'ai lor și fiind rușinați (făcându-se de răs) s'au retras către noapte; eu însă odată cu răsăritul am scos armata cu intenția de a lupta. Aveam atunci cu puțin mai mult de o sută călăreți, iar prăștiași și arcași mai mult de trei sute.

§ 4. Cum barbarii nu mai erau nicăieri, eu am făcut ce era mai util, ridicând zidul vechiu și învățând pe ai mei să se pregătească cât mai bine de războiu. Supușilor (partizanilor) (ditionis?) mei eu am trimis curieri urgent și i-am invitat dorind să ne sfătuim asupra stării lucrurilor. [Dar fiindu-mi frică, ca ei să nu vie din nou cu putere mai mare... și cu armată mare să nu vie. Când (sfatul) adunarea a avut loc ce am spus eu atunci:].

II. § 1. Când ei au venit de pretutindeni și adunarea celor mai buni (oameni) a avut loc, ce le-am spus eu atunci, către cari stăpânitori trebuie să ne îndreptăm și la care să ne adresăm (ducem), ce folos să căutăm să dobândim de la ei și ce să facem, — și tot restul ce am spus atunci, deși eu aș fi prețuit mai mult decât toate, ar fi lung să doresc să povestesc tot de-a rândul.

§ 2. Ei, fie pentru că nici odată nu s'au împărțit de bună voința împărătească, pentru că aveau puțină grijă (disprețuia, puțin le păsa) de rânduielele grecești și mai mult de

cât toate se străduiau pentru autonomie; fie pentru că ei, vecini aceluia care stăpânea la *nord de Istru*, tare cu o oaste numeroasă și putere de luptă, și că nu erau diferiți în felul lor de viață de năravurile (obiceiurile) de acolo, — au hotărît să se încheie tratat, ca ei să se supună, și toți au dat glas împreună (au votat pe față) ca eu să săvârșesc aceasta.

§ 3. Și eu am purces, ca ce e al nostru să fie salvat, și l'am găsit pe dânsul cum nu se putea dori mai bine. Și când eu i-am expus tot într'o vorbire cât de scurtă posibil, el a socotit chestiunea foarte importantă, mi-a dat din nou toată puterea (autoritatea, imperium) asupra Klematei, a mai adăugat o satrapie, și în pământul lui a dăruit venituri anuale importante.

A. CAZACU

CINE A FOST AUTORUL BISERICII GOLIA?

S'a mai discutat chestiunea : de unde a venit autorul bisericii Golia, din Italia direct, sau prin intermediul Poloniei? Chestiunea aceasta, a influenței italiene în cultura românească, interesantă prin sine însăși, capătă încă o deosebită importanță prin faptul că este vorba de unul din cele mai mărețe monumente arhitectonice din Moldova și prin aceea că inițiativa refacerii bisericii se datorește lui Vasile Lupu, una din cele mai interesante figuri din istoria țării.

A căutat Vasile Lupu direct în Italia ¹⁾ pe omul căruia a vrut să-i încredințeze înfăptuirea ambițiilor sale de construcție a unui monument care avea să-i perpetueze în veci numele său, să-i satisfacă ambiția și să-i împedobască capitala sa, sau l-a chemat din Polonia? ! Prin ce intermediu l-a găsit? !

Se pare că putem arunca o rază de lumină asupra chestiunii acesteia. Se pare chiar că vom putea răspunde și mai mult : cine a fost autorul acestei biserici, că vom putea cita poate chiar și numele arhitectului.

---

1) Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*. București, 1937, p. 352, și G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVI-lea și al XVIII-lea*, p. 166, citează mărturia călătorului italian, Cornelio Magni, care a vizitat Golia în anul 1672, că printre meșterii constructori ai bisericii au fost și Italieni aduși chiar din Roma. Ei puteau fi cheuțați pentru ajutor și de arhitectul care a venit din Polonia. Grigore Ionescu spune așa : „Calea pe care a sosit în Moldova această (italienească) arhitectură, poate fi cea directă — vre-un meșter adus deadreptul din Italia — sau, cum pare mai probabil, cea indirectă, și anume prin intermediul Poloniei, covârșită în acea vreme de înrânirea stilului baroc, țară cu care Vasile Lupu a avut în ultimii ani relațiuni destul de strânse”.

Despre arhitectura Goliei a scris un studiu N. Ghica-Budești : *Biserica Golia*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1924.

Cam în acelaș timp când Vasile Lupu refăcea biserica Golia, s'a încheiat căsătoria fiicei lui Vasile-Vodă, Maria, cu prințul polon din Lituania, Radziwill, sau cum îi spuneau în Moldova, Raghivil.

Intre aceste două fapte există, se pare, o legătură.

Prințul Januș Radziwill era o persoană interesantă. Există, fără îndoială, o mare asemănare între socrul „cu firea împărătească” și ginerele său, care împărtășea toate visele Voevodului Moldovei.

Familia Radziwill era vestită nu numai prin rolul său politic, dar și prin activitatea sa culturală. Ridica palate, castele, biserici, întemeia tipografiile, sprijinea pe scriitori și savanți, se amesteca în mișcările religioase. Construia fabrici de țesături, de stofe și covoare minunate, de sticlă, de porcelan...

Au fost multe domenii în care se întâlneau în gusturi, pasiuni și aspirații acești doi oameni iluștri.

Cronicarul Miron Costin ¹⁾ ne povestește despre două fapte pomenite mai sus: construirea bisericii și încheierea legăturilor dintre Lupu și Radziwill, prin căsătoria tinerei Maria. Informația asupra zidirii bisericii Golia o pune în jurul anului 1640, iar despre căsătoria Domniței Maria cu Radziwill povestește sub anul 1645.

Pisania în limba slavonă, aflată în biserică, ne dă informații mai precise asupra zidirii: „...Eu robul Domnului Dumnezeuului nostru Iisus Hristos, Io Vasile Voevod am zidit această sfântă mănăstire și nefiind săvârșită de mine cu ajutorul lui Dumnezeu Io Ștefan Voevod, fiul lui Vasile Voevod, am săvârșit-o, la anul 7168 (1660) Mai 24²⁾).

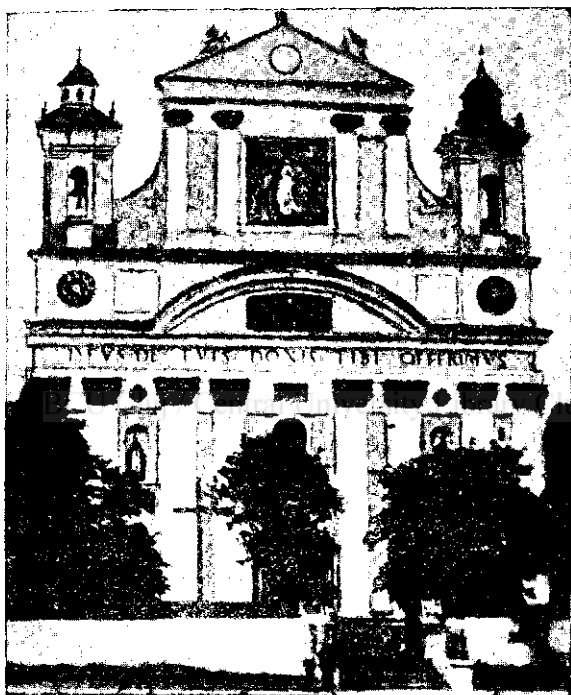
Există o biserică în Polonia care are o asemănare cu

1) Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei dela Aron-Vodă înc. ace*, ed. critică de P. P. Panaitescu, București, 1944, pp. 109—111. „Și într'acești ani au zidit Vasile Vodă și laudate mănăstiri, aice în orașul Eșilor, întâiu supt nume a trei sfinți învățători a bisericii, ce să dzice Trich Svetitelei, mai pe urmă mănăstirea, a doua mănăstire, a Golăi, cu faptură, cum să vede peste toate mănăstirile aici în țară mai iscusită. Golae îi dzic pre numele unui boieru, anume Golăi, carele într'acela loc au avut făcută o bisericuce de piatră”. *Ibid.* p. 109.

2) N. Iorga, *Inscripții și însemnări din bisericile Iașului*, București, 1907, p. 49, și C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea 1, București, 1942, p. 97.

biserica Golia, firește, în partea ei de jos, aceasta fiind făcută în stilul barocului italian, iar cea de sus sub influența arhitecturii bizantine (rusă).

Această biserică din Polonia se află la reședința unui alt Radziwill, Olyka, unde, fără îndoială, se ducea deseori ginerele lui

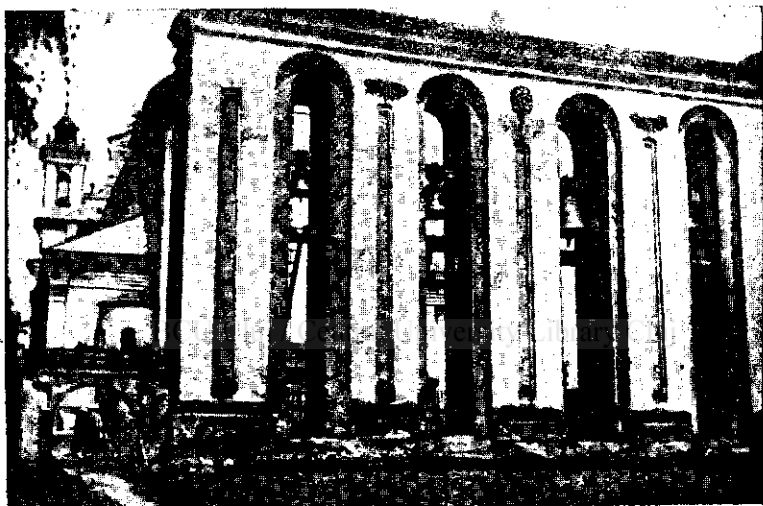
Biserica de la Olyka.

Vasile Lupu, când trecea din Moldova la moșiile sale, care se aflau mai departe, spre Nord.

Există asemănare nu numai în arhitectura amânduror bisericilor, ci și o coincidență de date. Kolegjata sw. Trojcy (Biserica sf. Treimi) a fost zidită de prințul Albrecht Radziwill în anii 1635—40, iar biserica Golia în jurul anului 1640. Ușor e de presupus că Vasile Lupu a povestit lui Januș Radziwill despre intențiile sale de a reclădi Golia, iar acesta a promis să-i trimită pe un arhitect din Polonia, și și-a împlinit promisiunea, profitând

de ocazia ce i se oferea, când tocmai își încheia lucrările un arhitect la rudele salc, la Olyka.

Asemănarea dintre aceste două biserici constă în partea de jos, fiindcă la Olyka avem acoperișul construit după datina arhitecturii apusene, cu accent spre fațada principală, deasupra intrării principale, cu două turnulețe, pe când la Golia avem patru turnuri așezate în șir, de-alungul acoperișului, după cerințele stilului bizantin.

Clopotnița dela Olyka.

În amândouă bisericile avem același motiv decorativ : câte două coloane (pilaștri) așezate printre ferestre și uși, iar printre coloane avem ca ornamente arcuri, care joacă dealtfel un rol mai mare la Golia. Cu toate că streșina diferă de la o biserică la cealaltă (la Golia împodobită cu consoale, la Olyka simplă), e totuși și în ea oarecare asemănare. Se pare că există asemănare și în proporțiile coloanelor.

Fiște, între amândouă bisericile cea mai mare deosebire stă în planul lor, în împărțirea din interior, una fiind consacrată ritului catolic, cealaltă celui ortodox. Putem găsi și alte deosebiri : în Polonia accentul a fost pus totdeauna pe fațadă, la intrarea principală, fiindcă fațada era întotdeauna îndreptată spre

stradă, și deci văzută de trecători, iar celelalte fațade erau neglijate. Contrariul era în Moldova, unde biserica totdeauna trebuia să fie îndreptată spre Răsărit, și în consecință, de multe ori, partea cea mai expusă privirii era nu cea dela intrarea principală, ci cea laterală. Prin urmare, și grija arhitectului era îndreptată, în aceleași proporții, atât asupra fațadei, cât și a celorlalte părți.

Natural, asemănarea aceasta nu este așa de mare, încât, sprijiniți numai pe dânsa, să tragem concluzii prea însemnate. Coloane (pilaștri) și arcuri, așa cum sunt utilizate în amândouă bisericile, au fost repetate de mii și mii de arhitecți în nenumărate opere ale lor, dela ridicarea prea-vestitei basilici a sfântului Petru din Vatican. Totuși, dacă luăm în considerație împrejurările în care a fost clădită biserica Golia, legăturile lui Vasile-Vodă cu Radziwill, și faptul că biserica dela Olyka a fost întemeiată tocmai de un Radziwill, și tocmai în același timp, putem face, credem, aceste presupuneri.

În sprijinul ipotezei că au existat legături între Olyka și Moldova, se poate aduce încă un argument. La Ițcanii-Vechi, lângă Iași, este o clopotniță veche în forma unui zid cu trei arcade, unde sunt atârinate clopotele (forma aqueductului roman). Cum se știe, biserica dela Ițcanii-Vechi a fost zidită în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Clopotnițe de aceeași formă se pot găsi în câteva localități din Polonia, printre altele și la Olyka ¹⁾.

Nu vreau să impun părerea mea asupra acestor legături. Acest lucru trebuie cercetat amănunțit. Deocamdată, însă, chestiunea este greu de rezolvată, fiindcă nu numai că este imposibilă examinarea bisericii dela Olyka, despre care nici nu se știe dacă mai există, dar ne lipsește aci și documentarea privitoare la dânsa ²⁾. Pot menționa numai arhitecții cari au lucrat la construi-

1) Vezi „Polska w krajobrazach i zabytkach” vol. II, pp. 212, 213 și 217; Gr. Ionescu, Istoria arhitecturii românești, pp. 365 și 345.

2) Am actualmente la dispoziție o singură înfățișare a bisericii din Olyka, în cartea „Polska w krajobrazach i zabytkach” de Bulhak, Marcinkowski, Jarszynski, Poddebski și alții, Warszawa, 1930, vol. II, p. 209, unde este fotografiată numai fațada principală. Un studiu asupra Bisericii Sfintei Treimi dela Olyka a scris răposatul Stanislaw Tomkiewicz. Vezi „Prace Komisii Historii Sztuki”, tom. III, ediția Academiei Polone.

rea acestei biserici. Fi au fost doi : Giovanni Maliverna și iezuitul Benedetto Molla ¹⁾. Poate analiza altor opere ale acestor arhitecți să arunce o rază de lumină, arătând dacă ipoteza noastră este justă sau nu.

T. GOSTYNSKI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

¹⁾ Biserica a fost începută sub direcția lui Rechinaldi și Beifki (?). Vezi „Polska w krajobrazach”, vol. II, p. 103.

„BENEFICIUL” IN SUD-ESTUL EUROPEI

Prezența unor instituții cu caracter feudal în Sud-Estul Europei este considerată de obicei ca rezultatul influențelor occidentale, grefate pe fondul autohton. Dar adâncirea cercetărilor în acest domeniu permite a conchide că, pe lângă factorul de împrumut, rolul preponderant îl joacă însăși condițiile de existență ale popoarelor, care creiază și determină forme și instituții sociale în raport cu necesitățile politice și economice.

În Sud-Estul Europei, în epoca cuprinsă între secolul al XI-lea și al XVI-lea, care însumează numeroase aspecte feudale, o instituție, înrudită din mai multe puncte de vedere cu beneficiul din lumea Occidentului, a jucat un rol de covârșitoare importanță.

Am urmărit dezvoltarea acestei instituții în Imperiul Bizantin, la popoarele Peninsulei balcanice, în principatul Litvaniei și în Rusia medievală. O posesiune funciară condiționată prin prestarea serviciului a fost desemnată în Bizanț cu termenul *πρόνοια*, care termen a trecut la Bulgari și Sârbi, iar în Principatele românești, în Litvania și în Rusia, denumirea acestei instituții își trage originea dela cuvântul *slujbă*: stignul ses *službu* — Țara Românească, *vysluženie* — Moldova, *vysluga* — Lituania, *služnja* — Rusia, toate aceste expresiuni având acelaș înțeles: „dobândit cu slujbă”. Deci la acest grup de popoare cuvântul *slujbă* a determinat denumirea instituției și i-a comunicat caracterul său esențial.

Deși beneficiul reprezintă o instituție ce s'a dezvoltat în mod special în cadrul civilizației feudale occidentale, totuși ea este de răspândire internațională și a existat în diferite

epoci la diferite popoare. Indiferent de locul și timpul unde apare această formă de posesiune agrară, în mod constant ea cuprinde următoarele caractere principale: 1. serviciul personal al beneficiarului față de persoana dela care el deține posesiunea sa; 2. beneficiarul se bucură de privilegiul imunităților fiscale, administrative și judiciare; 3. exploatarea în folosul posesorului este datorată muncii populației agricole, așezată pe pământul beneficiarului; 4. beneficiul este dat cu termen, retractabil oricând și, de regulă, nu poate fi înstrăinat, deși, de obicei, manifestă tendința de a deveni ereditar¹⁾.

În felul acesta beneficiul reprezintă o posesiune funciară convențională, retractabilă, ocrotită de privilegiul imunităților; el nu este de fapt decât un mod de salarizare, pământul fiind dat în schimbul serviciului prestat.

După cum a fost menționat și mai sus, în Imperiul bizantin o instituție cu conținut similar a fost cunoscută sub numele de *πρόνοια*. Asupra acestei instituții există o întreagă literatură²⁾; cercetările istoricilor ruși, în frunte cu Uspenskij, au stabilit numeroase analogii între pronoia și beneficiu, scoțând pe primul plan caracterul său militar³⁾. În contra acestor afirmații s'a ridicat Mutafčiev, care nu admite nici o analogie între pronoia și beneficiu și nu recunoaște nici caracterul său militar⁴⁾. Ostrogorskij, însumând toate teoriile asupra instituției

1) Al. Eck, *La notion de la tenure à la lumière de la méthode comparative*, („Archives d'histoire du droit oriental”, III, Bruxelles, 1939, p. 332).

2) A. Majkov, *Čto takoe pronija v drevnej Serbii?*, „Čtenija v Obščestve istorii i drevnostej rossijskich...” Moskva, 1868, I, pp. 227—232).

Skabalanović, *Vizantijskaja cerkov i gosudarstvo*, pp. 257—265.

Makušev, *O pronii v drevnej Serbii*, (Žurn. Min. Narodn. Prosv., t. 175, an. 1874).

F. I. Uspenskij, *Značenje vizantijskoj i jugoslavjanskoj pronii*, (J. Laman-skomu, 1883, pp. 1—32).

Novaković, *Pronijarii i baštinici*, (Glas Srpske Akad., 1897).

Jiriček, *Istorija Srba*, III, pp. 39, 65, 66, 73.

Mutafčiev, *Vojniški zemi*, Sofia, 1923.

Ostrogorskij, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München, 1940, pp. 232, 262, 278, 287, 302, 344.

3) Uspenskij, *Uklon Vizantii v storonu zapadnocholijanij*, („Viz. Vremennik”, t. XXII, 1915—16) pp. 38—39.

4) Mutafčiev, o. c., p. 53.

pronoia, menține părerea istoricilor ruși relativ la conținutul său militar și caracterul ei feudal ¹⁾.

Începând cu secolul al XI-lea, după cum rezultă din izvoarele referitoare la domnia lui Constantin Monomachul (1042—54), pronoia capătă caracterul unei proprietăți funciare convenționale care se acordă cu condiția prestării serviciului militar ²⁾. În secolul al XII-lea pronoia câștigă un teren din ce în ce mai mare, se transformă într'un adevărat sistem, iar în timpul domniei lui Manuil Comnenul însuși „regimul militar al statului, raporturile agrare și sociale, în cea mai mare parte, sunt bazate pe pronoia” ³⁾.

Pronoia este, de obicei, o mare proprietate funciară cu pareci (πάρουχοι), țărani neliberi în ceiace privește pământul și liberi personal, care așezați pe moșia pronoiarului prin munca lor pun în valoare posesiunile stăpânului. Alături de aceste drepturi funciare, pronoiarul asociază dreptul asupra imunităților fiscale, administrative și judiciare ⁴⁾. La început, în secolul al XI-lea, când abia se stabilesc principiile sistemului pronoiar, pronoia nu conținea nici un drept la moștenire. Obligația militară a pronoiarului, pe lângă serviciul personal, consta în recrutarea călăreților greu înarmați din satele posesiunilor sale ⁵⁾. În secolele XIV—XV, pe măsură ce se adâncea procesul de feudalizare în Imperiul bizantin, posesiunile pronoiare devin ereditare, se măresc într'una pe seama micii proprietăți și, în curând, izbutesc pe lângă privilegiile imunitare, inerente unei pronoia, a obține și toate drepturile unei proprietăți de moștenire ⁶⁾.

Statele latine, înființate după Cruciata a IV-a pe pământul Imperiului bizantin, au găsit sistemul militar al acestei pronoia complet format. Concepțiile „feudale aduse de cruciați corespund cu cele pronoiare, iar' cu timpul noțiunile de pronoia și Lehn

1) *O. c.*, p. 262.

2) Uspenskij, *Pronija*. (Enciklopedičeskij Slovar Brockaus-Efron, XXV 445).

3) *Ibidem*.

4) *Ibidem*.

5) Ostrogorski, *o. c.*, p. 262.

6) *Ibidem*, p. 315.

coincid în regiunile ce se aflau sub stăpânirea latină”¹⁾. De aceea ar fi greșit să credem că pronoia nu este de origine autohtonă și că s’a dezvoltat numai datorită ideilor aduse de cruciați. Deasemenea trebuie să ținem seamă de faptul că în regiunile Imperiului bizantin rămase sub stăpânirea împăraților, pronoia este atestată de numeroase izvoare de la începutul secolului al XIII-lea²⁾.

F. I. Uspenskij a căutat să stabilească o legătură între loturile ostășești (στρατιωτικὰ κτήματα)³⁾, sistemul militar folosit în Bizanț în decursul secolelor, și sistemul pronoia. Prin faptul că pronoia nu apare în novelele împăraților din sec. al X-lea, prin care se introduc numeroase măsuri pentru apărarea și menținerea micii proprietăți de țărani și stratioți, se presupune că pronoia reprezintă o nouă formă de posesiune funciară, care a început să amenințe în cel mai înalt grad existența comunității agrare și a micii proprietăți țărănești⁴⁾.

Totuși măsurile luate de împărați n’au fost suficiente și marea proprietate a pronoiarilor continuă să crească în dauna micii proprietăți.

În cadrul micii proprietăți țărănești un rol extrem de important au jucat loturile ostășești (στρατιωτικὰ κτήματα) care au stat la baza sistemului militar bizantin înainte de secolul al XI-lea, deci înainte de introducerea sistemului pronoiar. Spre a evita vre-o confuzie⁵⁾ între noțiunile πρόνοια și στρατιωτικὰ κτήματα vom căuta să scoatem în evidență caractererele lor principale. Loturile ostășești erau distribuite țăranilor în schimbul prestării serviciului militar. Acest pământ reprezenta principala lor sursă de venit. În afară de obligația de a face serviciul militar, posesorul unui asemenea lot era dator să-și procure și tot echipamentul militar⁶⁾. Cât timp acești ostași-

1) Uspenskij, *Pronoia*, p. 445.

2) Uspenskij, *Značenie vizantijskoj i juznoslavjanskoj pronii*, p. 13.

3) Uspenskij, *Pronoia*, p. 445.

4) Skabalanovič, *o. c.*, p. 266.

5) Mutafčiev semnalează faptul că Novaković a căzut în confuzie considerând proprietatea stratioților și posesiunile pronoiare ca acelaș mod de proprietate, *o. c.*, p. 57.

6) Skabalanovič, *o. c.*, p. 308.

agricultori se găseau în campanie ei erau întreținuți de Stat și primeau și o soldă în bani ¹⁾. Nerespectarea condițiilor în care a fost acordat acest lot, adică prestarea serviciului militar, atrăgea după sine în mod automat anularea dreptului de posesiune, care era ereditar, iar profesiunea de militar se transmitea din tată în fiu.

Prin urmare, loturile agricultorilor-ostași, numiți stratioși, reprezintă o mică proprietate ereditară, cultivată de însăși posesorul ei. Acest fel de posesiune agrară se deosebește în mod vădit de proprietatea funciară, numită pronioia, care nu este ereditară, nu este cultivată de brațele posesorului, ci de agricultorii așezați pe pământul stăpânului, asupra cărora pronoiarul are întinse imunități administrative și judiciare. Faptul că această proprietate ostășească, pe lângă numele său de origine: στρατιωτικὰ κτήματα în secolele XIII—XIV mai este desemnată câteodată cu termenii *ὄλωνορία* și *πρόνοια* ²⁾, nu trebuie să ne inducă în eroare. Lipsa de precizie a termenilor bizantini permite ușor alunecarea către concluzii greșite ³⁾, de oarece adeseori același termen se referă la noțiuni cu conținut cu totul deosebit.

O condițiune comună a stat la baza micii proprietăți a

1) *Ibidem*, pp. 309—310.

2) Mutafčiev, *o. c.*

3) Nu putem împărtăși părerea d-lui P. P. Panaitescu, care, referindu-se la satele militare și ale grânicerilor, folosite în sistemul militar bizantin, trage concluzia că această „instituție se numea la Bizanț pronioia, iar cei ce beneficiau de dânsa se numeau pronoiari”. (*Armata lui Mircea cel Bătrân*, extras din „Convorbiri Literare”, Sept.—Oct., 1942, p. 5). D-l Panaitescu se sprijină pe definiția dată de d-l M. Bloch, care numește aceste sate: „fiefs de paysans”. Ori analizând textul d-lui M. Bloch, în care se vorbește despre organizarea socială a Bizanțului, constatăm că termenul pronioia nu este întrebuințat de el, iar expresiunea „fiefs de paysans” nici într’un caz nu se referă la pronioia. D-l Bloch se ocupă de sec. al VII-lea, când spune că împăratul „créa des tenures chargées envers l’État d’obligations militaires”. (*La société féodale*, II, p. 246). Este evident că întrebuințând expresiuni ca: „fiefs de paysans”, „paysannerie armée”, „biens de soldats” — d-l Bloch a avut în vedere așa-zisele στρατιωτικὰ κτήματα. Aceasta rezultă și din traducerea exactă a expresiunii — στρατιωτικὰ κτήματα — „biens de soldats”, care corespunde întocmai cu traducerea germană a d-lui Ostrogorskiĭ — „Soldatengüter”. (*Geschichte des byzantinischen Staates*, p. 232; vezi și indice).

stratioșilor și a marii proprietăți a pronoiarilor : prestarea serviciului militar. F. I. Uspenskij, punând în legătură aceste două sisteme de posesiune agrară, a căutat originea pronoiarului în vechea instituție a stratioșilor, atât de aprig apărată de legislația împăraților bizantini. Însă slăbirea Imperiului în afară și înăuntru a dus în mod inevitabil la întărirea clasei avute și la creșterea marii proprietăți. Și după cum constată Skabalanovič „sistemul pronoia conținea o mare amenințare pentru țărănime, pentru libertatea și buna ei stare. Distribuirea ca pronoia a pământului comunei libere distrugea pur și simplu comunitatea... pământul căreia devenea beneficiul pronoiarului; în Stat însemnătatea politică a comunității devenea tot mai slabă, țăraniii liberi cădeau în dependență față de pronoiari, cărora trebuiau să le plătească dările și să lucreze la corvezi”¹⁾).

Introducerea sistemului militar al pronoiei reprezintă un important indiciu cu privire la elementele feudale în civilizația bizantină, în care, începând cu secolul al XII-lea, procesul de feudalizare se adâncește²⁾).

Serbia. Sistemul pronoia s'a întins și la Slavii meridionali. Lipsa de material documentar pentru istoria Bulgarilor nu permite decât constatarea existenței acestei instituții, fără ca să se poată preciza conținutul și particularitățile ei în Bulgaria³⁾. Istoria Sârbilor în schimb oferă un bogat material de cercetare. Dacă originea militară a instituției pronoia la Bizanț a fost pusă la îndoială de unii cercetători, în Serbia însă caracterul ei militar este în afară de orice îndoială, toți istoricii fiind de acord în această privință.

În Serbia, sistemul pronoia a fost folosit pe foarte întinsă scară în secolele XIV—XV. Din studiul actelor sârbești rezultă că în această epocă au fost uzitate două moduri de proprietate funciară : Baștina — pământ de moștenire, care poate fi înstrăinat prin vânzare, donație sau dare de zestre, — adică are

1) Skabalanovič, *o. c.*, p. 266.

2) F. I. Uspenskij, *Uklon Vizantii v storonu zapadnykh vlijanij*, (Vizant. Vremenik, t. XXII, 1915—1916, pp. 38—39).

3) Pogodin, *Istoriija Bulgarii*, p. 63.

caracterul unei proprietăți depline; al doilea mod este pronoia sau *drežanie*, posesiune convențională, dată cu termen, fără drept de înstrăinare, și cu concedarea privilegiului imunităților. În schimbul acestei posesiuni, beneficiarul era obligat cu prestarea serviciului militar.

Cercetările asupra instituției pronoia pe baza actelor sârbești, mai ales aceluia din Arhiva Veneției, au dus la concluzia că serviciul personal militar al pronoiarului a fost la baza sistemului pronoia în Serbia. În această privință actul cel mai caracteristic este hrisovul lui Ștefan Tomoš, din 1458, dat lui Ștefan Ratkovič, mare logofăt ¹⁾. Posesiunile lui Ștefan Ratkovič, compuse din numeroase sate, sunt desemnate cu termenul pronoia ²⁾. Aceste posesiuni îi sunt acordate „pentru credincioasa și dreapta slujbă” față de suveran ³⁾. La sfârșitul actului o mențiune specială stabilește îndatoririle militare ale pronoiarului, care este dator să participe la acțiunile militare numai atunci când și Domnul țării va „merge și el cu oastea” și nu numai el singur, dar și oamenii lui ⁴⁾. Deci este vorba de serviciul militar personal și de obligația de a aduce cu sine un număr de ostași din satele lui.

Evident că posesiunile unui asemenea pronoiar nu erau cultivate de brațele lui. Aceasta se confirmă prin faptul că în codul lui Dušan se găsește un articol ⁵⁾ consacrat reglementării raporturilor între pronoiași și merophii (țărani), fixând îndatoririle țăranilor față de pronoiași în ceea ce privește corvezile și dările. Deci populația agricolă stabilită pe pământul unui asemenea domeniu lucra ogorul stăpânului, după cum am constatat situația analoagă a pareilor în Imperiul bizantin.

Asupra acestei țărănime, așezată în satele pronoiarilor, beneficiarul avea anumite drepturi de administrație și jurisdicție. Aceste drepturi se cuprind în laconica formulă a hrisoavelor sârbești, în care se menționează de obicei că satele și seliștele vor fi stăpânite „cu tot dreptul”. În multe acte, pe lângă

1) Novaković, *Zakonski Spomenici srpskih država srednjega veka*, p. 343.

2) *Ibidem*.

3) *Ibidem*, p. 344.

4) *Ibidem*, p. 345.

5) Novaković, *o. c.*, p. 317; vezi la același, pp. 319, 320, 325, 341.

această formulă găsim și unele precizări : „toate satele și oamenii și pământul și munții și arăturile și apele și morile și veniturile... cu toate răzoarele și hotarele”¹⁾. Această enumerare explicativă a drepturilor lămurește pe deplin că satele sunt date cu toate veniturile posibile, pe care ar putea să le realizeze un pronoiar. Precizările de mai sus permit a deduce că posesorul unui asemenea domeniu avea dreptul asupra exploatării agricole (pământ și arătură), miniere (munți), piscicole (ape) și asupra monopolului morii ; deasemenea în formula cu precizări este întrebuintat termenul *venit*, care conform cu conținutul său medieval se referă la dările în natură, în muncă, în bani, precum și încasarea amenzilor judiciare. Acest venit dela oamenii așezați în hotarul beneficiarului se percepe în folosul lui.

Așa dar în mâinile unui pronoiar se acumulau întinse imunități care îi asigurau variate resurse de venit. În felul acesta suveranul avea grijă de interesele economice ale dregătorilor săi.

Pronoia reprezentând o remunerație pentru serviciul prestat Domnului țării, era temporară și revocabilă. De aceea pronoiarii adeseori se adresau cu rugămintea către suveranii lor ca să transforme posesiunile provizorii sau viagere în ereditare. Acesta este cazul lui Ștefan Ratkovič (1458), care „a avut pronoia dela sfânt răposatul domn despot Lazăr, iar domnia mea (Ștefan Tomasevič) i-a înscris-o în baștină, lui și copiilor lui și urmașilor lui”²⁾. Cu o rugămintă asemănătoare apelează celnic Radič către despotul Brancovič, care îi satisface cererea acordându-i satele în cauză, pe care Radič „a ținut (*drežal*) dela sfântul răposat domn și părintele meu despot Stefan, și care sunt acuma în mâna mea și pentru satele ce le-a mai dat domnia mea, ca să-i fie acele sate, și unele și altele, scrise și întărite de domnia mea în baștină, lui, și copiilor lor, iar după moartea lui cui el va lăsa”³⁾.

Deși în cazul al doilea, în textul actului lipsește termenul pronoia, totuși nu încapă nici o îndoială că tot de proprietate convențională este vorba, de oarece celnicul Radič „a ținut”

1) Art. 69, ediția lui Zigel.

2) Novakovič, *o. c.*, p. 344.

3) *Ibidem*, p. 335.

posesiunile lui. Ca să le poată stăpâni și după moartea Domnului dela care el le deținea, trebuia să aibă confirmarea dela succesorul lui, care putea să-i acorde o favoare și mai mare, transformând posesiunile lui în „baștină”.

Din studiul actelor sârbești rezultă că un mod de stăpânire funciară putea să se transforme în celălalt. Adică o proprietate convențională să devină o proprietate deplină și ereditară. Ascemenea proprietate, care la origine a fost pronoia, căpăta toate drepturile unei baștine : putea să treacă în linie colaterală, să fie vândută, ipotecată, dată bisericii, sau ca zestre, sau lăsată prin testament. Baștina nu era retractabilă decât în caz de necredință : „să nu li se ia nici pentru un fel de greșală, afară de necredință”¹⁾. Această mențiune apare aproape în toate actele de danie laice ; „necredința” trebuie interpretată ca refuz de a respecta condițiunile care stau la baza acestei proprietăți, adică prestarea serviciului militar.

Deci însumând cele expuse relativ la pronoia în Serbia medievală, constatăm că ea reprezintă o proprietate funciară, acordată pentru serviciul personal al beneficiarului, lucrată de merophii așezați pe ea, asupra cărora pronoiarul are drepturi imunitare, și este dată cu termen, dar cu tendința de a deveni creditară.

Țara Românească. Trecând dela Slavii meridionali în Principatele românești, constatăm că începând cu Domnia lui Mircea cel Bătrân un rol important joacă o posesiune agrară, cunoscută sub numele de *proprietate de danie*. Acest mod de proprietate a fost obiectul unor repetate studii²⁾, însă aproape exclusiv în cadrul realităților istorice românești, fără să se extindă cercetările și asupra vecinilor din Sud-Estul Europei, studiu care ar fi oferit numeroși termeni de comparație.

1) *Ibidem*, p. 345.

2) D. Arion, *Ce înțeles au avut actele de donațiuni domnești de pământ la începuturile Voivodatelor*, (Ac. de Științe Morale și Politice, Mem. Secț. de Drept Român, Tom. 5), București, 1943. N. Iorga, *Développement de la question rurale en Roumanie*. N. Iorga, *Constataări istorice cu privire la viața agrară a Românilor*. Tanoviceanu, *Formațiunea proprietății funciare în Moldova*, (Prinos lui D. A. Sturdza), A. Basarabeanu, *Proprietatea rurală în România*.

Această metodă a răpit studiului orizontul necesar și a împins la concluzii unilaterale. Incercările de comparație ce au fost făcute, s'au îndreptat asupra instituțiilor Ungariei medievale ¹⁾, care aflându-se sub influența civilizației apusene, a reprodus așezământele lumii feudale. Studiind însă proprietatea convențională în Serbia, denumită cu termenul bizantin *πρόνοια* constatăm izbitoare analogii cu proprietatea de danie, sistemul agrar uzitat în Țara Românească în evul mediu.

În decursul secolului al XV-lea, Domnii Țării Românești acordă sau confirmă posesiuni agrare, care rezultă din favoarea domnească. Din analiza actelor se desprinde constatarea că proprietatea de danie nu reprezintă o favoare domnească gratuită: în schimbul posesiunilor primite, beneficiarul este obligat cu prestarea serviciului personal. Ea are aspectul unei salarizări, unei remunerații prin avans pentru serviciile aduse Domnului țării.

Mircea cel Bătrân având greaua sarcină de a organiza apărarea exterioară a țării și de a forma aparatul administrativ, întrebuințează într'o largă măsură sistemul de distribuire a pământului. În actele de danie sau de confirmare, posesorii proprietății de danie sunt numiți „slugi”. Proprietatea se acordă „slugii și boierului domnici mele” sau numai „slugii domniei mele”. Deasemenea în actele secolului al XV-lea sunt menționați din care rezultă că proprietatea de danie reprezintă un pământ „dobândit cu slujbă” (*stignul ses službu*).

Astfel în actul lui Vlad Călugărul din 1482 este menționat că satul Micești dvornicul Stoica „l-a dobândit ...dela Basarab cel Tânăr cu slujba dela domnia sa, și iarăși apoi dela domnia mea” ²⁾. În 1472 Radu cel Frumos acordă unci cete de proprietari satul Dușești „pentru că au dobândit-o (cu slujba) dela părintele domnici mele dela bătrânul Vlad Voevod” ³⁾. În 1484 Vlad Călugărul acordă spătarului Mihai o treime din satul Ruși pentru că „a dobândit-o cu dreaptă slujbă dela domnia mea” ⁴⁾.

3) I. Nădejde, în „Pandectele Române”, V, 1926, p. 200 și următoare.

1) Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I, nr. 144, p. 328.

2) *Ibidem*, p. 232.

3) *Ibidem*, p. 344.

În majoritatea actelor natura serviciului nu este precizată, însă sunt menționați din care rezultă că serviciul era de natură militară. În hrisovul lui Mircea cel Bătrân (1400—1408) dat fiilor lui Batea, Coman și Nenciul, este menționat: „slugilor domniei mele... ca să le fie acele moșii de ohabă de toate dăjdiile, câte se află în țara domniei mele, începând dela vama oilor, de vama porcilor și de darea de grâu și de vinărit și de albinărit și de gloabe și de transporturi și de călăuze, numai singură oastea s'o facă domniei mele, iar de alta de toate să fie slugilor domniei mele”¹⁾. Deasemenea în 1425, în hrisovul lui Dan al II-lea, dat boierului Șerban, este indicat că „am dăruit acest hrisov boierului domniei mele, ca să le fie Voinejești... pentrucă ni-a servit în toate luptele cu dreaptă credință”²⁾.

Un interes special reprezintă hrisovul lui Mircea cel Bătrân, dat fiilor lui Batea. El conține o confirmare pentru posesiunile pe care le-a ținut Batea, care, fără îndoială, a fost și el „slugă domnească”. După moartea lui posesiunile trec la fiii lui, care împreună cu posesiunile părintelui moștenesc și îndatoririle lui: „numai singura oastea s'o facă domniei mele” — devenind și ei slugi domnești.

Repetarea continuă a termenilor de „slugă” și „slujbă” în actele de danie credem că constituie o suficientă dovadă, că acceptarea unei proprietăți de danie impunea prestarea serviciului față de Domnul țării. De altfel în societatea feudală un vasal purta și numele de slugă³⁾, iar raporturile între un principe și un vasal sunt definite cu termenul: a servi⁴⁾.

Denumirea de slugă, întrebuințată în lumea Apusului ca un sinonim al termenului vasal, a fost uzitată la toate popoarele din Sud-Estul Europei, care au folosit limbi slave în actele lor. Din Serbia și până în Rusia, termenul de slugă a fost atribuit persoanelor care prestau serviciul personal suveranului, primind în schimb posesiuni funciare. În actele acestor popoare

4) *Ibidem*, p. 78.

5) *Ibidem*, nr. 48.

6) L. Halphen, *L'essor de l'Europe*, p. 4.

7) G. Waitz, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, IV, p. 272.

s'au păstrat mențiuni din care rezultă că serviciul prestat era cel militar. Asemenea mențiuni am semnalat în Serbia și Țara Românească. În actele moldovenesti nu vom găsi indicațiuni de felul acesta. În schimb însă actele lituaniene ne aduc un neprețuit material, cu numeroase amănunte. În Lituania „sluga” era datoare să facă slujba „cu cal”, sau „cu lancea”, sau „cu lancea și trăgători”. Însă mai frecventă era următoarea mențiune de caracter general: „ne va face serviciul militar” (*služba voennaja*). Deci, bazându-ne pe tot ansamblul de constatări referitoare la „slujba” unui posesor al proprietății de danie, ajungem la concluzia că serviciul la care el era obligat, era cel militar.

Actul lui Mircea cel Bătrân dat fiilor lui Batea, pe lângă precizarea îndatoririlor militare ale slugilor Domnului, conține acordarea drepturilor imunitare. Aceste drepturi sunt cuprinse în formula de imunitate, citată mai sus, care este aproape invariabilă în toate actele de danie sau de confirmare. Pe lângă enumerarea explicativă a tuturor contribuțiilor, ea cuprinde de obicei și principiul „absque introitu iudicum”: „să nu cuteze să-i prigonească nici judecător, nici globnic, nici bircei, nici nimeni altul dintre boerii sau dintre dregătorii domniei mele”¹⁾. Pomenirea termenilor judiciari de gloată, globnic și judecător permite să deducem că pe lângă imunitățile fiscale și administrative, beneficiarul avea dreptul de jurisdicție asupra populației agricole așezată în hotarul moșiei lui.

În schimbul posesiunilor agrare, cu întinse drepturi imunitare, care asigurau beneficiarului starea materială, el era obligat față de Domnie să facă serviciul la oaste.

N'avem dovezi directe în ceiace privește modul de exploatare al proprietății de danie în Țara Românească. Câteodată avem de a face cu posesiuni considerabile, compuse din numeroase sate, altă dată de modeste posesiuni conținând câte un sat sau chiar o fâșie dintr'un sat. În primul caz de obicei este vorba de proprietățile unor boieri și dregători și este firesc să presupunem că pământul nu era cultivat de ei înșiși, reprezentând un „beneficiu nobil”. Alături de ei, po-

1) Panaitescu, *o. c.*, p. 217.

sesiunile modeste ale unui luptător-agricultor păstrează toate caracterele unui beneficiu nobil, afară de faptul că pământul posesiunilor sale este lucrat de însăși beneficiarul¹⁾.

Începând cu Domnia lui Mircea cel Bătrân și în prima jumătate a secolului al XV-lea proprietatea de danie este acordată cu termen, având caracterul unei proprietăți temporare. Aceasta rezultă din mențiunile actelor, care precizează că saatele donate vor fi stăpânite „cât va trăi domnia mea”²⁾ sau „cât va trăi domnia mea și fiii domnicii mele”³⁾. Precizarea termenului se menține în actele muntene până la 1464, după care dată apare o nouă formulă, care cuprinde dreptul de a transmite pământul „la copiii, nepoții și strănepoții” posesorului⁴⁾. Aceasta arată că încetul cu încetul proprietatea de danie a câștigat dreptul de ereditate, ceea ce am putut constata și în Serbia medievală.

Deci, în primele secole de existență a Țării Românești distingem două moduri de a stăpâni pământul: ocina — pământ de moștenire — și proprietatea convențională, dobândită cu slujbă, cu caracter provizoriu. Prestarea serviciului, acordarea privilegiului imunităților și stăpânirea temporară, acestea sunt caracterele proprietății de danie în Țara Românească. În a doua jumătate a secolului al XV-lea ea câștigă și dreptul de moștenire, ceea ce o apropie și mai mult de o instituție similară, desemnată cu termenul *прѣвоца* în Serbia evului mediu.

Moldova. Procesul de distribuire al posesiunilor funciare cu caracter convențional este și mai evident în Moldova decât în Țara Românească. Aceasta se datorește faptului că pentru Moldova s'au păstrat acte interne suficiente, în care se oglindește prima fază de organizare a Statului moldav. Actele Țării Românești se referă la o epocă când principalele așezăminte ale Statului au fost create. De aceea în actele muntenești din sec. al XIV-lea și al XV-lea urmărim procesul de distribuire

1) Al. Eck, *o. c.*, p. 333.

2) Panaitescu, *o. c.*, p. 258.

3) *Ibidem*, p. 185.

4) *Ibidem*. pp. 344, 376

al proprietății de danie, care a avut loc înainte de această epocă. iar actele moldovenești permit cercetarea însăși a procesului, care este în plin în timpul domniei lui Alexandru cel Bun. În epoca cuprinsă între anii 1392—1437 majoritatea hrisoavelor reprezintă actele de *danie inițială* (la 79 acte de donație inițială revin 23 acte de confirmare).

Ca și în Țara Românească, posesorii proprietății de danie sunt numiți „slugi”, actele cuprinzând și o mențiune specială din care rezultă că posesiunile sunt acordate pentru a lor „dreaptă și credincioasă slujbă”. Alte lămuriri în legătură cu prestarea serviciului sau natura lui nu se cuprind în actele moldovenești. Prin faptul însă că Moldova, țara de descălecat, își datorează ființa „vitejilor” care alcătuiesc „trustul” Domnului și care cu timpul devin stăpâni de sate, se lămurește îndeajuns de ce natură era serviciul lor. Indată după descălecat, când încă era nevoie permanentă de forță armată, acești „viteji” stau pe lângă Curtea Domnului, remunerația constând în întreținerea lor completă. Mai târziu însă, în preajma anului 1400, când Statul se consolidează, ei se așează pe pământ, devin posesori funciari ¹⁾; acest pământ, rezultat din favoarea domnească, reprezintă remunerația pentru serviciul lor, pe care ei îl vor face, când vor fi chemați de Domnul țării.

La 1426 în actele moldovenești apare termenul „vysluženie”, care derivă dela cuvântul sluzenie—služba și prefixul vy și înseamnă : ceva, un bun achiziționat, dobândit prin slujbă²⁾. În hrisoavele de confirmare acest termen este întrebuințat adeseori alături de mențiunea care lămurește că posesiunile confirmate de Domnul țării reprezintă „vysluženie”, sau a beneficiarului însăși, sau a tatălui său, sau a bunicului său. Deci, termenul

1) Costăchescu, *Doc. moldov. înainte de Ștefan cel Mare*, I, nr. 3.

2) Din punct de vedere etimologic cuvântul „vysluženie” nu poate să însemneze proprietate de cumpărătură, după cum afirmă d. Arion în cursul său de „*Istoria vechinului drept românesc*, București, 1938, p. 510 și în „*Ce înțeles au avut actele de donațiuni domnești de pământ la începuturile Voevodatelor*”. (Ac. de Științe Morale și Politice, Mem. Sect. Inst. de Drept Român, Tom. I, p. 53), deasemenia și la d. Gr. A. Basarabeanu „*Proprietatea rurală în România*”, p. 103. În actele moldovenești pentru proprietate de cumpărătură există un termen special — vykuplenie, vezi : I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, indice, pp. 595—596.

„vysluženie” în Moldova are un conținut similar cu termenul „stignul ses službu”, uzitat în Țara Românească.

În 1426 Alexandru cel Bun confirmă fiilor lui Ștefan Stravici „dreptcredincioasa visluženie a tatălui lor”¹⁾. În 1429 acelaș Domn confirmă lui Ivan dvornic importante posesiuni, compuse din 15 sate locuite și 23 locuri pentru a așeza sate, cu o moară și o mănăstire : „noi văzându-i cu dreaptă și credincioasă slujbă cătră noi, i-am miluit cu osebita noastră milă și le-am întărit vislujenie a tatălui lor”²⁾. În aceste două cazuri posesiunile au nevoie de confirmare, de oarece ele trec la copiii beneficiarului decedat. În cazul care urmează, întărirea are loc, de-oarece s’a schimbat Domnul țării. În 1436 Ilie și Ștefan Voevozi întăresc lui Vancea logofătul cinci sate, actul menționând „că această adevărată slugă și boier al nostru credinciosul pan... a slujit mai înainte sfânt răposatului părintelui nostru cu dreaptă și credincioasă slujbă, iar astăzi slujește nouă cu dreaptă și credincioasă slujbă... de aceia... i-am dat și i-am întărit vislujenia lui”³⁾. Mențiuni similare întâlnim în actele anului 1436, date boierului Oană și popii Juga.

Este de remarcat că într’un act al lui Ilie și Ștefan Voevozi din 1442 apare o expresiune mult apropiată ca formă de cea semnalată în Țara-Românească. Domnii confirmă „un loc de moară, în Bârlad, ce a dobândit cu slujbă (*vyslužil*) tatăl său, Iliș Bonta, dela părintele nostru, Alexandru Voevod”⁴⁾. Deci, și în Moldova proprietatea de danie are un pronunțat caracter convențional : ea reprezintă o remunerație pentru serviciul prestat.

O particularitate a proprietății de danie în Moldova este caracterul său ereditar dela început. În actele moldovenești nu există mențiuni care ar fixa termenul de stăpânire. Posesiunile acordate au dreptul să treacă la „copiii, nepoții, strănepoții și la tot neamul” beneficiarului. Deși dreptul de moștenire a fost acordat din vreme în Moldova, totuși el își avea aplicare numai atunci când moștenitorii beneficiarului decedat continuau să

1) Costăchescu, *o. c.*, I, p. 182.

2) *Ibidem*, I, p. 269.

3) Costăchescu, *o. c.*, I, p. 459.

4) *Ibidem*, II, p. 101.

îndeplinească îndatoririle predecesorului lor. Aceasta rezultă din faptul că în actele de confirmare ale posesiunilor care trec dela tată sau bunic, moștenitorii sunt numiți „slugi” și confirmarea se acordă cu condiția de a face „dreaptă și credincioasă slujbă”. În prima serie de acte moldovenești, emanate din cancelaria Domnilor țării, apare o mențiune, din care rezultă că posesiunile donate nu vor fi reluate dela beneficiari „fără vina lor”. Adică atâta timp cât ei vor îndeplini îndatoririle lor de fideli servitori. „Iar când, oricare domn le va strica fără vina lor, acela să fie blestemat”¹⁾. În timpul domniei lui Ștefan cel Mare în actele moldovenești apare un nou termen pentru a arăta necredința unei slugi „hitljanstvo”, care însemnează trădarea²⁾. În asemenea cazuri toate posesiunile lor erau confiscate de Domnul țării, iar dacă cel vinovat se pocăia, ele erau restituite³⁾.

Toate actele de danie și de confirmare cuprind formula „uric cu tot venitul”, — adică pământ de moștenire cu tot venitul. Un studiu îndelungat al actelor moldovenești duce la concluzia că „uric cu tot venitul” reprezintă o formulă de imunitate. Actele laice nu cunosc formula dezvoltată de imunitate, aproape nelipsită în actele bisericesti. Privilegiul imunităților, fără să fie menționat în actele de danie cu alte formule decât cea de „uric”, totuși este în afară de orice îndoială. Aceasta rezultă din următoarele constatări: 1. folosirea în actele laice a termenului „privilia”, cu sensul de privilegiul imunităților; 2. acordarea unor persoane laice, a imunităților comerciale, monopolului morii și a industriilor; 3. acordarea protecției domnești, care, de regulă, se acordă numai celor cu imunități.

S'ar mai putea lungi cu mult numărul argumentelor, însă în cazul acesta am depăși cadrul cercetărilor propuse.

În ceiace privește modul de exploatare al proprietății de danie, actele moldovenești oferă foarte puțin material. Moldova secolului al XV-lea a cunoscut marea proprietate. Sunt destule cazuri când boierii stăpâneau numeroase sate. Astfel

1) Costăchescu, *o. c.*, I, p. 57.

2) *Ibidem*, I, nr. 138 și nr. 158.

3) I. Bogdan, *Actele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 270.

Mihai din Dorohoiu era stăpân peste 52 de sate¹⁾, boierul Cernat peste 40 de sate²⁾. Originea acestor posesiuni era variată: unele reprezentau pământ de moștenire, „ocine”, altele pământul dobândit cu slujbă. În ambele cazuri, desigur, pământul n'a fost lucrat de brațele posesorilor lui. Pe lângă această mare proprietate a existat mica proprietate, compusă dintr'un sat sau câteva sate. Credem că aici, ca și în Țara Românească, a existat pe lângă „beneficiul nobil” beneficiul luptătorilor-agricultori, care cu brațele lor cultivau pământul primit ca remunerație pentru prestarea serviciului militar.

Cu tot laconismul și uniformitatea actelor moldovenești, se pot desprinde următoarele caractere ale proprietății de danie în Moldova: prestarea serviciului personal, dreptul de moștenire, acordarea privilegiului imunităților. Proprietatea de danie în Moldova, ca structură și ca formulare juridică³⁾ se apropie de formele pe care le-a îmbrăcat instituția similară în Lituania.

Principatul Lituaniei. În această țară, vecină cu Moldova, și cu care Domnii moldoveni au avut foarte strânse raporturi, a existat deasemenea în decursul secolelor al XV-lea și al XVI-lea o proprietate funciară convențională. Ea purta numele de „dantina”, adică danie; deasemenea i se aplica și termenul „deržanie”, folosit de toate popoarele slave. Când o proprietate de danie căpăta dreptul de moștenire, i se spunea „vysluga”, termen atât de apropiat de cel folosit în Moldova — „vysluženie”.

Persoanele care beneficiau de favoarea princiară, primind o proprietate de danie, aveau îndatorirea să facă serviciul la oaste, după cum rezultă din studiul actelor.

În 1415 principele Alexandru Vitovt acordă lui Grigore Sambor trei seliști, pentru care acesta din urmă „va servi cu cal nouă și urmașilor noștri”⁴⁾.

1) Costăchescu, *o. c.*, I, nr. ...

2) Costăchescu, *o. c.*, II, nr. 88.

3) Intrebuințarea termenilor: „vysluženie”, „privilia”, „pan”, care în actele lituaniene apar sub forma de „vysluga”, „privilej”, „pan”, arată influența exercitată de diplomația lituaniană asupra cancelariei Domnilor Moldovei.

4) *Athy Južnoi i Zapadnoj Rossii*, I, nr. 12.

În 1424 principele Svidrigail acordă lui Vlad Dragusinovič satul Kossovo cu mănăstirea, „pentru slujba lui credincioasă”. În schimb beneficiarul era obligat „să ne slujească după nevoile noastre cu lancea și doi trăgători”¹⁾.

În 1438 același principe acordă banului Grigore Strečenovič două sate pentru serviciul său credincios. Pentru cele primite Strečenovič „are să ne servească cu lancea și unde va fi nevoie”²⁾.

În 1500 Alexandru Kazimir îi dăruiește lui Heinrich Schlager o moșie, pe care el are dreptul „s’o țină, iar pentru aceasta să ne facă slujba pentru țară după cum și ceilalți boieri ai noștri ne slujesc”³⁾.

În 1503 principele Fedor Jaroslavič din Pinsk acordă boierului Karp Karpovič insula Osov, situată în regiunea Pinsk, „pentru serviciul său credincios” și numindu-l „slugă credincioasă”. Acest boier va ținea (imjaet deržati) insula Osov, iar „pentru aceasta el ne va face serviciul de războiu nouă și urmașilor noștri, la fel cum și ceilalți boieri ai noștri din Pinsk ne slujesc; iar urmașii noștri nu vor strica această danie a noastră și nu vor urmări nici pe el, nici pe copiii lui întru nimic, el fiind dator numai la războiu să meargă cu noi și cu urmașii noștri, el însuși și copiii lui”⁴⁾.

În 1524 — după trecerea Principatului Lituaniei sub stăpânirea polonă — regina Bona acordă boierului Gorjain două proprietăți, în schimbul cărora el este obligat „să ne facă serviciul la oaste (služitii služboju vojennoj) nouă și urmașilor noștri — el și copiii lui, și nepoții lui în ceasul războiului, după cum și înainte el a slujit”⁵⁾.

În tot decursul secolului al XVI-lea, în actele de acordare sau confirmare ale proprietăților de danie este frecventă mențiunea din care rezultă că beneficiarul n’are decât o singură îndatorire pentru cele primite, aceea „de a face slujba la oaste pentru țară”.

Am extins studiul nostru asupra unui număr mai mare

1) *Ibidem*, nr. 15.

2) *Ibidem*, nr. 20.

3) *Ibidem*, nr. 33.

4) *Акты Южной и Западной России*, I, nr. 40.

5) *Ibidem*, nr. 52.

de acte, deoarece termenii preciși ai actelor lituaniene nu mai lasă nici o îndoială în ceiace privește natura militară a serviciului. Termenii ca : „slujba la oaste”, „slujba pentru țară”, datoria „la războiu să mcargă”, „de a face serviciul la oaste... în ceasul războiului” — semnalate în actele de mai sus — reprezintă elocvente dovezi în ceiace privește îndatoririle militare ale unui beneficiar. Aceste constatări, alăturate termenilor de „slugă”, „slujbă” și „vysluzenie”, uzitate în actele moldovenești, ne permit pe bază de comparație, de a le atribui același sens ca și în Lituania.

Acordarea unei proprietăți de danie era legată de obicei cu concedarea drepturilor imunitare. Ca și în actele sârbești, privilegiul imunităților este desemnat printr’o formulă, care cuprinde o enunțare explicativă a tuturor drepturilor ce i se cuveneau unui privilegiat. În acte este precizat de obicei că satele vor fi stăpânite „cu câmp, și cu arătură, și cu fânețe, și cu pădurea... și cu bălți, și cu mine, și cu râuri... și cu vânat de castor, și cu lacurile... și cu pescuit, și cu vâmi”¹⁾ *Library Cluj*

În alte acte sunt mai puține precizări în ceiace privește bunurile naturale, toată greutatea căzând asupra surselor de venit ca : moară, prîseacă, mine, vâmi „cu toate veniturile”²⁾. Câteodată termenul „venit” este urmat de următoarele precizări — „venit în bani, în miere, în blăni”³⁾. Prin urmare, beneficiarul se bucura de toate veniturile, pe care el putea să le realizeze dela satele lui, fie din pământ, fie dela oameni așezați în hotarele lui. Pe lângă aceste imunități de ordin economic, beneficiarul se bucura de imunitățile administrative și judiciare. În 1500, Alexandru Kazimir acordând un sat cu toate veniturile mai sus pomenite, menționează că el va fi stăpânit cu „plenum jus et dominium”⁴⁾. Cei șapte oameni din acest sat, și acei care în viitor se vor stabili în el, nu vor fi judecați și administrați de nimeni, decât însuși beneficiarul „va administra și va judeca oamenii lui”⁵⁾. Această lămurire suplimentară, pe lângă formula

1) *Akty Južnoj i zapadnoj Rossii*, I, nr. 18.

2) *Ibidem*, nr. 19.

3) *Ibidem*, nr. 60.

4) *Ibidem*, nr. 33.

5) *Ibidem*.

„plenum jus et dominium” permite să presupunem că formula de față conținea acordarea drepturilor regaliene. Ea este tot atât de frecventă ¹⁾ ca și mențiunea care indică dreptul beneficiarului și asupra oamenilor din satele lui — „să le țină cu toți oamenii” ²⁾.

Și în actele moldovenești, pe lângă formula „uric cu tot venitul” găsim câteodată această precizare suplimentară — „cu tot dreptul” ³⁾, pe care de altfel am semnalat-o și în actele sârbești. Actele laice moldovenești, neîntrebuințând niciodată formula de imunitate dezvoltată, frecventă în actele eclesiastice, înglobează drepturile imunitare în formula „uric cu tot venitul”, care urmată de expresiunea „cu tot dreptul”, lămurește în mare măsură sensul formulei de „uric”.

Prezența populației agricole în satele donate prezintă un indiciu în ceiace privește exploatarea agricolă. Faptul că beneficiarii au dreptul „să țină... oamenii cu pământul lor de arătură și cu prisăci, și cu fânețe și cu slujba acestor oameni” ⁴⁾ arată îndecajuns cine muncea pe acest pământ. De altfel dreptul de administrație și de jurisdicție al posesorului are în vedere această populație agricolă, căci reprezintă sursa principală de venit, dar nu pământul propriu-zis.

Ca și în Moldova, proprietatea de danie are caracterul ereditar. Pământul este al beneficiarului, „al copiilor lui și al descendenților lui” ⁵⁾. Pe lângă acest drept de moștenire constatăm și alte drepturi, care permit posesorului de a dispune de posesiuni după bunul său plac. El are dreptul „de a vinde, de a ipoteca, de a schimba, sau de a da pentru suflet” ⁶⁾. Drepturi similare am constatat în Serbia ⁷⁾. Credem că de aceleași drepturi se bucurau beneficiarii în Moldova, căci avem numeroase acte de vânzare, de schimb și donație pentru suflet ale proprietăților, care la origine au fost proprietăți de danie și erau desem-

3) *Ibidem*, nr. 10, 33, 37, 45.

4) *Ibidem*, nr. 47, 60, 72.

5) Costăchescu, *o. c.*, I, nr. 3.

6) *Akty Južnoj i Zapadnoj Rossii*, I, nr. 47.

7) *Ibidem*, nr. 15.

8) *Ibidem*, nr. 19.

9) Novaković, *o. c.*, p. 345.

nate cu termenul „vysluženie”. Însă n'avem mențiuni speciale care ar cuprinde asemenea drepturi.

Căutând să rezumăm particularitățile proprietății de danie în Lituania, constatăm : 1. serviciul personal militar al beneficiarului ; 2. acordarea drepturilor imunitare ; 3. exploatarea pământului de către țărani ; 4. caracterul ereditar al beneficiului, precum și câștigarea dreptului de a dispune liber de el.

Rusia. Dintre toate popoarele din Sud-Estul Europei problema instituțiilor cu caracter feudal a fost cercetată cel mai amplu și mai profund la Ruși ¹⁾. Toate instituțiile Rusiei medievale au fost studiate comparativ cu instituțiile Apusului feudal. Cercetările au dus la rezultate importante, fixând similitudinile și analogiile. În cadrul acestor cercetări intră instituția beneficiului. În epoca cuprinsă între secolul al XIII-lea și al XVI-lea, sistemul beneficiilor a fost practicat pe o foarte întinsă scară, atingând maximum de dezvoltare în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Denumirea de origine mai veche a beneficiului este „služnja” ²⁾ sau „služnjaja zemlja”, termenul având acelaș înțeles cu termenii similari din Moldova și Țara Românească — „pământul dobândit cu slujbă”. La sfârșitul secolului al XV-lea apare un nou termen pentru denumirea beneficiului — „pomestie” ³⁾, care s'a menținut un timp îndelungat și este în deobște cunoscut.

Această instituție se dezvoltă în principatele rusești după invazia tătară, după ce centrul de viață de Stat se mută dela Sud spre Nord-Est. Apariția acestei instituții este strâns legată de noile condițiuni economice de viață ale poporului rusesc. Strămutarea în masă a populației, întinsa colonizare pe locuri noi, trecerea la îndeletnicirile exclusiv agricole, sunt consecințe ale tăierii drumurilor maritime, comerțul devenind impracticabil.

După sdruncinarea așezămintelor sociale de caracter urban și comercial, determinate de condițiile de viață în care a trăit poporul rus înainte de secolul al XIII-lea, conducătorii princi-

1) Pavlov-Silvanskij, *Opera*, vol. III, Petersburg, 1903 ; Al. Eck, *Le moyen-âge russe*, Bruxelles, 1934.

2) Eck, *o. c.*, p. 231.

3) *Ibidem*, pp. 180, 219.

patelor rusești, preocupați de organizarea apărării exterioare și interioare, au trebuit să adopte noi forme sociale. În cadrul acestor preocupări, prin excelență agricole, introducerea instituției beneficiului se explică prin necesitățile de organizare ale timpului. Circulația banului a fost redusă, iar pământul reprezintă principala valoare în tezaurul principilor ruși.

Persoanele care ajutau pe principii în opera lor defensivă și administrativă se numeau și aici „slugi”. „Služnja” reprezintă o proprietate funciară, condiționată prin prestarea serviciului; pământul este dat în schimbul unor îndatoriri precise ¹⁾. Titularul unei „služnja” n’avea de obicei alte mijloace de existență decât exploatarea proprietății dobândite prin slujbă, proprietatea „pe care el o conserva cu condiția prestării unui serviciu militar efectiv și fidel” ²⁾.

Primele mențiuni despre acest fel de proprietate le întâlnim începând cu anul 1362, în tratatele încheiate între principii diferitelor principate rusești. Caracterul condițional al unei „služnja” rezultă din textele acestor tratate, în părțile referitoare la „služnja”: „dacă posesorul unei „služnja” va servi pe unul dintre fiii mei, satul pe care eu i l-am dat va rămânea în posesiunea lui; și dacă el nu va sluji pe copiii mei, i se va lua îndărăt” ³⁾ satul. Într’un alt tratat găsim o mențiune similară: „dacă oamenii principelui aflați în slujba lui vor părăsi principatul fiilor mei și al principesei mele — vor pierde pământul lor și acest pământ va trece la fiul meu care va domni în principat” ⁴⁾.

Atâta timp cât oamenii principelui se achitau în mod corect de îndatoririle lor militare, ei își mențineau proprietatea lor de danie — „služnja”. Încă în decursul secolului al XVI-lea posesorul unui beneficiu nu era deposcdat decât în cazul când trecea în slujba unui alt principe. „Continuitatea posesiunii a fost garantată unui vasal fidel” ⁵⁾.

În Rusia, din primele mențiuni în legătură cu beneficiul

1) *Ibidem*, o. c., p. 98.

2) *Ibidem*, p. 221.

3) *Sobranie russkich gramot*, I, 22.

4) *Ibidem*, I, nr. 40, 86, 87.

5) *Ibidem*, o. c., p. 231.

nu rezultă caracterul său ereditar, constatare pe care am semnalat-o în Lituania și Moldova. Studiul actelor rusești atestă caracterul retractabil și inalienabil al unei „služnja”. În mod normal însă beneficiul trecea la fiul posesorului. În cazul acesta fiul moștenea toate îndatoririle militare ale tatălui său. Dacă el nu-și făcea slujba, sau se achita prost de ea, beneficiul era micșorat sau reluat în întregime ¹⁾.

Posesorul unei „služnja” stăpânea pământul său cu drepturi imunitare ²⁾. Aceste drepturi sunt la fel de întinse ca cele constatate în Lituania. Beneficiarul percepea dările în folosul său, administra și judeca oamenii din satele sale. Formularea privilegiului imunităților în actele rusești are un caracter foarte precis, fiind indicați și funcționarii care n’au dreptul să calce pe pământul beneficiarului pentru executarea funcțiilor lor.

Titularul unui beneficiu n’avea de obicei alte surse de venit decât exploatarea posesiunilor, primite în schimbul serviciului efectuat. Pământul primit în posesiune el nu-l lucra personal. Cultivarea acestui pământ el îl încredința țăranilor așezați în satele lui ³⁾.

Instituția beneficiului în Rusia păstrează caracterele sale particulare. Beneficiul n’a câștigat dreptul de ereditate și nu s’a transformat în proprietate deplină. Privilegiul imunităților n’a dus la câștigarea drepturilor suverane. Proprietatea convențională funciară, atât de asemănătoare cu beneficiul apusean, în prima sa fază de formare, nu s’a dezvoltat în întregime, păstrând formele sale embrionare.

* * *

Pe baza materialului documentar prezentat în cursul acestei expuneri credem că nu este o exagerare a afirma că *proprietatea funciară convențională a existat* în Sud-Estul Europei în perioada cuprinsă între secolul al XI-lea și al XVI-lea. Pe lângă acest mod de posesiune agrară a coexistat și un alt mod de posesiune: proprietatea deplină și ereditară. De aceea,

1) Eck., *o. c.*, p. 222.

2) *Ibidem*, p. 99.

3) *Ibidem*, p. 232.

în actele popoarelor de care ne ocupăm, se disting două moduri de stăpânire : *de a ținea* și *de a avea*. De unde rezultă și denumirile corespunzătoare : pronoia și baștina în Serbia, *vysluženie* și *ocina* în Moldova, *služnja* și *votčina* în Rusia.

Caracterul convențional al primului mod de stăpânire reiese din faptul că posesiunile au fost acordate în schimbul serviciului militar. În actele sârbești, muntenești, lituaniene și rusești, găsim mențiuni categorice relativ la natura serviciului prestat. Acolo însă unde nu găsim indicații precise — cazul Moldovei —, trebuie să admitem pe baze de comparație că „slujba”, despre care vorbesc actele, nu poate fi decât de natură militară. Nerespectarea acestei condițiuni esențiale aduce anularea dreptului asupra posesiunilor donate. Continuitatea dreptului de posesiune este asigurată beneficiarului, afară de cazul de infidelitate, adică refuzul de a mai servi pe suveranul său. De aceea în acte este menționat că : „fără vină” sau „fără vre-o greșală afară de necredință” al beneficiarului, sau afară de cazul când „el nu va mai sluji”, posesiunile date nu pot fi recluate de către suveran.

Pe lângă acest caracter convențional al beneficiului se desprinde și caracterul său *temporar*. Însă el are o pronunțată tendință de a deveni ereditar. În unele State — Serbia și Țara Românească — sunt suficiente izvoare pentru a urmări procesul de transformare al proprietății convenționale și provizorii într-o proprietate deplină și ereditară. În Moldova și Lituania dimpotrivă, nu s’au păstrat urmele primei faze de existență a acestei instituții, ea prezentând dela început un precis caracter de moștenire.

În țările care au folosit limbi de origine slavă în actele lor, caracterul convențional al beneficiului este atestat de însăși denumirea lui : „stignul ses službu”, „vysluženie”, „vysluga”, „služnja”. Iar caracterul său provizoriu este atestat prin termenul comun din Serbia și până în Rusia — *drežanie*, care corespunde cu termenul latin — *tenementum*, cu cel francez — *tenure*, cu cel german — *Lehn*, având aceiași semnificație, de ceva cedat pentru un timp.

Acest fel de posesiune agrară aduce beneficiarului și drepturi imunitare. Actele de dănie cuprind formule de imunitate,

variate ca formă, însă identice ca conținut. În Serbia, Țara Românească și Lituania, pe lângă formula dezvoltată constatăm și o formulă prescurtată: „cu tot dreptul”, „ocina și ohaba”, „plenum jus et dominium”. În Rusia este întrebuințată o formulă dezvoltată, cuprinzând enunțarea explicativă a drepturilor imunitare, iar în Moldova numai o formulă prescurtată „uric cu tot venitul”.

Acordarea privilegiului imunităților scoate în evidență și mai limpede caracterul economic al instituției beneficiului. Renunțând la o sumă de drepturi regaliene în folosul servitorilor lor, suveranii au de scop să le asigure o situație materială și chiar mai mult, le oferă posibilitatea de îmbogățire. Exploatarea pământului este încredințată țăranilor așezați în satele beneficiarilor. Prezența acestei populații agricole lămurește și sensul privilegiului imunităților. De fapt, nu pământul în sine reprezenta principala sursă de venit, ci posibilitatea, în virtutea drepturilor sale imunitare, de a scoate maximum de profit prin ridicarea taxelor în natură, în bani, în lucruri; monopolul morii și a industriilor, perceperea taxelor comerciale, precum și supravegherea întregii vieți economice în hotarul posesiunilor sale îi era asigurată pe baza principiului „absque introitu iudicum”. Astfel autonomia administrativă și economică a posesiunilor sale era ferită de amestecul reprezentanților forței publice.

Toate aceste caracteristici, constatate în Sud-Estul Europei, sunt specifice instituției beneficiului în Apus. Oare semnaland prezența unei instituții asemănătoare în Sud-Estul European trebuie să ne gândim numaidecât la influența ideilor venite din afară? De sigur că nu se poate nega pătrunderea unor idei din Apus, datorită legăturilor cu popoarele vecine, care se aflau sub înrăurirea formelor de viață apusene. Deasemenea nu se poate nesocoti o interpenetrație a formelor sociale la popoarele care au conlocuit în decursul secolelor. Formele bizantine au pătruns în Balcani și prin mijlocirea sârbo-bulgară s'au întins în Țara Românească; Moldova cu un fond comun de idei bizantine intră într'un alt bloc de concepții, apropiindu-se de Lituania, Ungaria și Polonia.

Însă aceste influențe venite din afară n'au jucat decât un rol secundar. Ele n'au determinat apariția acestei instituții

agrare în Sud-Estul european. Ea nu reprezintă o simplă imitație a formelor sociale care au domnit în Europa medievală. Condițiile politice și economice de existență, comune în cea mai mare parte a popoarelor din această regiune, au impus adaptarea acestei forme de proprietate agrară. Pentru unele State, ca Bizanțul și Rusia, introducerea acestui sistem agrar însemna un pas înapoi. Pentru Serbia, Țara Românească, Moldova și Lituania—el însemna un progres, o organizare a vieții de Stat, formarea cadrelor militare și administrative, depășirea formelor primitive ale comunității țărănești. Cadrul economic în care se desfășura viața acestor popoare pune pe primul plan *pământul*; întinderi nesfârșite — rar populate, cu drumuri de comerț nesigure, cu circulația redusă a banului — reprezentau principala sursă de existență. Conducătorii popoarelor, organizatorii aparatului de Stat, aveau nevoie de „slujba” oamenilor, pentru remunerația căreia n’aveau alte mijloace decât distribuirea pământurilor locuite sau nelecuite.

Odată cu părăsirea drumurilor de comerț ale Mării Negre și ale Niprului, viața socială în Rusia îmbracă forme noi. Dela civilizația de caracter urban și comercial Rusia trece în rândurile popoarelor cu civilizația agricolă închisă. Puternica colonizare în colțul nord-estic al regiunilor rusești a pus la îndemâna populației întinderi nesfârșite de pământ. Agricultură devine principala îndeletnicire a populației rusești. În cadrul acestei vieți, prin excelență agricolă, introducerea sistemului beneficiilor își găsește lesne explicația.

Intr’un Stat de tradiție romană, cum e Bizanțul, adaptarea unei instituții cu caracter feudal pare a fi curioasă. Inșă trebuie să ținem seama de faptul că ea apare într’o epocă de decădere, când Statul este amenințat în afară și înăuntru. Uspenskiĵ, considerând apariția instituției pronoia ca ceva organic în structura Statului bizantin, o atribuie în primul rând necesităților de ordin militar. Distribuind pământul cu scopul de a forma fideli slujitori în caz de nevoie, împărații au creat o clasă armată și avută, care s’a dezvoltat pe seama micii proprietăți și a comunității țărănești. Inșă pe cât putea fi de utilă, această clasă, pe atât era de primejdioasă, amenințând însăși existența Statului.

ECOUL MORȚII LUI CAVOUR ÎN ROMÂNIA

Data de 6 Iunie 1861, când marele om de Stat al Sardiniei își dă obștescul sfârșit, este memorabilă în istoria diplomatică a Europei. Dacă unitatea Italiei era chestiunea ce-l preocupă în timpul congresului dela 1856, Cavour și-a dat seama de interdependența — pe plan european — dintre situația Românilor și a Italianilor, care trebuiau să-și înfăptuiască unirea pe baza principiului naționalităților. Din această cauză, fazele prin care a trecut chestiunea Principatelor române, de când ea s'a pus în plenul unui congres și până la rezolvarea ei, va fi mereu legată de numele lui Cavour ¹⁾.

În congresul dela Paris, cea mai ageră minte aparține fără îndoială marelui Piemontez, care văzuse în politica lui Napoleon al III-lea prilejul înfăptuirii planurilor italiene. Încă înainte de deschiderea congresului, el împărtăși Impăratului ideea de a mări Sardinia, găsind compensație pentru Austria în Principate. Napoleon al III-lea pare să fi făgăduit că va supune chestiunea italiană congresului și că va propune lămurit ca ducele de Modena să fie strămutat în Principate, ducesei de Parma dându-i-se în schimb Modena, iar Parma să fie astfel cedată Sardiniei. Cum însă proiectul acesta era puțin agreat de delegații Austriei și Angliei, Cavour dădu ordin lui D. Azeglio (ministrul Sardiniei la Londra) să caute a obține consimțământul lui Palmerston ca ducesa de Parma să fie desemnată pentru tronul Principatelor, rămânând înțeles că aceasta avea

---

1) Cf. și articolul lui Alex. Marcu, *Cavour și Unirea Principatelor, extras din Omagiu lui R. Ortiz*, Buc. 1930, 11 p.

să sacrifice Sardiniei Parma. Până la urmă însă, Cavour pare a fi ajuns la concluzia că împotrivirea ce întâmpină aceste proiecte este de neînving și se întoarce la politica-i generală de a cultiva prietenia lui Napoleon, sprijinind dorința acestuia pentru Unirea Principatelor ¹⁾. Așa se face că, dacă în congresul dela 1856, lord Clarendon, plenipotențiarul britanic, s'a raliat la propunerile contelui Walewski, hotărînd astfel, prin glasul lui precumpănitor, adoptarea lor în linii generale, aceasta se datorește, în mare parte, și acțiunii diplomatice a ministrului Sardiniei la Londra ²⁾.

Insistând cu toată convingerea să obțină sprijinul primului ministru englez pentru Principate, Cavour scria la 18 Martie 1856 lui D. Azeglio : „Pentru numele lui Dumnezeu, convingeți-l pe Palmerston că ar fi „*un crime de lèse-civilisation*“ dacă ar susține Statu-quo-ul și s'ar împotrivi dreptelor dorințe ale întregii populațiuni românești” ³⁾. Caracteristic este și pasagiul din scrisoarea dela 4 Septembrie următor, către același ministru, privitor la felul cum înțelege el unirea și viitorul Principatelor române : „Unirea Moldovei și a Valahiei — spune Cavour — va avea de rezultat stabilirea naționalității române... Principatele dunărene constituie o naționalitate a parte”.... Pentru el Românii constituiau un obstacol contra tendințelor de expansiune a marilor imperialisme de atunci, fiind de cel mai mare interes a înființa, în Sud-Estul Europei, „o naționalitate care simpatizează numai și numai cu Occidentul și care ar putea forma o piedică reală în contra unirii popoarelor cu tendințe puternice spre o acțiune comună” ⁴⁾.

Actul săvârșit la 24 Ianuarie 1859 în Principate pricinui o firească surprindere în cercurile diplomatice, dar reacțiunile Puterilor garante se arătară a fi extrem de variate. Cavour, al cărui interes pentru Chestiunea orientală fusese totdeauna inspirat de preleul ce aceasta îi oferea de a se putea folosi de

2) T. W. Riker, *Cum s'a înfăptuit România*, Buc. 1944, p. 63.

3) R. Bossy, *Primele legături diplomatice cu Piemontul*, în „Convorbiri literare”, 1927, p. 796.

4) Riker, *o. c.*, p. 64.

5) Scrisoarea este publicată de D. A. Sturdza, în *Europa, Rusia și România*, București, 1890, p. 25.

ea de un pion în propriul lui joc diplomatic, nu șovăi să declare că alegerea era legală, închipuindu-și că atitudinea Austriei putea crea o situație „care să pună capăt tuturor greutăților noastre”¹⁾.

După îndoita lui alegere, Vodă Cuza însărcină pe Vasile Alecsandri, ministrul afacerilor străine al Moldovei, să apere punctul de vedere românesc, cerind recunoașterea faptului îndeplinit guvernelor din Paris, Londra și Torino. În Italia, cererea concursului diplomatic în vederea recunoașterii lui Cuza ca Domn al ambelor principate a fost bine primită. În audiența acordată lui Alecsandri, Cavour sfătuia pe Români să nu proclame imediat unirea definitivă, iar ca prim rezultat pozitiv făgădui ministrului român de a îngădui trecerea prin teritoriul Sardiniei a celor zece mii de puști, oferite de Napoleon al III-lea oștirii românești, precum și numirea unui consul al Italiei în Principate²⁾. Două luni mai târziu, Cuza trimetea în Italia pe Ioan Bălăceanu, tot cu acelaș scop — de a convinge cercurile oficiale piemonteze de necesitatea recunoașterii sale cât mai urgent, ducând și o scrisoare autografă pentru Cavour³⁾.

Urmările politice ale acestui fapt au fost că Bălăceanu fu recomandat lui Napoleon al III-lea, prin mijlocirea vărului Împăratului, principele Jérôme Napoléon, care devenise de câteva luni ginerele regelui Victor Emanuel al II-lea⁴⁾. Tot în acel timp, prin intervenția Piemontului⁵⁾, se încheie o convenție secretă între Cuza și generalul ungar Klapka, reprezentantul lui Kossuth, și ea prevedea pentru România anexarea Bucovinei și autonomia națională a Românilor din Ungaria liberă și despărțită de Austria⁶⁾.

În Mai 1861, Alecsandri pleca la Torino pentru a explica

1) Riker, *o. c.*, p. 273.

2) Alecsandri, *Extras din istoria misiilor mele politice*, citat de R. Bossy, *o. c.*, „Convorbiri literare”, 1926, p. 797. Alexandru Marcu, *Alecsandri și Italia*, Buc. 1927, p. 102.

3) Scrisoarea este publicată de R. Bossy, *o. c.*, „Conv. lit.”, 1926, p. 799.

4) Cf. *Ibidem*, scrisoare de recomandație pentru Bălăceanu, p. 799.

5) Iorga, în „Bulletin de l'Inst. p. l'ét. du Sud-Est Europ.”, III, 1916, pp. 105-113.

6) P. P. Panaitescu, *Cuza Vodă și unitatea națională a Românilor*, în „Arhiva pentru istoria și reforma socială”, 1929, p. 561.

lui Cavour chestiunea confiscării la Galați a armelor conspiratorilor maghiari. Misiunea lui Alecsandri reuși în totul și bunăvoința arătată și cu acest prilej de către Cavour Românilor era să fie ultima dovadă a prieteniei constante, căci la 6 Iunie, în vârstă numai de 51 de ani, murea pe neașteptate contele Camillo Benso di Cavour, plâns de patria sa și de întreaga Europă ¹⁾.

Rolul jucat de Cavour în marele act dela 1859 a fost bine cunoscut păturilor conducătoare românești. Pentru definitivarea Unirii, la care diplomația europeană lucra în momentul morții lui, contribuția Italiei era un fapt asigurat. Evenimentul dela 6 Iunie a avut un răsunet dureros în cele două capitale ale Principatelor-Unite.

La 26 Mai, stil vechiu, Adunarea legiuitoare din Țara-Românească votează o moțiune din care extragem: „Adunarea națională a României unește a ei durere cu cea a Italiei pentru pierderea comitelui Cavour, a cărui memorie va fi totdeauna vie între noi, pentru sollicitudinea ce acest mare bărbat de Stat a avut pentru cauza românească” ²⁾. Moțiunea este trimisă de către Ștefan Golescu, președintele consiliului, guvernului din Iași, unde Adunarea era dizolvată.

În ședința dela 4 Iunie (st. v.), consiliul de miniștri din Iași încheie un *jurnal* în care spune că și Moldova se asociază la votul pios al Adunării din Țara Românească. „România pierde în acest om de Stat pe unul dintre cei mai generoși binefăcători ai ei.... Tributul de doliu pe care Adunarea din Muntenia l'a depus pe acest mormânt, este simbolul adâncului sentiment de durere ce inspiră tuturor Românilor pierderea acestui amic al cauzei italiene și al cauzei noastre”. Asocierea se face în numele întregului popor, pentru un nume „care va rămâne veșnic între noi” ³⁾.

Se hotărăște ca acest *jurnal* să fie comunicat agentului

1) La 14 Iunie, Vegezzi Ruscalla, scria lui Alecsandri: „*Mon cher commandeur, — oui, c'est bien vrai. L'Italie a perdu son plus grand homme, et déjà l'on comprend mieux qu'il y a 8 jours les conséquences de cette perte.*” (Al. Marcu, *Alecsandri și Italia*, p. 98).

2) Arhivele Statului București, Preș. Cons. de min., decar 121/80, 1861, f. 7.

3) *Ibidem*, f. 3.

și consulului general al Italiei la Iași, cavalerul Strambio, ceea ce se și îndeplinește prin adresa nr. 199 din 7/19 Iunie¹⁾. Jurnalul a fost mai înainte prezentat Domnului cu raport²⁾, spre a fi sancționat și publicat. S'a renunțat însă la această din urmă formalitate³⁾.

La manifestarea sentimentului de durere s'a asociat și *Comisia Centrală*, care în ședința dela 6 Iunie comemorează pe „cel mai mare bărbat de Stat care în toate ocaziile a dat dovezi de simpatiile sale pentru naționalitatea română“⁴⁾. Moțiunea Comisiei centrale este trimisă lui Panu la Iași, care, în calitate de șef al guvernului, a comunicat-o la fel cavalerului de Strambio⁵⁾.

Simțul politic al generației Unirei ne îndreptățește să credem că actele mari pe care le-a săvârșit se datoresc și faptului că oamenii din acel timp aveau un dar special de a ști să-și aleagă sprijinitorii, pe care apoi îi respectau cu toată cinstea cuvenită.

Documentele ce urmează, în legătură cu cele expuse mai sus, sunt dela Arhivele Statului din București.

I

Nr. 560

Preșidenția Consiliului
Țării Românești

București, 27 Mai 1871

Ștefan Golescu, președintele consiliului de miniștri din Țara-Românească, către Anastase Panu, președintele consiliului din Moldova, în privința morții lui Cavour.

„Domnule Ministru,

„Adunarea legislativă a Țării-Românești, în ședința sa dela

3) *Ibidem*, f. 7.

4) *Ibidem*, f. 12.

5) În josul raportului lui Panu este adăugat cu creionul : „Rămâne ne-
trebuind după ordinul D-ului Președinte”.

1) *Ibidem*, f. 9.

2) *Ibidem*, f. 10.

26 Mai, a votat și primit în unanimitate propunerea susținută de zece membri, formulată în termenii următori :

„Adunarea națională a României, unește a ei durere cu cea a Italiei pentru pierderea comitelui Cavour, a cărui memorie va fi totdeauna vie între noi, pentru solicitudinea ce acest mare bărbat de Stat a avut pentru cauza română”.

Subsemnatul are onoare a comunica Domniei Voastre acest vot al Adunării, spre știință și uzul ce veți socoti de cuviință.

Binevoîți, vă rog, Domnule Ministru, a primi cu această ocazie, încredințarea preaosebitei mele considerațiuni”.

(ss) Ștefan Golescu

(Arh. St., Buc. dosar 121/80, 1861, f. I.)

II

Iași, 4 Iunie (st. v.) 1861

Jurnalul consiliului de miniștri din Moldova, în legătură cu moartea lui Cavour. *Central University Library Cluj*

Sedința 33, nr. 344.

„Consiliul miniștrilor,

„Cetind adresa sub nr. 560 prin care Domnul președinte al consiliului din București au comunicat Domnului președinte al consiliului de aici, votul emis de Adunarea legislativă în termenii următori : „Adunarea legislativă a României... (textul în doc. nr. I), încheie următoarele :

„Moldova se asociază din inimă și suflet la votul pios ce adunarea Valahiei a emis la ocazia morții Domnului comite de Cavour ; România pierde în acest om de Stat pe unul din acei mai generoși binefăcători și mai zeloși apărători ai ei.

„Tributul de doliu, pe care Adunarea din Valahia l-a depus pe acest mormânt, este simbolul adâncului sentiment de durere ce inspiră tuturor Românilor pierderea acestui amic al cauzei italiene și al cauzei noastre, precum și a viei lor recunoștință pentru numeroasele dovezi de simpatie ce au avut dela acest ilustru om de Stat.

În lipsa Adunării legislative, guvernul Moldovei, prin organul consiliului miniștrilor și în numele întregului popor, răspunde la comunicația votului religios și patriotic al Adunării Valahiei prin participarea sa actuală la acelaș doliu și la acelaș omagiu, pentru un nume care va fi pururea venerat între noi.

Domnul Președinte al consiliului este însărcinat a comunica jurnalul de față Domnului agent și consul general al Italiei și totodată a-l publica prin Monitor".

(ss) A. Panu, D. I. Rosetti
C. Rolla, I. Silion, Negruți.

(Arh. St., Buc. *Ibidem*, fol 3, Cf. Mon. Of. al Moldovei, nr. 201, din Iunie 1861, p. 813).

III

Iași, ... Iunie 1861

Nr. 197

Raportul lui Panu, președintele consiliului de miniștri din Moldova, către Domn, în legătură cu jurnalul încheiat în privința morții lui Cavour.

„Prea Înălțate Doamne,

„Jurnalul ce consiliul miniștrilor au încheiat asupra comunicației ce am primit dela Domnul Președinte al consiliului miniștrilor din Țara Românească, despre votul emis de adunarea legislativă de acolo, la ocazia săvârșirii din viață a comitelui de Cavour, am onoare a-l supune Înălțimei Voastre spre binevoitoare sancțiune, după care să se poată publica și comunica Domnului agent și general consul al Italiei în Principatele-Unite.

Sunt cu cel mai profund respect, Prea Înălțate Doamne, al M. V. prea plecat și supus servitor. Președ. cons. de miniștri.

(ss) A. Panu

Adăugat cu creionul : „Rămâne netrebuind, după ordinul D-lui Președinte".

(Arh. St. Buc., *ibidem*, fol. 12).

IV

Iași, 7/19 Iunie 1861

Nr. 199

Președintele consiliului de miniștri din Moldova către cavalerul Strambio, agent și consul general al Italiei la București.

„Monsieur le Chevalier.

„Le gouvernement de Moldavie ayant reçu communication du vote pieux émis par la Chambre Valaque à l'occasion de la perte douloureuse que vient d'éprouver l'Italie dans la personne de M. le comte de Cavour, s'est associé à cette manifestation par son arrêté du 4 Juin courant.

Je m'empresse en conséquence de vous communiquer le susdit arrêté en traduction, en vous priant, Monsieur l'Agent, de bien vouloir le porter à la connaissance du gouvernement Royal.

Jé saisis cette occasion pour vous offrir, Monsieur le Chevalier, les assurances de ma considération la plus distinguée”.

Le président du Conseil des ministres,

(ss) *A. Panu.*

(Arh. St., Buc., *ibidem*, fol. 7)

V

Focșani 18 Iunie. 1861

Nr. 251

Nicolae Goleșcu, președintele Comisiei Centrale, către Președintele Consiliului de miniștri din Moldova, despre moartea lui Cavour.

„Subsemnatul are onoare a vă comunica, că în considerația înrîstării adânc simțită de Români pentru pierderea contelui Cavour, Comisiunea centrală a declarat prin vot unanim în ședința sa dela 6 Iunie curent că : manifestă adâncă sa durere pentru pierderea contelui Cavour ; acel mare bărbat de Stat care în toate ocașiile a dat dovezi de simpatiile sale pentru naționalitatea română.

Primiți, vă rog, Domnule Președinte, încredințarea prea
osebitei mele considerațiuni,

Președintele Comisiei Centrale.
Nicolas Golesco

Secretari *E. Anghelescu*
A. Teriachiu

Arh. St., Buc., *ibidem*, fol. 9. Cf. Mon. Of. al Moldovei, din 14 Iunie
1861, p. 817.

VI

Înștițată 10/22 Iunie 1861
Nr. 201

Scrisoarea lui Panu către Strambio, comunicându-i aso-
cierea Comisiei Centrale la doliul Italiei.

„Monsieur le Chevalier, University Library Cluj

„M. Nicolas Golesco, Président de la Commission centrale,
vient de me communiquer le vote qui a été émis à l'unanimité
par la dite commission dans sa séance du 6 de ce mois, à l'oca-
sion de la mort de M. le comte de Cavour. Voici la teneur :

„La commission centrale manifeste la douleur profonde
que lui fait ressentir la perte du comte de Cavour, de ce grand
homme d'État qui en toute occasion a donné des preuves de
ses sympathies pour la nationalité roumaine.

En vous faisant part de cette déclaration, je saisis avec
empressement l'occasion de vous renouveler, Monsieur l'Agent,
les assurances de ma considération très distinguée”.

Adresa : „À Monsieur le chevalier Strambio, agent et
consul général d'Italie, etc. ... à Bucarest”.

(Arh. St., Buc., *ibidem*, p. 10)

METODĂ ISTORICĂ ȘI FALSĂ ERUDIȚIE¹⁾

Rândurile ce urmează ar fi avut mai multă greutate dacă s'ar fi bucurat de sprijinul unei bogate opere, realizate în alt spirit decât acel semnalat aici. Cum nici unul dintre autorii acestor opere, care există, nu a socotit neccsar să atragă atenția asupra acestei probleme care mi se pare esențială pentru stadiul actual al istoriografiei noastre, am luat asupra-mi această sarcină atât de puțin plăcută, dar care mi-a părut că este o datorie. Faptul că modesta mea activitate se desfășoară într'un alt domeniu decât acel al istoriei naționale, îmi va evita, nădăjduiesc, acuzația de presumpțiune.

O privire oricât de superficială asupra producției noastre istorice actuale arată în chip lămurit că istoriografia românească se află în plin regres față de vremurile unui Xenopol, unui Oniciu, unui Ion Bogdan sau Nicolae Iorga. Nu e vorba, fără indoială, de cantitatea ei, care nu a fost niciodată mai impresionantă ca în aceste zile când atât de numeroase instituții sprijină activitatea cercetătorilor. E vorba, se înțelege lesne, de calitatea producției. Și, cum în medie gradul de inteligență și de înzestrare al oamenilor nu cred că diferă prea mult dela o generație la alta, explicația acestei situații socot că trebuie căutată în scopurile pe care și le propun acei ce se dedică studiilor istorice, în orizontul și în metoda acestora.

Parcurgând publicațiile marilor predecesori amintiți, ai într'adevăr impresia netă a unui efort continuu de îmbogățire, de adâncire. Cercetarea lor, privind un aspect oricât de particular,

---

1) Comunicare la Institutul de Istorie Universală „N. Iorga”.

este totdeauna dominată de ideea ansamblului, a marilor desfășurări istorice, a vieții unui popor. E drept că de multe ori informația lor era insuficientă, amănuntele pe care se sprijineau nu îndeștula de riguros stabilite. Dar, pare că generația actuală de istorici, stăpânită de acea falsă credință că o zi de sinteză nu poate veni decât după o sută de ani de analiză, ar fi pornit pe drumul înecat de praf al veacului de amănunte.

Trebuiau mai întâi publicate izvoarele, cât mai multe izvoare, pentru ca viitoarea sinteză să aibă o bază cât mai solidă. Și se publică, fără îndoială, mai multe decât oricând. S'a criticat cu asprime chipul, uneori poate grăbit, în care Nicolae Iorga a copiat miile de documente cu ajutorul cărora a dat vastele sale sinteze, și s'a mers până a se spune că ar fi fost mai bine ca acele documente să fi rămas mai departe în întunericul arhivelor, decât să fi fost puse la îndemâna cercetătorilor fără de infinitele precauțiuni cerute de cea mai riguroasă metodă. Azi, avem publicații tot mai ireproșabil științifice, de documente citite cu tot felul de aparate, însoțite de indici sistematici. Dar ce cuprind ele? Cât aport aduc ele pentru cunoașterea marilor probleme, față de vechile colecții, privite acum cu o superioară ironie? S'a ajuns azi la credința că orice petic de hârtie înegrit mai eri-alaltăeri merită să vadă lumina tiparului, și către acestea mai ales se îndreaptă ardoarea cercetătorilor, atunci când, fără îndoială, zac încă în arhive publice și particulare mărturiile de preț care așteaptă zădarnic mâna care să le descopere. Documentul, ori care ar fi el, va fi publicat în întregime, și nu în regist, ca să nu să piardă vreo fărâșmă, fără să ne putem măcar gândi la impietatea de a-l lăsa numai să figureze într'un bun inventar de arhivă, unde să-l găsească cercetătorul preocupat de o anumită problemă specială, pe care l-ar putea ajuta cu grăunțele său de adevăr. Dar se merge și mai departe în dorința de a publica orice, se ajunge până la a se publica în volume somptuoase știri scoase din ziate publicate acum un veac, această pritoceală putându-se continua nedefinit din cincizeci în cincizeci de ani. Până unde merge credința că orice poate și merită să fie publicat, am înțeles cel mai bine atunci când un tânăr îmi vorbea acum câțiva ani de osteneala lui de a copia toate cronicile despre războiul dela 1877 dintr'o revistă străină de a treia mână, și

năzuia să publice cu ele un masiv volum de 4—500 pagini. A rămas mirat când i-am recomandat să depună, fără alte ambiții, copia făcută la Academia Română, în cazul când revista nu se afla printre colecțiile bibliotecii.

Dacă dela publicațiile de izvoare trecem la studii, adevărul celor afirmate apare și mai evident. Adevăratul laborator al științei istorice sunt periodicele. Acolo se înnoiesc concepțiile, se pun în discuție temele, se rotunjesc detaliile. Ori, nu e îndeletnicire mai dezolantă decât lectura revistelor istorice, cu obligația de a da în câteva rânduri cuprinsul feluritelor articole. Rar ajungi în câte o oază în care să poți sorbi apa răcoritoare a unei idei noi. Marile teme, problemele esențiale, rămase nedeslegate sau care cer veșnic o nouă deslegare dela personalitatea celor ce se apropie de ele, au fost închise în adâncuri de temniță, s'au ferecat porțile cu trei rânduri de lanțuri și s'au pornit goana după amănunt, după orice fel de amănunt, care e strâns cu grije și băgat în hambarele larg croite ale noii istoriografii. Iar până ce se vor umplea magaziile, brutarul va uita meșteșugul coptului.

Nimeni nu va contesta utilitatea cercetărilor de amănunte : ele singure dau temeinicic sintezei. Dar, pentru ca amănuntul să prezinte interes pentru istoric, trebuie să se oglindească în el un adevăr general pe care să ne ajute a-l înțelege, să folosească la deslegarea unei probleme, sau să fie capabil de a evoca o frântură din viața pe care ne străduim s'o rețrăim în integralitatea ei. În locul acestora, ni se servesc „din belșug, până la oboseală și desgust”, cum ar spune Nicolae Iorga, fapse, fapte brute, lipsite de interes și de semnificație. Mergând pe calca aceasta, istoria va merita definiția pe care i-o da cândva un glumeț, de „comméragé à travers les siècles”. Intâmplări care petrecute alături de noi nu rețin decât atenția micului pensionar deprins să citească ziarul dela un capăt la celalt, sunt ridicate la rangul de fapte istorice. Se convoacă, astfel, specialiștii de seamă ai unei țări, pentru a li se aduce la cunoștință cum au sărbătorit acum câteva decenii negustorii italieni din Galați și Brăila pe regele îndepărtatei lor patrii, se indică punctele în care înălțătoarele discursuri au fost viu aplaudate, și ne rămâne numai părerea de rău că nu s'a păstrat și lista de bucate, care în aceste vremuri de criză ar

fi fost atât de evocatoare ! Apoi, pentru că ziarul contemporan din Galați a devenit rar, se republică totul pe admirabilă hârtie velină !

Fără îndoială, se va face mai cu seamă istorie politică, pentru care informația de amănunt e cea mai abundentă și mai ușor accesibilă. Vom ajunge astfel să cunoaștem numele vorniceilor lui Ioniță Sandu Sturza și pe cci de ai treilea logofeți ai lui Mihai Vodă Racovița sau amănuntele tuturor luptelor în care s'au ciocnit trei sute de soldați, dar vom continua să ignorăm atâtea lucruri care ar trebui știute despre natura raporturilor dintre țările românești și Polonia, Ungaria sau Turcia, despre transformările sociale din veacul al XVI-lea ori acele economice din veacul trecut.

Se face din când în când și istorie culturală, dintr'un respect exterior pentru această disciplină, și nu din adâncă dorință de cunoaștere a vieții spiritului. Vom asista astfel la nesfârșite discuții oțioase pentru a se ști dacă cutare piesă franțuzească sau grecească a fost jucată pentru prima oară în Septembrie sau în Noembrie, la Parcul Carol sau la șoseaua Kiseleff, sau unde s'a născut cutare biet dascăl, care nu a lăsat nici o urmă în mintea nimănui.

Dar totul e servit după regulele celei mai perfecte acrobii. Faptul oricât de mărunț e stabilit cu critica cea mai stăruitoare și mai ales sprijinit pe note cât mai bogate. Acestea nu vin să indice o idee împrumutată dela un alt autor, sau un fapt nou de curând descoperit și neintrat în circulația generală. Ele sunt puse ori unde, ori când și mai ales oricât mai numeroase. Vor fi citate, astfel, zece opere acolo unde ar fi fost suficientă una singură, care să le cuprindă pe celelalte, se vor pune note cât mai lungi în sprijinul unui fapt cunoscut de toată lumea, se va înșira bibliografia completă a ceea ce pomenești incidental, fără să facă parte integrantă din ceea ce urmărești să arăți prin studiul tău. De câte ori nu se potrivesc acestor lucrări observațiile d-lui Gabriele Pepe, din atât de ascuțita sa *Introduzione allo studio del Medioevo latino*¹⁾: „Am înaintea mea o operă, în care fiecare pagină e împărțită în două părți cu mult neegale : la puține

1) Milano, ISPI, 1942, p. 73.

rânduri de text, corespund, într'adevăr, rânduri compacte de note bibliografice cu literă mai mică, și, la urmă, o bibliografie nesfârșită. Inexpertul se lasă orbit și crede că se află înaintea unui mare învățat: aproape totdeauna e vorba de un impostor sau de un compilator''.

Deși impostorii, ca în orice istoriografie, nu pot lipsi nici ei, mă gândesc mai ales la cercetătorii onești, prinși de pasiunea științificității, pentru care un articol e prilejul de a-ți dovedi râvna de a căuta în cărțile altora și nu acel de a expune un material din care să rezulte o idee. Aceiași pornire spre falsa crudiție a ridicat la rangul de dogmă nevoia de „a fi complet”. Și aici mi se par atât de înțelepte observațiile d-lui Pepe: „Istoricul, chiar dacă cunoaște la perfecție munca erudită, mijloacele tehnice ale filologiei, nu e sclavul lor, nu e un corector de tipografie, nu se substituie aparatului fotografic, nu e condamnat de nici un crud judecător să asculte, pentru exactitudine bibliografică, părerile tuturor maniacilor din cele o sută de mii de sate ale Europei despre obiectul studiului său. Cercetătorilor cărora *maiora premunt* și care știu că nu le e dat să trăiască veacuri întregi, nu le e permis să se îndeletnicească cu căutarea bibliografiei unui nenorocit act de vânzare, numai pentru a ajunge la perfecțiune în ceea ce privește *operele consultate* 1).

Rezultatul acestor cercetări în care mecanicitatea metodei este preamărită înainte și împotriva a orice altceva, e lesne de observat. Iată, de pildă, o teză de doctorat, care a obținut la Universitatea din București mențiunea „magna cum laude”, acea a d-lui Ioan Șt. Petre despre Nicolae Costin. D-sa a reușit să descrie cele 61 manuscrise ale letopisețului, să le grupeze, să le construiască stemele pe familii, să cerceteze cuprinsul croniceii frază cu frază, arătând din ce izvoare a fost scos. Dar când va trebui să înseileze câteva pagini asupra valorii și sensului acestei opere, acel care a izbutit să afle câte file scrise și câte albe are fiecare manuscris, cum își va înfățișa personalitatea cronicarului moldovean? Il vom lăsa pe d-l Petre să vorbească, în propriu-i stil și cu propria-i punctuație:

„Nicolae Costin, deși transcrie din alți autori, totuși nu este

1) *Op. cit.*, pp. 12—13

un compilator ; nu pretinde că a scris o operă originală, deoarece în prefață ne spune : „în câțiva ani am împreunat toate și din toate unul”, recunoscând astfel că prescrie operele predecesorilor săi și ale cronicarilor streini citați.

„Prin faptul că înșiră în ordine cronologică — din diferiți autori părerile istoricilor, și chiar adesea le discută — spunându-și uncori părerea sa personală, trebuie să-l vedem ca un istoric și nu ca un simplu compilator”¹⁾.

Dacă aflăm, astfel, opiniile d-lui Petre -- pe care nimeni n'a căutat să i le îndrepte -- despre meseria de istoric, avem ocazia să cunoaștem și ce înțelege d-sa prin idei într'o operă istorică, precum și părerile d-sale despre stadiul actual al cercetărilor asupra limitelor Daciei : „După unii istorici citați de Logofătul Nicolae, Dacia cuprinde : Podolia, câmpiile Nistrului, Mesile (sic !), Dobrogea și o parte din Iliria, fapt afirmat și documentat astăzi de cărturarii în frunte cu d-l Iorga, care spune că din opera lui N. Costin nu reies idei”²⁾.

Dar, deoarece cazul D-lui Petre mi se pare foarte instructiv, vom mai stăruii puțin asupra-i. Nicolae Iorga afirmase cândva, într'un portret care va putea fi retușat, dar nu întrecut în splendoarea imaginilor și fulgerările spiritului, că „în inima de pergament a acestui crudit nu răsuna nimic din marea, veșnica lume vie ; ochii săi reci vedeau numai litere și forme, iar nu idei și sentimente ; inteligența lui fără aripi se târa în neștrăbătutul tufiș al contrazicerilor mărunte, din care nu se putea descurca. Trecutul îl eticheta, pentru prezent n'avea nici un interes, iar viitorul nu putea să-l vadă”³⁾.

D-l Petre, pe care l'am văzut sărind în ajutorul „Logofătului Nicolae” spie a dovedi că a fost un istoric, și încă bogat în idei, ne va explica altminteri valoarea cronicarului și rostul operei sale :

„Costin a vrut să scrie o operă monumentală, în care cetitorul să găsească de toate... El scrie pentru luminarea și culti-

1) *Nicolae Costin. — Vicața și opera*, București, 1939, p. 268.

2) *Op. cit.*, *ibid.*

3) *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, ed. I, București, 1901, p. 92.

varea cetitorului... Intenția lui, cum am mai scris, a fost să dea o operă monumentală. De aici ideea să dea un letopiseț mai mare decât al lui Ureche—Simion Dascălul și al lui Miron Costin... Rezultă că intenția lui Nicolae Costin n'a fost să ne dea imagini „din marea, veșnica lume vie” a d-lui Iorga, ci să scrie o operă mare, la care urmașii săi să nu mai adauge nimic și care să servească cetitorului pentru luminarea și cultivarea lui. Și planul autorului din acest punct de vedere a fost realizat. Astfel trebuie judecat Logofătul Nicolae”¹⁾.

Tot astfel, am adăoga noi, trebuie judecată și istoriografia noastră contemporană, care s'a decis, după cât se pare, să pregătească acea „operă mare, la care urmașii... să nu mai adauge nimic”, dar care se ține cu obstinație la depărtare de acea „mare, veșnică lume vie”, a lui Nicolae Iorga și a tuturor istoricilor adevărați.

Noua istoriografie, oricât s'ar complăcea în cercetarea amănuntului sortit viitoareii îndepărtate sinteze, a dat și ea, ca fiecare generație, sinteza ei provizorie. Și cred că și valoarea acesteia poate servi drept criteriu în judecarea unei istoriografii. Sfârșitul secolului trecut s'a exprimat în opera lui A. D. Xenopol, începutul veacului nostru a dat *Istoria poporului românesc în cadrul formațiunilor sale de State*, a lui Nicolae Iorga. Opera în zece volume a aceluiaș învățat—e aproape inutil să mai amintim—nu are nici o legătură cu noua istoriografie, fiind doar rodul a ceea ce unul dintre cei mai autentici reprezentanți ai ei, d-l D. Bodin, numea atât de suggestiv „zilele de spasm și neodihnă ale unor bătrâneți bântuite de duhurile malițioase ale neastâmpărului și destrămării”²⁾. Istoriografia nouă se oglindește, cu idealurile și posibilitățile ei, în *Istoria Românilor* a D-lui C. C. Giurescu. Celor două sinteze premergătoare,—Xenopol și Iorga,—dintre care cea de a doua depășea, după cum s'a remarcat încă dela apariția ei, planul însuși al colecției cu colaborări internaționale în care apăsarea, le urmează în vremea noastră un manual, util pentru a a afla data unei lupte sau acea a unei schimbări de domnie.

De unde provin aceste diferențe, această scădere de orizont

1) *Op. cit.*, pp. 267—268.

2) *Școala nouă de Istorie. Răspuns D-lui N. Iorga*, București, 1936, p. 16

și de vigoare, care nu pot fi datorite numai diferitei valori individuale a celor care se dedică studiilor istorice? Socot că ele trebuie căutate în influența exercitată de anumite metode și personalități. În ultimul sfert de veac, cercetările de istorie românească se dezvoltă în chip deosebit sub influența a două spirite profund diferite: acel al lui Nicolae Iorga și acel al lui Demosthene Russo. Nu vom nega calitățile de vastă cultură, pasiune a investigației și ascuțimea de spirit ale lui Demosthene Russo. Ceea ce interesează aici e influența pe care a exercitat-o, rolul pe care l-a jucat în dezvoltarea istoriografiei românești. Demosthene Russo a fost reprezentantul la noi al acelui ideal care înflorea în Europa occidentală la sfârșitul veacului trecut, pentru care omul de știință reprezenta cea mai înaltă întruchipare a omului de cultură. Ceea ce spune d-l Pepe despre tipul de medievist al acelei vremi se potrivește și în cazul nostru: „Atunci apărură un cercetător al documentului medieval, înainte aproape necunoscut, cercetătorul dezinteresat, preocupat numai să dovedească dobândirea perfecțiunii în folosirea anumitor canoane științifice pentru publicarea documentului. Cercetarea care mai înainte era încredințată pasiunii și intuiției fiecărui cercetător fu curățată de pasiune, strânsă în frâu, codificată, disciplinată”¹⁾. Dintre cele două calități care fac istoricul, spiritul și metoda, Demosthene Russo a reprezentat idealul metodei, Nicolae Iorga pe acel al spiritului. Și cum metoda se învață, iar spiritul nu se transmite prin nici o memorare de formule care să dea iluzia științificității, influența spiritului Russo a covârșit-o pe cea a spiritului Iorga.

Nu e cazul să ne întrebăm ce rodnică ar fi putut fi pentru urmași îmbinarea celor două influențe. Căci, dacă există și o metodă Iorga, dintre cele mai interesante, trebuie să recunoaștem că această metodă nu poate fi folosită în întregimea ei decât de rare spirite, după cum anumite operații la creier sau la inimă rămân rezervate numai artiștilor desăvârșiți ai chirurgiei. Pentru cercetătorul obișnuit, trebuia frâna metodei Russo, dar se cerea deopotrivă spiritul animator Iorga. În schimb, la noi s'a optat. S'a optat pentru spiritul Russo și împotriva spiritului Iorga. Optarea s'a arătat în chipul cel mai evident în vana încercare a d-lui

1) *Op. cit.*, p. 9.

Giurescu de a distruge opera lui Nicolae Iorga prin adunarea la un loc a existentelor sau inexistentelor sale greșeli de amănunte, ca și cum ai vroi să dărâmi o catedrală pentru că statuile ce-i împodobesc fațada nu sunt tăiate după manualul tău de anatomie.

Dela Nicolae Iorga s'a păstrat poate o singură influență: convingerea că istoria românească trebuie pusă într'un cadru de istorie universală. Din păcate, acest cadru se înțelege în pomenirea în câteva rânduri a ceea ce se întâmplă, în vremea studiată, în celelalte țări ale Europei, după care autorul poate să-și vadă liniștit de micile lui treburi. Restul, restul vine dela Demosthene Russo, fără cultura și ascuțimea lui de spirit.

Pe coperta studiului despre *Critica Textelor și tehnica edițiilor*, Russo reproducea ca motto pasagiul din Bernheim care spune: „Geist ohne Methode schädigt die Wissenschaft nicht minder als Methode ohne Geist”. Și astăzi, de frica lui „Geist ohne Methode”, am ajuns la „Methode ohne Geist”.

Ce trebuie să facem pentru a ieși din această situație, care prelungindu-se amenință istoriografia noastră să se transforme într'un joc pe cât de solemn și grav pe atât de găunos?

Trebuiește mai întâi îndreptată formarea viitorilor cercetători nu spre acumularea nedefinită de fapte și date, ci spre dobândirea unei culturi cât mai largi, spre trăirea acestei culturi. Să facă o cât mai severă ucenicie a metodei, dar să nu uite nici o clipă că metoda care se învață nu este, într'un anumit sens, decât partea negativă a pregătirii istoricului, ea arătându-ți mai înainte de toate ce nu trebuie să faci în fața unui material istoric, partea pozitivă rămânând formarea culturii și a personalității cercetătorului. Voi aduce și aici în sprijinul meu afirmațiile d-lui Pepe din precuvântarea la atât de inteligenta sa „*Introducere în studiul Evu'ui Mediu latin*”, și care se potrivesc oricărei cercetări istorice:

„E inutil a căuta în această carte, ca și în altele mai întinse, acea *clavis aurea* a studiilor istorice, care să facă ușoară și perfectă munca istorică. Această baghetă magică nu există sau, mai bine, e aceeași pentru toate studiile: o cultură bogată, veșnic mai bogată, îmbogățindu-se fără osteneală prin cunoaștere și meditație. Cine vrea să facă istorie medievală excluzând din cercul

interesului său lumea poeziei, a vieții economice, a artei, mărghinindu-se la istoria politică ; cine (și mai rău) caută să uite istoria antică și modernă pentru a se înfunda numai în Evul Mediu, acela nu va face nici o dată istorie. Cine pornește să cerceteze istoria medievală nu trebuie să uite nici când că nu va putea pune în valoare literatura, actul politic, viața economică, viața religioasă dacă nu are la îndemână atâtea chei câte concepte numără fiecare din aceste momente spirituale. Și conceptele nu sunt fixe, rigide ; ele trăiesc din viața noastră, se hrănesc din cultura noastră, din experiența noastră" 1). Iar în altă parte a aceleiași cărți cetim : „E necesar, fără îndoială, ca izvoarele să fie cetite bine, căutând, adică, a înțelege spiritul, gândul scriitorului, dar fără a renunța la propria viziune istorică, la propria individualitate, cu ajutorul căreia, și numai cu ajutorul căreia, putem să-i înțelegem pe ceilalți. Ca și o poezie, la fel și un izvor istoric e o creațiune umană, a spiritualității umane : nu există regulile de manual pentru reproducerea lor în noi ; nu este altceva de făcut decât să raportăm poezia și mărturia istorică la spiritul nostru ; cu cât concepțiile noastre vor fi mai universale, cu cât vom avea mai multă experiență a vieții, cu atât vom fi mai capabili să înțelegem pe alții. Arbitrarul cui face izvoarele să spună ceea ce gândește el și ceea ce autorul izvorului nu gândea e rezultatul ignoranței, a acrisiei, a lipsei, adică, de universalitate, de umanitate" 2).

Nu este acesta oare însuși fondul învățământului de o jumătate de veac al lui Nicolae Iorga ?

D-l Pepe recomandă în special, și pe bună dreptate, pregătirea filosofică și lectura marilor clasici. Pregătirea filosofică nu va fi luată în sensul de acumulare de cunoștințe despre probleme speciale. Ea va da viitorului istoric ceea ce-i trebuie mai ales, aceea „obișnuință de a gândi numai lucrurile serioase, de a fugi de detaliile inutile, de a zăgăzui întreg materialul erudit într-o concepție generală a lumii, din care acesta să nu mai iasă o uscată îmbinare de documente notariale, o săracă și agramată cronică, ci momentul unei drame, a cărei întregă împletire să fie îmbră-

1) P. 10.

2) Pp. 60—61.

țisată cu înțelegere critică" 1). Iar lectura marilor clasici ne va învăța, între altele, „să știm a scrie istorie cu demnitate" 2).

Trebuie neapărat să revenim la lectura marilor clasici ai istoriografiei, fără de frica puerilă că vom învăța din ei amănunte care au fost întrecute de cercetările mai nonă. Un Michelet, un Fustel de Coulanges, un Ranke, un Mommsen, trebuie să stăruie cât mai mult la căpătâiul nu numai al începătorilor, ci și al celor care și-au terminat formația. Și, pe lângă aceștia și atâția alții, să mai spunem oare cât e de necesară lectura operii lui Nicolae Iorga? Cred că în momentul de față nimic nu ar fi mai util istoriografiei românești decât „o cură" Iorga, de dezintoxicare.

Odată realizată această pregătire, cred că restul va veni dela sine. Gândirea și personalitatea își vor recăpăta rolurile lor dominante, amănuntul se va subordona generalului, iar istoricul va redobândi ceea ce d-l Pepe numește atât de bine „sentimentul veșnic treaz, aproape orgolios, al propriei demnități" 3). Efortul stăruitor se va îndrepta spre cercetarea marilor probleme, a căror lămurire trebuie să o urmărească orice studiu de detaliu. Și astfel trecutul nu va mai fi pentru istoric doar ochiuri de apă sărată pierdute prin nisipuri, ci va redeveni iarăși „marea, veșnica lume vie". Vie încă odată, prin forțele triumfătoare ale spiritului, care singure dau și forma și înțelesul.

M. BERZA.

1) *Op. cit.*, p. 58.

2) *Op. cit.*, p. 59.

3) *Op. cit.*, p. 229.

DOCUMENTE

INCERCARE DE ADUCERE ÎN ȚARĂ A OSEMINTELOR LUI BĂLCESCU ȘI ALE ALTOR PATRIOȚI ROMÂNI ÎN EXIL, (1859)

Domnia lui Cuza este epocală prin aceea că aproape nu a rămas domeniu de activitate în care spiritul înnoitor al vremii să nu se reverse în programele de guvernământ cu o egală preocupare.

La 12 Octombrie 1859, în înțelegere cu Vasile Alecsandri, care era ministru de externe al Țării-Românești, sau poate la sugestia acestuia, Cuza dă următorul decret, Nr. 450, în legătură cu deshumarea și transportarea în țară a rămășițelor lui Bălcescu și I. Voinescu :

„Oamenii ce se jertfesc pentru o idee măreață și folosite omenirii ; acei care-și dau viața pentru binele și gloria patriei lor, merit recunoștință și respect.

Dorința noastră este dar ca cenușele lui N. Bălcescu și a lui I. Voinescu ¹⁾, morți amândoi în amarul exilului, unul la Palermo și celălalt la Paris, să fie aduse în sânul țării Românești.

Vă invităm Domnilor miniștri a lua măsurile cuvenite, pentru îndeplinirea acestei sfinte datorii, către memoria acelor

---

1) I. Voinescu II, fost ministru al trebilor din afară în timpul revoluției dela 1848 și membru al locotenenței domnești. Exilat împreună cu Bălcescu și alți patrioți, prin firmanul de la 6 Iulie 1848. (Cf. *Anul 1848 în Principate*, pp. 260—61 și tabla).

doi vrednici Români, precum și pentru adunarea și publicarea manuscriselor lui N. Bălcescu“.

(ss) *Alexandru Ioan*.

Ministru secretar de Stat la departamentul trebilor străine,

(ss) *V. Alecsandri*¹⁾.

Propunerea a fost repartizată pentru studiu ministrului Cultelor și Instrucțiunii publice, care era pe atunci A. C. Golescu.

În ședința consiliului de miniștri dela 19 Februarie 1860, A. C. Golescu aduce în discuție următorul referat, care este astăzi interesant ca document, prin detaliile ce le dă. El aruncă o nouă lumină asupra programului conducătorilor din prima fază a Unirii.

„Subsemnatul a fost însărcinat a vă propune măsurile prin care s'ar cuveni a se aduce la îndeplinire ordonanța Măriei Sale Domnului Stăpânitor cu No. 450, dela 12 Octombrie din urmă, relativă la aducerea în țară a cenușelor lui Nicolae Bălcescu și Ioan Voinescu. ral University Library Cluj

Cea dintâi a sa îngrijire a fost de a cerceta dacă cu această ocazie nu s'ar putea aduce tot odată cu puțină cheltuială rămașițele mortale a mai multor bărbați cari și ei au suferit amarul exilului și au murit în străinătate pentru una și aceeaș cauză, precum sunt :

Ioan Negulici²⁾, mort în Constantinopol la anul 1851 și înmormântat la Pera.

Grigore Iscovescu³⁾, idem la 1853.

Părintele Atanasie Rusin⁴⁾, idem la 1853.

Romalo⁵⁾ din Moldavia, idem la 1849 și

1) *Monitorul oficial al Țării-Românești*, 1859, p. 502.

2) I. D. Negulici, administrator al Jud. Prahova. Exilat, pleacă întâi la Brașov. (Cf. *Anul 1848 în Principatele române*, II, p. 287).

3) Probabil fratele artistului Barbu Iscovescu. (Cf. idem, III, 401).

4) Nu figurează în listele exilaților și nici în tabla numelor în volumele colecției anului 1848.

5) Gr. Romalo, fiul „dum. Post. Iordache Romalos”, liberal moldovean, exilat peste Dunăre la 14 Iulie 1848. I se îngăduie întoarcerea în țară, în Septembrie, cu condiția să trăiască surghiunit la moșia sa, Pochidia, Jud. Tecuci. (*Anul 1848*, IV, 546—547 și tabla generală).

Grigore Ipătescu ¹⁾, mort și îngropat în Brussa în anul ...²⁾.

După mai multe informații, el s'a putut încredința că cheltuiala care s'ar cere pentru aducerea la îndeplinire a ordonanței domnești Nr. 450, s'ar sui dela 600 la 700 de galbeni (afară de aceea ce s'ar face aici în țară pentru depunerea cenușelor la locul ce s'ar destina); iar adaosul de cheltuială ce s'ar pricinui cu aducerea totodată a cenușelor mai sus pomeniților bărbați înmormântați în Constantinople și Brussa, n'ar covârși suma de cincizeci de galbeni, precum se poate cunoaște din alăturata listă, trimisă dela agenția română din Constantinople.

Așa dar, subsemnatul crede că o deosebire atât de mică nu merită a fi luată în băgare de seamă și a ne popri de a lua măsura propusă la toți acei care au suferit pentru una și aceeași cauză.

Accastă părere, subsemnatul o supun la chibzuirea Domniilor voastre, adăugând că pentru modul executării, o singură persoană s'ar putea trimite spre a se înțelege cu diferite autorități străine și a pune la cale desmormântarea și pornirea cenușelor acelor răposați în patria lor.

Suma de șapte sute de galbeni s'ar acorda din fondurile Casei Centrale, cu îndatorirea de a se da socoteală de întrebuințarea lor, și pentru a i se înlesni misia sa, i se va da și scrisori de recomandăție către autoritățile străine“.

Ministru,

(ss) *A. C. Golescu*

Șeful secției (ss) *Șt. Turnavitu*³⁾.

Deși consiliul de miniștri a aprobat referatul, greutateile de mai multe feluri întâmpinate în aplicarea lui practică, au determinat ca intenția să rămână numai în fază de proiect.

V. MIHORDEA

1) Grigore Ipătescu, membru în consiliul municipal al orașului București și funcționar superior în Ministerul de finanțe. Exilat, pleacă mai întâi la Brașov. (Anul 1848... passim).

2) Locul este însemnat cu puncte în manuscris.

3) Arhivele Statului, București, i rezidenția consiliului., dosar 34a : 1860, fol. 30.

CÂTEVA DOCUMENTE VASLUIENE ȘI CEVA DESPRE MILEȘTI

Actele publicate mai jos — în număr de patru — privesc sate și oameni din trecutul nu prea îndepărtat al ținutului Vaslui. Ele sunt în legătură cu satele Drăgușenii ¹⁾, Frenciucii, Căzăneștii și Crăciunești, fiind din prima jumătate a sec. al XIX-lea, primul din 1812 iar ultimul din 1840. Pentru unele din aceste sate, sau din cele învecinate ce sunt amintite, avem mărturii încă din sec. al XV-lea, sau pomenesc numele unor boeri ce au stăpânit pe aceste locuri din epoca de dinainte de Ștefan cel Mare. Astfel Drăgușenii de pe Stavnic sau, după o transformare fonetică moldovenească, Stamnic ²⁾ „cu nume tot dela străvechiul boier Dragoș”, numit și Dragoș dela Stamnic într'un uric din 17 Ianuarie 6940 (1432), același — după cum arată d. M. Costăchescu — cu Dragoș Viteazul, este arătat ca stăpânind acest sat... unde este casa lui la Stavnic” (*Dragoș o(t) Stamni(k).... selo, gde e(st) dom ego, na Stamniku* ³⁾ *City Library Cluj*

Drăgușenii, sau Holmul cum mai este numit, îl găsim pomenit într'un uric din 1546 Aprilie 8 dela Petru Rareș, unde se vorbește de sate vecine, anume „unde a fost Hodco, pe Stavnic, și Giurgeștii... și o bucată de pământ de cătră Drăgușani... cu privilegiu dela Alexandru cel Bun” ⁴⁾.

La 31 Mai 6951 (1443) când e pomenită și „fântâna dela Holm”, satul era în stăpânirea lui Giurgiu Drăgușanul și a fratelui său Alexa „fii lui Dragoș dela Stavnic” ⁵⁾.

În 1508 satul este întărit de Bogdan Voevod unor nepoți ai acestuia ⁶⁾. Frenciugii sau Frenciucii amintesc numele lui

1) Sate cu acest nume în jud. Baia, Covurlui, Dorohoi, etc. În vechea Moldovă găsim mulți boeri cu acest nume, ceea ce arată că avea o mare întrebuintare. Dragoș vornicul, Dragoș părcălabul dela Neamț, Dragoș spătarul, etc.

2) Cf. Stemnic în același ținut.

3) M. Costăchescu *D.c. Moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, p. 340.

4) M. Costăchescu, *D.c. dela Bogdan*, p. 203. O spiță a acestui neam în bogatele note ce însoțesc documentele editate cu atâta grijă de. d. C. *Dec. în. de Șt. c. M.*, II, Iași 1932, p. 154.

5) *Op. cit.*, p. 149, nr. 44.

6) *Ibid.*, *Dec. Bogdan*, p. 201.

Ivan Frenciuc, alt boier al lui Alexandru cel Bun, stăpân la Radoslăvești ¹⁾.

La aceste date satele mai sus amintite sunt în stăpânirea caminariului Iordachi Rășcanul ²⁾, Frenciucii dat de Al. Rășcanu fiicei sale Maria. El avea acest sat „danic de veci” dela episcopul Ioanichie (20 Martie 1768) ³⁾. Căzăneștii aparțin Buzdugăneștilor.

* * *

Intre aceste sate, Frenciucii și Căzăneștii au aparținut familiei Milescu ⁴⁾. Afară de Nicolae spătarul, care ocupă un loc proeminent în viața noastră nu numai culturală dar și politică, restul familiei ne este puțin cunoscut. Omul a cărui viață e atât de plină în peripeții, călătorind în Occident până la curtea Regelui-Soare, iar în Orient până pe meleagurile îndepărtate ale Chinei și-a petrecut o bună parte din viața sa în Rusia.

De pe țărmul Bosforului, lângă vechiul său prieten Dosoftei, ajuns mai târziu Patriarh al Ierusalimului, pleca în 1671 spre Moskova însoțit de o scrisoare de recomandare : „om foarte savant în latină, în slavă și mai ales în greacă ; el va putea învăța repede și rusa și să facă tot felul de traduceri. A străbătut multe țări și împărății ca să se instruiască și este ca un cronograf în care sunt adunate toate lucrurile lumii. În zădar ați căuta un alt om asemenea. Dumnezeu vi-l trimite” ⁵⁾.

Omul de ale cărui cunoștințe generale Arnould de Pomponne, ambasador al lui Ludovic al XIV-lea, rămânea uimit : „Un homme si voisin de la Tartarie autant instruit aux langues et avec une connaissance aussi générale de toutes les choses”, acest „percruditus” cum îl numește Sparwenfeld, se stingea tot departe de țară, în 1708, în vârstă de 72 ani.

1) *Ibid.*, p. 230.

2) Poreclit și „Bisoca”; merge la 1821 la Constantinopol spre a aduce Domn pe log. Ioniță Sturza. (Kogălniceanu, *Letopiseșe*, III, p. 425). Are o fată măritată cu Lascarache Costache și fii pe Alecu și Toderiță.

3) Ioanichie, episcop al Romanului, 1747--1769, urmașul lui Teofil († 1 Sept. 1747); vezi Melhisedek, *Cronica Rom.*, II, p. 30) din neamul Hăsăneștilor din Țuțcanii-Neamțului.

4) Vezi mai jos. Vezi spița dela sfârșit.

5) N. Cartoajan, *Istoria literaturii*, II, București, 1942, p. 130.

Ion Neculce, care a trăit și el în Rusia, deși n'a mai apucat pe Spătar, spune în cronică sa că „era un boier Nicolae Milescu spătaru, de la Vaslui și știa multe limbi: elinește, slovincște, grecește și turcește. Și era mândru și bogat și îmbla cu povodnici domnești înainte... și lui Ștefăniță Vodă îi era drag și-l ținea prea bine și tot la masă îl puneă și se giuca în cărți cu dânsul și la sfaturi...”¹⁾.

Precum vedem toate izvoarele sunt unanime în a-l arăta ca pe un om învățat, u.mind pe toți prin cultura sa, chiar și pe Occidentali, cari nu credeau a găsi în acest Orient, în parte necivilizat, „lângă Tartaria”, un asemenea om. Intr'adevăr, cum se va vedea mai jos, Milescu e din acest străvechi ținut al Vasluiului, unde vom găsi mai târziu stăpânind urmașii lui. Dosoftei în scrisoarea sa de recomandație către Țar spune că „e născut în Moldova” și că tatăl său este grec din Peloponez²⁾. Nu știu însă întru cât corespunde adevărului această de a doua afirmație.

Deși nu avem știri despre înaintașii acestei familii mai vechi, ceia ce poate să însemne că strămoșii săi n'au aparținut clasei înalte, totuși satul Mileștilor, Milești, îl găsim pomenit la 1630³⁾.

Nicolae, se știe, a avut un frate Apostol, care a ocupat dregătoria de spătar dela 1672 până în 1678 când moare⁴⁾. În 1658 îl găsim ca uricar, și un Apostol Uricariul scrie supt Gheorghe Ghica. În 1661 găsim pe „Postolachi vtori spatar”, iar ceva mai târziu, în 1668, ajunge mare paharnic. El a mai ocupat și dregătoria de sluger, după cum se vede din cuprinsul documentelor de mai jos. Acest Apostol a fost căsătorit de două ori: întâi cu Alexandra și apoi cu Nazaria. Din prima căsătorie, a avut pe Ștefan. Despre acesta, Gavril Golovchin, corespondent al Brâncovenilor, arată în Martie 1709 în-

1) Neculce, *Cronica*, ed. A. Procopovici, Craiova, 1942, p. 34. Iorga, *Istoria literaturii rom.* II, Buc. 1925, p. 366, sq. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 130.

2) Arsenief, *Novie dannia*, p. 28, apud. P. Panaitescu, *Nicolas spathar Milescu*, Paris, 1925, p. 40. Extrait des „Mélanges de l'Ecole Roumaine en France, I-e partie.

3) Gh. Ghibănescu, *Surse și Izvoade*, XVI, Iași 1926, p. 47.

4) P. P. Panaitescu, *op. cit.*

vătafului stolnic Constantin că „a venit din Moldova un anume serdar al Domnului Valahiei, anume Ștefan Mălescu, care se zice nepot al răposatului nostru talmăciu Nicolae Spătarul. Dorește a intra în slujba Măriei-Sale. Dar alții spun că nu e un om sigur”¹⁾.

Pe Ștefan îl întâlnim ca postelnic în Iunie 1690²⁾, ca fost postelnic în anul următor la 17 Mai³⁾, apoi ca vel șatrar în 1693 Iulie 8⁴⁾, Noemvrie 5⁵⁾ și 1696 August 17⁶⁾ deasemeni ca serdar. Arsenief spune că în 1686 atât Apostol cât și fratele său se duc în Rusia lângă unchiul lor Nicolae⁷⁾. Cât vor fi stat aici, puțin timp, sau până în 1690, de când îl găsim ocupând dregătorii, nu putem ști, din cauza lipsei de știri. Cert este că în jurul anului 1709, nu cu mult înainte de Martie acest an, se duce în Rusia, pentru a sluji și el la curtea pravoslavnicului Țar. Neculce întărește în cronica sa această afirmație, spunând că „s’au mai dus după dânsul [Neculai spatarul] de aici din Moldova trei nepoți de frate de se așezase și ei pe lângă unchiul seu. Și acei avea milă dela împărăție și acolo au murit”⁸⁾. Nenorocoasa luptă dela Stănuilești (19—21 Iulie 1711) silește pe Domnul de atunci Dimitrie Cantemir să ia și el drumul spre stepele din Răsărit, de unde nu va mai apuca să-și mai vadă țara, pe care a descris-o cu atâta drag în cărțile sale. În alaiul de Moldoveni ce-l însoțea în pribegie se găsea și cronicarul I. Neculce. Intre aceștia era și Maria, soția lui Ștefan, după cum ni se spune, „că în vreme ce s’au rădicat Dumitrașcu Cantimir Vvod, de s’au dus cu oștile moschicești, dar și Mărie giupâneasa sărdariului Ștefan Mălescu cu un copil și doao copile...”.

Acest copil Frangole îl găsim pomenit împreună cu maică-sa în 1761, când vând satul Tătărașii spătarului Ioan Paladi. In-

1) N. Iorga, *op. cit.*, p. 366. Iorga în *Revista Istorică*, XXIV, 1939, p. 119.

2) Ghibănescu, *op. cit.*, p. 105.

3) *Ibid.*, p. 99.

4) *Ibid.*, p. 101. Trebuie îndreptat spătar ap. Iorga, *op. cit.*, p. 366. E șatrar și nu spătar. Ia fel „Studii și documente” VI, p. 96, Nr. 109.

5) *Ibidem.*

6) *Ibidem.*

7) Panăitescu, *op. cit.*, p. 41.

8) Neculce, *op. cit.*, p. 46.

toarcerea lor din Rusia este arătată „în a dooa domnie a răposatului domnu Neculai Alexandru Vvod“ după cum ne spune amintitul document, adică între 1711 și 1715. Deci la întoarcerea ei, soțul său Ștefan murise nu mult după moșul său Nicolae, la o vârstă tânără. Din cele două fete, una, cu numele Smaranda, a fost căsătorită cu Constantin Bucium postelnic, cu care are pe Nicolae postelnicel. Acesta stăpânește Frenciucii, pe care-i dă vărului său Nicolae Cogălniceanu, de unde va trece în stăpânirea Mariei Holban.

Cealaltă fată, cărcia nu-i cunoaștem numele, „copila cea mai mare”, s'a căsătorit cu un Toader Șliuhta.

Celălalt fiu — despre care avem știri — al lui Apostol, Ion sau Ionașco stolnicel, s'ar fi dus, după acelaș Arseniecf, în 1686, în Rusia. Un al treilca frate, căruia însă nu i se cunoaște numele, era la această dată postelnic. Se pare că Ionașco n'a avut descendenți în linie bărbătească. Astfel găsim ca gineri ai acestuia pe Buzdugănești și Roșculești; aceștia împart Căzâneștii, satul pe care în 1718 Noemvrie 23 îl avea Ionașco și despre care se spune că „giumătate au trecut în zestre Buzdugăneștilor și giumătate iarăși cu zestre la Roșculești”.

Proprietățile Mileștilor în acest ținut al Vasluiului au fost : Mileștii, Căzâneștii, Boțăștii, Frenciucii și Tătărășii. Aceștia au ajuns treptat a fi vândute. Astfel la întoarcerea din Rusia a Mariei și a lui Frangole, împreună cu ginerile său Șliuhta, „în a dooa domnie a răposatului domnu Nicolae Alexandru Vvod... — spune documentul — au început a vinde toate moșiile bărbatului ei Milescul, fără știre lui Costandin Bucium ginerului său și a niamului ei”. Apoi, continuă... „au vândut și satul Frenciucii zestre fiicii sale Zmarandii, unui Ilic abageriul dela care luasă 250 lei...” Căzâneștii — fost împreună cu Boțăștii al lui Apostol în 1691, — stăpânit de Ionașcu, a trecut în zestrea fiicelor sale, intrând astfel în stăpânirea familiilor Buzdugan și Roșca. Prin cumpărare dela Roșca, Căzâneștii revin Buzdugăneștilor.

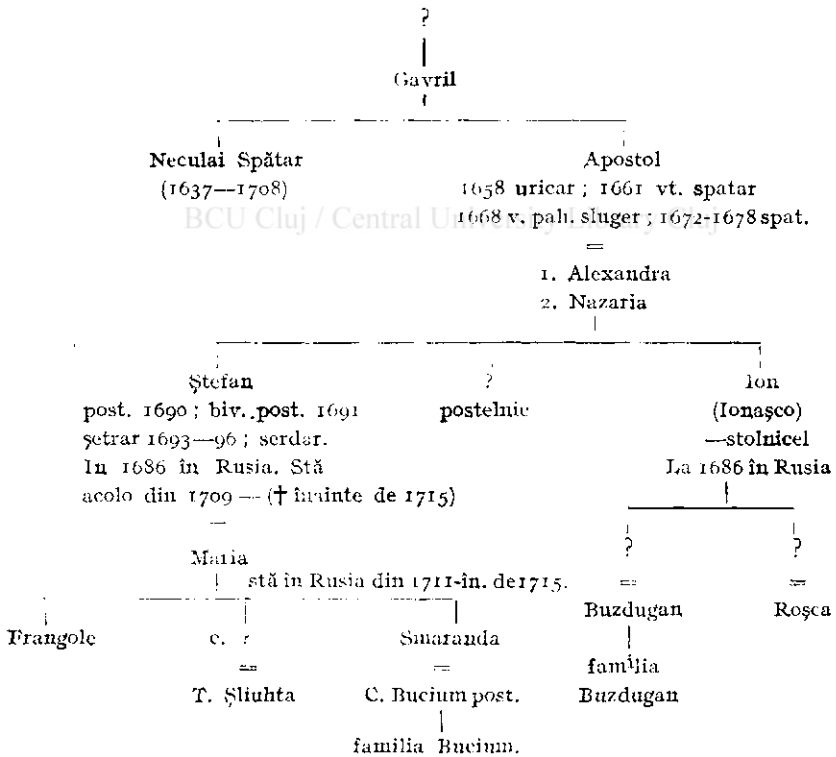
Frenciucii, ajunși tot la Neculai Bucium, acesta îi va da vărului său Nicolae Cogălniceanu, care la rândul-i îi va da episcopului Ioanichie. Dela el va ajunge la Maria Holban, dat zestre ei de tatăl său Alexandru Rășcanu, „danie de veci”.

Tătărașii — după cum am arătat mai sus — sunt vânduți în 1761 spătarului Ioan Palade ¹⁾.

Concluzia ce pare că se impune este că această familie de origine română se trage din niște oameni mōdești din ținutul Vasluiului, proprietari acolo, și că s'au ridicat prin singurele lor însușiri, după cum am văzut că toate izvoarele sunt unanime a le recunoaște. Această epocă de mărire corespunde cu vremea creșterii puterii ruse, după înfrângerea lui Carol al XII-lea al Suediei ²⁾.

NIC. LAZĂR

SPIȚA MILEȘTILOR

1) Ghib., *op. cit.*, XV, p. 127.

2) Documentele de mai jos se găsesse în bogata bibliotecă a d. G. T. Kirileanu, din Piatra-Neamț. D-sa a binevoit a mi le da spre transcriere, pentru care îl rog să primească și pe această cale mulțămirile mele.

I

1812 Septembrie 5. Pricina de giudecată între căminar Iordachi Rășcanul, proprietar moșiei Drăgușeni și împresurarea făcută dinspre Căzănești. Se dovedește că locul supt nume de „giumătate de Căzănești”, stăpânit de Maria Holban, face parte din trupul acestei moșii.

Divanul Cneajiei Moldavviei.

Înalt Exelenție Domnu lucrătoriu sfetnic de tamă sinator Vasilie Ivanovici Crasnomilașevici, prezidentul divanurilor, prin predlojenie din 19 zile Iunie acestui anu supt No. 2997, scrie cătră divan că în vreme ce s'au trimis răport dela o parte a obșteștii adunări a divanului pentru giudecata ce-au avut la obștescul divanu Du(mnea)lui Caminariul Iordachi Rășcanul, stăpânul moșii Drăgușenii, ținutul Vasluiului, cu jienicer Painte Buzduganu, moșinașul din moșie Căzăneștii. Pricina fiind împresurării de hotar ce urma între aceste doao moșii megieșite, au priimit înalt Exelenție-sa și jalobă dela du(mnea)lui caminariul Rășcanul că nu este mulțămît cu hotărâre cuprinse prin acel răport și cum că la ace hotărâre nu este unită socotința noastră, care n'am iscălit în răportul acela, cerșind înalt Exelenție să i să triimată din parte noastră osăbită înștiințare precum am cunoscut că este drept. După care predlojenie am intrat noi în de iznoavă cercetare și s'au aflat într'acest chip. Dumniului caminariu Iordachi Rășcanu pentru moșie Drăgușenii a dumsale, ce s'au împărțit din vechiu în trii părți pe trii bătrâni, are trii ispisoace domnești care întregescu toată moșie aceasta la acel ce au fost din vechiu stăpânitoriu al ei pitar Andoca, adică un ispisoc din anii 7152 Iunie 4 a domnului Vasilie V(ce)vod prin care întărește Andocăi și sori sale Măriuța, stăpânire pe a trie parte din satul Drăgușenii ci este în ținutul Vasluiului, pe apa Stavnicului, cu tot venitul din vatra satului din câmpu, din pădure și din tot locul ce au fost cumpărat-o dela Pătrașco Boldescul și alții numiți în ispisoc, drept 100 taleri. Ispisoc din 7155 Ghenarie 4 dela acel domnu Vasilie

V(oe)vod întărind Andocăi și soții sale Măricuța stăpânire pe a trie parte d'n satul Drăgușenii în ținutul Vasluiului pe apa Stavnicului, parte din mijloc, cu tot venitul din tot locul și cu un loc de prisacă ce să numește Prisaca lui Gherasim; care această a trie parte să împarte atunci în trii părți și au fost cumpărat dela răzășii acelor părți, însă o parte dela Andrei sin Ilie șatnar'ul i Dumitru Bantăș și soru-sa Palaghie, drept 30 lei bătuț, o parte din mijloc dintr'ace a trie parte, parte strănepoților lui Gherasim numiț în ispisoc cu loc de prisacă pe această parte ce să numește Brisaca lui Gherasim, drept 30 lei bătuț. Și o parte iarăș dela Dumitru Bantăș și soru-sa Palaghie fii lui Necoară Bantăș Vor(ni)c tij drept 30 lei bătuț. Zapisu din 7151 Oc'tomv. 15. dela Grigorie Țapul ot Scânteia i alții niamuri a lui și răzăș, scriind că au vândut lui Andoca pit(a)r a trie parte a lor din moșie Drăgușenii, parte din gios ci să chiamă parte Căuceștilor cu tot venitul din vatra satului din câmpu, din pădure și d'n tot locul; care parte să împărțe atunci în patru bătrân', făcându-le cumpărător'ul plată câte 48 le' de bătrân. Ispisoc din 7164 Iunie 29 a domnului Gheorghie Ștefan V(oe)vod întărind lui Andoca ce-au fost pitar stăpânire pe a trie parte din moșie Drăgușenii în ținutul Vasluiului pe apa Stavnicului, parte din gios după zapisul de mai sus. Pe lângă ispisocile aceste au arătat du(mnea)lui cam(ina)r(iul) și hartă ingineriască alcătuită de ființa moșilor Drăgușenii a Dumisale i Frânciucii stolnicesii Marii Holbănese și Căzâneștii jicnicerului Panaiti Buzdugan ce sintu în princină cum și acelorlalte moșii mehieșite împregiur cu acesta închipuită întocma după stare locului din care s'au văzut că moșie Drăgușenii a caminariului de moșie, Frânciucii a stolnicesii mergu alături pe vale Stavnicului, având hotar despărțitoriu între dânsile părăul Stavnicului și lovăscu amândoi cu capetile lor cele din gios în coastile moșii Căzâneștii a jănicerului Buzdugan, fiindcă moșie Căzânești are osăbit cursul ei. Adică lungime sa o parte din Stavnic spre răsărit pâuă în zare, ce să hotărăște cu moșie Crăcinnești și o parte iarăș din Stavnic spre apus până în zare, ci să hotărăște cu moșie Negreștii. Pricina le giudecată era pentru împresurare ce pătinea moșie Drăgușenii dispre moșie Căzâneștii, după o hotarnică din 7240 Iulie

5 a lui Mihălachi Pătrău vor(ui)c de poartă, Ioniță Străjășcul diiacul, de când sântu 80 de ani, care hotarnici scriu că au fost vânduț din poronca domnului de atunce Grigorie Ghica Vvod, ce despartă (sic) moșie Căzâneștii în doao : giuământate parte ce din sus, despre Drăgășeni și despre Frinciuci, parte lui Neculai Bucium post(elnice) ce o trăge di pe maică sa, Zmaragda, fiica Milescului, stăpânul Frinciucilor, și giuământate parte ce din gios ci era a lui Ioniță Buzdugan și a Sandului Roșca. Insă această hotarnică nu arată că ar fi văzut hotarnicii niscaiva documenturi la stăpânii Căzâneștilor doveditoare de hotarale înpregiur pe întriagă moșie aceasta, ca să fi avut lumină a ști pe unde să cuvine să fie hotarul drept prin mijlocul aceștii moșii, decât arată că au urmat numai după spusul oamenilor marturi ce li au dus despre o parte Neculai Bucium post. și despre altă parte Buzdugan și Roșca, care oameni nefiind cu deplină știință, unii spune într'un chip, iar alții într'alt chip.

Și hotarnicii răzământându-se fără nici un temei numai pe spusul martorilor lui Buzdugan scriu că mijlocul moșii Căzâneștilor ar fi fost în linie pe care au mers dela răsărit și piste apa Stavnicului spre apus, până în zare, ci să hotărăști cu Negreștii, cum s'au văzut însemnată pe hartă; și măcar că după această hotărătură s'au întinsu Buzdugan cu giuământate de Căzânești, parte ce din gios, până într'acea linie și dela linie aceia s'au întinsu stăpânitorii Frinciucilor cu ceilantă giuământate de Căzânești, parte ce din sus, de au cuprinsu și au stăpânit cu înpresurare loc din drept trupul moșii Drăgușenilor. Dar pentrucă acei hotarnici n'au urmat după rânduiala căzută ce să păzăște la toate hotărăturile de moșii ca să fi dovedit atunce pe vrednice temeiuri întâi cele adevărate margini înpregiur a toată moșie Căzâneștii și apoi să fi dispărțit pe unde s'ar fi căzut, fie dispărțire drept prin mijloc aceștii moșii, și pentrucă atunce nu s'au chemat la stare locului pe stăpânul Drăgușenilor, să fi fost el sau vechilul seu de față la hotărât, cu ispisoacile domnești care s'au văzut la giudecata de acum, ace hotărătură după hotarnica pomenită rămâne acum cu totul răsufată și întindire cu stăpânire după aceia hotărătură fără nici o putere discoperindu-se acum urmată cu mare înpresu-

rare. Și fiindcă împresurare de hotar nu are vreme hotărâtă. Apoi trecire anilor dela ace hotărâtură strămbă și până acum nu poate înapertnici ca să fie statornică stăpânire ce-au avut cu ră credință pe locul Drăgușenilor împresurat, supt nume de giământate de Căzănești parte din sus.

Și întriu asămîine anelisis pentru acest loc împresurat din trupul moșii Drăgușenii rămâne și zapisul din 7261 Mai 20 a lui Neculai Bucium post(clinicclul) prin care au fost vândut de veci vărului seu Neculai Cogălniceanul a sa ocină și moșia anume Frinciucii, o siliște și giământate, cu toate cele ce-ar fi fost din moșie lui, dar apoi mai scrie că pe moșie ce au vândut ar fi fost și câteva lucruri numite în sămni firești. Din care la cercetările ce s'au făcut acum la stare locului tunile dintr'acele nici ca cum nu s'au găsit că ar fi fost pe locul acela. Iar pentru că moșie Drăgușenii trebuia să-ș ia întrupare sa întrigă precum au fost din vechiu după cuprindere și putere ispisocilor domnești pomenite și că să cade cu toată dreptate să s(e) pogoare Drăgușenii cu capătul lor cel din gios până în linie Căzăneștilor însemnată pe hartă, umiază din parte dumisale caminariului dovezile aceste : întâi ispisocul pomēnit din 7155 Ghenar 4 a domnului Vasilie Vvod întăritoriu pe a trie parte din moșie Drăgușenii, parte din mijloc, arată că acolo este loc de prisacă ci să numește Prisaca lui Gherasim, care loc de prisacă s'au mărturisit și de însuș jăcuicerul Buzdugan că este acolo unde s'au văzut însemnat pe hartă, adică di mijlocul moșii Drăgușenilor, acest loc de prisacă unde să găsește și acum, după glăsuire ispisocului, pe parte din mijloc, este o dovadă neclintită că într'acel loc este mijlocul moșii Drăgușenilor și că de acolo să cade să fie giământate de moșie Drăgușenii în sus și giământate de moșie Drăgușenii în gios, care și socotindu-se după stare locului închipuită pe hartă, din hotarul moșii Șcheia, din margine ce din sus a moșii Drăgușenii, în gios până la locul de prisacă, cum și dela locul de prisacă în gios până în linie Căzăneștilor, însemnată pe hartă, vine mijlocul moșii Drăgușenilor unde iaste locul de prisacă.

Acest semnu vechiu nestrămutat este pre mare dovadă că linie însemnată pe hartă nu este în mijlocul Căzăneștilor cum scrie hotarnica lui vornicului Pătrău și a Străjescului, ci este

cu adevărat margine ce din sus a Căzâneștilor și dela ace linie să începi moșie Drăgușenii în sus. Al doile, zapisul pomenit din 7152 a lui Grigorie Țapul ot Scânteia și a altori niamuri și răzăși a lui, care este întărit cu ispisocul domnului Gheorghie Ștefan Vvod, pentru vânzare pe a trie parte din moșie Drăgușenii, parte din gios, arată că ace parte s'au numit a Căuceștilor și scrie că au vândut cu vatră de sat, din care să vede că acei Căucești moșinașii mai din vechi au fost și șăzătorii cu sat deosăbit a lor pe acel loc, în parte de gios, unde iaste și acum de față siliște vechi, care siliște însuș hotarnica vornicului Pătrău i a Străjescului din 7240 o însemnase scriind la un loc că după mărturisire unui preotul Ioan s'au pogorât cu linie hotarului din zare dialului la vale, pe din gios pe capul siliștii, fiind și aceasta o mare dovadă că ace siliște, ca una ci era a Căuceștilor în trupul moșii Drăgușenilor, n'au putut-o cuprinde hotărătura Căzâneștilor și macar că mai în urmă au avut și post. Bucium case și așezare sa acolo. Dar pentrucă au șăzut el pe locul acela, nu să poate zice că și moșie au fost a lui, căci siliște era mai vechi, cum o pominește hotarnica. Al triile, însuș carte Domnului Grigorie Ghica Vvod care întărăște hotărătura vor(ni)cului Pătrău și a Străjescului și au scos-o acum la giudecată jic(ni)c(er) Buzdugan spre îndreptare sa este nepotrivită cu hotarnica acelora pomenită din 7240, căci la hotarnică arată că linie însemnată pe hartă este prin mijlocul moșii Căzâneștilor, iar carte scrie că pentru multă gâlciavă și pără ce au avut înaintea numitului domnu Neculai Bucium post(elnic) stăpânul moșii Frinciucii cu Ioniță Buzdugan i Sandul Roșca, moșinașii de Căzânești pentru despărțire hotarului între aceste doai moșii, au rânduit pe Pătrău Vor(ni)c i Străjescu diacul, acei iscăliț în hotarnică, de au hotărât întărindu cum că hotarale numite într'ace hotarnică după linie însemnată pe hartă s'ntu despărțitoare întru Frinciuci și între Căzânești, iar nu prin mijlocul Căzâneștilor. Și de vreme că carte scrie în protiva hotarnicii de atunci dar ace hotarnică de însuș carte aceasta s'au anerisit și împresurare ce-au suferit moșie Drăgușenii au pătimit-o numai după încurcătura acei hotarnice, iar nu după putere cărții domnești de atunci. Al patile iaste carte din 7253 Iuni 17 a domnului Ioan Neculai Vvod,

adică cu 13 ani în urma hotarniciei lui Pătrău și a Străjescului, scriind că s'au jăluit la domnie Stolnic Vasile Costachi, stăpânul de atunce a moșii Drăgușenilor, că i să imprisoară moșie sa despre moșiile megieșite și să poroncește pah. Ștefan Rosăț, ci era ispravnic de ținut Vasluiului, ca să rânduiască cercetători să-i îndrepteze hotarale despre alte moșii, iar unde s'ar împreuna Drăgușenii cu Frinciucii să nu hotăriască până cându va triimite vel logft. Sandul Sturza vechil cu scrisorile, cum pre largu arată carte, este și răvașul log(o)lătului Sandul Sturza cătră cei ce au fost hotarnici rânduiț de pah. Ștefan Rost, scriindu că l-au înștiințat Niculai Bucium că vror să hotăriască și despre Frinciuci și le poroncește să nu să atingă cu hotărătura până nu-ș va căuta scrisorile ce nu li-ar fi avut îndămână. Dovedindu-se acum din carte numitului domnu și din răvașul logofăt(u)l(l)ui Sturza că stăpânul moșii Drăgușenilor, stol(ni)c(ul) Vasile Costachi, de atunce au vrut să-ș îndrepteze hotarale moșii sale după putere scrisorilor, precum li-au și îndreptat despre alte moșii, iar despre Frinciucii și Căzânești n'au putut, pentrucă Neculai Bucium neavându cu ce sta înproțiva scrisorilor moșii Drăgușenii și îngrejindu-se că de s'ar fi cercetat de atunce s'ar fi descoperit inpresurare ce au fost făcut. Altă mijlocire a să apăra n'au avut, fără numai au supus moșie sa supt numele logofătului Sturza de au împotrivit pe hotarnici și au oprit să nu hotărnicească. Al cincile, căutându-să pe hartă curgire moșiilor Drăgușenii i Frinciucii cum să urma cu stăpânire, s'au văzut o mare nealcătuire în ființa lor. Pentrucă după linie însemnată pe hartă a Căzâneștilor ce trece pe deamândoaî părțile de Stavnic, Frinciucii ce sintu în parte despre apus a Stavnicului să întindu cu capătul lor cel din gios de agiungu în coastile Căzâneștilor până într'ace linie. Iar Drăgușenii, ce sint în parte despre răsărit a Stavnicului, sta cu stăpânire ca la giuimătate de loc mai în sus, până aproape de prisaca ce să pomenește a lui Gherasim. Și locul ce rămâne în parte despre răsărit a Stavnicului, din linie Căzâneștilor în sus, până unde să oprè pe du(mnea)lui cam(ina)r(iul) din stăpânire să poriclē, giuimătate de Căzânești, parte din sus, și să ținè de stolniceasa Marie Holbăniasa, după zapisul lui Neculai Bucium post. pomelit, din 7261 Mai 20, supt cuvânt că ar fi fost vândut Ne-

culai Bucium și locul acela împreună cu Frinciucii, care ace urmare a stăpânirii de acest fel nici cu hotarnica lui Pătrău nu s'a potrivè, căci, după cum scrie hotarnica, că linie ace însemnată pe hartă ar fi despărțit prin mijloc giuătate de Căzănești, parte ce din gios a lui Buzdugan, de giuătate de Căzănești, parte ce din sus a lui Neculai Bucium, nu s'au urmat, pentrucă acum au putut să fie giuătate de Căzănești, parte din gios, a lui Buzdugan pe de amândoaî părțile pe pârăul Stavnicul, și giuătate ce din sus a Căzăneștilor să rămâc numai în parte despre răsărit a Stavnicului, și de s'ar fi ascultat acum la giudecată cerire jâcniceiiului Buzdugan ca să s lasă a fi giuătate de Căzănești, parte din sus, după hotarnica lui Pătrău, dela ace linie în sus până lângă prisaca lui Gherasim, și de acolo linie piste Stavnic până în zare, despre apus, apoi ce mai mare parte din adevărat trupul Frinciucilor s'ar fi cuprinsu supt acel nume de giuătate de Căzănești, parte din sus, și ar fi rămas în numele Frinciucilor un loc foarte mic, nici cât giuătate de moșie, care și aceasta este îndestulă dovadă că cerire jic(ni)ceriului Buzdugan precum s'au arătat este înpro-tiva a toată dreptate.

Al șasăle, au mai arătat du(mnea)lui caminar că marginea cea despre răsărit a moșii dumisale Drăgușenii, atât după stăpânire din vechi, cât și acum agiunge până în colțul cel din sus despre Crăciunești a Căzăneștilor și până în linie trasă pe hartă, care s'au dovedit acum că desparte pe despre răsărit de Stavnic Căzăneștii de Drăgușeni, iar pe despre apus de Stavnic Căzăneștii de Frinciuci, cum este însemnat la hartă, adică pintre Creciunești și pintre locul cuprinsu de stolniccasa Holbăniasa din Stavnic, spre răsărit, supt nume de giuătate de Căzănești, parte din sus s'au văzut o hliză rămasă tot în stăpânire Drăgușenilor, numindu-să acel loc Fundul Țărincușii. Și numita hliză cu capătul din gios stă în linie pomenită, care linie să începe din zare despre răsărit și din colțul cel din sus a Căzăneștilor dispre Creciunești și merge spre apus despărțând până în Stavnic Căzăneștii de Drăgușeni, iar piste Stavnic Căzăneștii de Frinciuci, până în zare, despre apus. Și măcar că la aceasta au vrut jic(ni)ceriul Buzduganu, când s'au înfătoșat al triile rând la a obșiasca adunare în giudecată iar numai înainte să

împrotivască pe caminar cu zisuri din gură că de vro trii ani s'ar fi întinsu pe acel loc numit Fundul Țărincuții, iar mai de mult nu l-ar fi stăpânit. Dar la aceasta du(mnea)lui cam(ina)r au înfășosat la giudecată multe mărturii în scris dela stare locului, făcute prin cercetare dregătorilor ținutului Vasluiului, din poronca divanului și supt carte de blestăm, care s'au văzut adeverate și de protopopol ținutului, și cu acele mărturii temcinice ce le are în mână au încredințat pe giudecată și au dovedit că locul de moșie Drăgușenii ce să numește Fundul Țărincuții din vechi s'au stăpânit tot de stăpăuitorii cei după vreme a moșii Drăgușenilor până în hotarul pomenit mai sus că este colțul cel din sus a Căzâneștilor dispre Creciunești și despre Drăgușeni. Al șaptele, pentru moșie Căzâneștii că are cursul ființii sale cu osăbire dea Drăgușenilor și a Frinciucilor și cum că puceede din zare despre răsărit și merge lungul ei piste pârăul Stavnicului până în zare despre apus unde să hotărește cu moșie Negreștii, atât nestrămutata din vechiu stăpânire, care să urmiază și astăz, o mărturisăște și de însuș jăc(ni)ce(iu)l Buzdugan și de toț împregiurașii dela stare locului este netăgăduit. Dar apoi s'au dovedit și din scrisorile moșii Boțăștii, ci este din gios de Căzânești, în parte Stavnicului, despre apus, scriind că moșie Boțăștii la margine din sus să hotărește cu Căzâneștii....

Deci prin răport din parte noastră înștiințându-se pe înalt Ecsilenție Sa sinatoriul prezidentul divanurilor cum că după multă cercetare ce am făcut cu mare luare aminte, cum să arată mai sus, s'au dovedit atât din ispisoacile pomenite cât și din alte scrisori și dovezi însămnate din parte caminariului Rășcanul că moșie dumisale Drăgușenii după hotarale ei cele drepte și adevărate din vechi are întrupare sa în curmezis, din zare dialului despre răsărit, unde să hotărește cu Creciuneștii, și spre apus până în pârăul unde să hotărește cu Frinciucii. Iar în lungul din capătul cel din sus, unde să hotărește cu moșie Șcheia și în gios până în coastile Căzâneștilor fiind linie ce să începe despre răsărit din colțul cel din sus a Căzâneștilor despre Creciunești și merge spre apus piste pârăul Stavnicului, hotar vecinic despărțitoriu între Drăgușeni și între Căzânești, în parte Stavnicului, despre răsărit. Iar în parte Stavnicului despre apus,

despre Frinciuci de Căzânești. Și locul cât au fost împresurat din trupul Drăgușenilor, adică din Stavnic spre răsărit până în zare despre Creciunești și de lângă prisaca numită a lui Gherasim în gios, până în linie pomenită a Căzâneștilor, să-l stăpâniască dumnialui caminariul tot ca pe drept loc dovedit din trupul moșii dumisale Drăgușenii. Și stolniceasa Marie Holbăniasa sau cineva din parte sa să nu să întindă mai mult cât de puțân pe locul acela, descoperindu-se dela giudecată că cu nedriaptă împresurare și cu ră acolisire l-au avut până acum supt nume de giumătate de Căzânești, parte din sus, fiindcă Căzâneștii să începe curmezășul dela linie pomenită în gios, iar dela ace linie în sus nu trec. Și s'au luat răspunsu dela înalt Ecselenție sa senatoriul prin predojenie din 29 a trecutei luni Avgust No. 4247 cum că au cercetat însuș atât hotărâre ce i s'au arătat prin raportul pomenit întâi dela o parte a divanului cât și a noastră prin raportul ce i s'au dat în urmă, cu toate pliroforiile piciinii și înștiințându că s'au priimit și s'au unit cu giudecata noastră întărește să să urmeze întocma după hotărâre ce am făcut, cum s'au arătat mai sus. Drept aceia, s'au dat, dumisale caminariului Iordachi Rășcanul această carte de giudecată, prin care după hotărâre giudecății și după întări-tura înaltă Exelenței sale sinatoriului prezidentul divanurilor să-ș stăpâniască moșie Drăgușenii îndepline hotarâle ei împreună cu tot locul ce au fost împresurat supt nume de giumătate de Căzânești de cătră Stolniceasa Marie Holbăniasa, fiind dovedit tot locul acela că este cu adevărat din drept trupul moșii Drăgușenii a dumisale caminariului, după putere scrisorilor ce are. Iar Stolniceasa Holbăniasa pentru giumătate de Căzânești să-ș caute prin drumul giudecății pretenție sa, cu jieniceriul Panaiti Buzdugan, moșinașul de Căzânești.

S'au scris în orașul Iașii, la anul 1812 Septemvrie 5.

(ss) *Costachi vel logft.*   *Costn. Balș logft.*
Gavril mitropolit și exarh.

II

1814 Iunie 28. Carte de hotărâtură a moșiilor Drăgușenii, Freniciucii și Căzăneștii, din ținutul Vasluiului, stăpânite respectiv de căminariul Iordachi Rășcanu, stolniceasa Maria Holbau și de Buzdugănești.

Cu mila lui Dumnezeu noi Scarlat Alexandru Calimah domnu țării Moldavvicii. După neconținutele jalobe ce-au pornit cătră Domnie-me pe de-o parte d-lui Iordachi Rășcan, stăpân moșiei Drăgușenii di pe Stavnic, dela ținutul Vasluiului, cerând să i să întăriască stăpânire asupra moșii sale și de cătră Domnie-me, după hotărâre giudecății divanului din anii 1812 Septv. 5. Pe de-altă parte clironomii săvârșitului jicnicriului Panaiti Buzduganu cu ai lor stăpânitorii de moșie Căzăneștii și de amândoa părțile Stavnicului. Și dumneaei stolniceasa Marie Holbăneasă, sora dumisale caminariului, stăpânitoare moșiei Freniciucii piste Stavnic, dispre apus, și a giumătate de sat Căzăneștii, spre cum cerc dumniaci piste Stavnic dispre răsărit. Adică cerire Buzdugăneștilor fiind ca să stăpâniască nesupăraț de dum (nea)lui caminar și de sora dumisale, după scrisoile ce au și după carte de giudecata divanului, se au și ei tot dintr'acel anu. Pentrucă dum(nea)lui cam(ina)r voindu a cuprinde de hotarul moșiei dumisale Drăgușanii parte de loc di piste Stavnicu dispre răsărit, ci să stăpânește de dumniaci Stolniciasa supt nume de Căzănești.

Ar fi zicând sora dumisale să-ș tragă ace lipsă d'n drept hotarul Căzăneștilor, ce din vechi să află supt stăpânire lor, pe care iș au stare așzării și întemeere lăcuinții lor. Dumniacii stolniceasa încă cerând ca să-ș stăpâniască întriagă moșie Freniciucii și ace parte de loc di pe Stavnic despre răsărit supt nume de giumătate satu Căzăneștii, ce ar fi unită într'un hotar cu Freniciucii, după un zapis de vânzare din anii 7261 Mai 20 a lui Neculai Bucium postelnicele, carile arată anume în ce chip și până unde au vândut de-amândoa părțile Stavnicului. Deci cât pentru giumătate satului Căzăneștii a Buzdugăneștilor, după îndestule cercetări urmate la starc locului și în divan, mai pe urmă întărindu-și însumi Domniia-me în ce mai pătruuzătoare

cercetare a prigonirilor dintre amândoa pârțile, după câte scrisori dovezi s'au văzut la mâna Buzdugăneștilor s'au dat domniasca noastră hotărâre în ce chip să le urmezi vecinica lor stăpânire la partea de sus dispre locul de pricină și dispre Frenciuci, după glăsuire hotarnicii moșiei Crăciuneștii și a hotarnicii vechi din anii 7240, în despărțare giumătățai moșiei Căzăneștii a Buzdugăneștilor dispre Bucium, cum pre largu să cuprinde la carte Domniei-mele de giudecată și de stăpânire ce s'au dat Buzdugăneștilor în trecutul anu și lună Avgust 13, prin care s'au slobocit atunce dumisale caminarului să-ș caute prietenjiile de împresurare cu dumneaei stolniceas Holbăniasă sora dumisale. Rămâind dar pricina nescfârșită între du(mnealu)i caminariul și între sora dumisale pentru despărțire hotarilor între moșii; mai născând în urmă între dumnealor și alta deosăbită pricină pentru împărțire averilor părințăști, după ceririle dispre amândoa pârțile, am orânduit Domnie-me toate pricinile ce ave dumnealor în cercetare precosfințitului mitropolit și a dumiorsale veliților boeri, carii în multe rânduri adunându-să la sfânta mitropolie, după amăruntul cercetări ce au făcut, cât pentru împărțire averilor părințăști în ce chip au dat cunoștința giudecății prelargu prin analora au înștiințat pe Domnie-me. Și atunce văzându-să prin izvodul de zestre, că între altile averi ci-au dat dumisale stolnicessii dumnealui spatar Alexandru Rășcanu i-au dat și moșia numită Frenciucii, satu întregu cu toate acareturile ce sântu pe dânsa, și văzând giudecata că prin izvodul zăstriei nu să pominește nimică pentru giumătate satului Căzăneștii ce o pretindirisă dumneaei stolnicias piste Stavnicu dispre răsărit supt nume a giumătate siliște de sat, după glăsuire arătatului zapis a postelnicelului Neculai Bucium; care nepomenire prin izvod pricinuindu prepus giudecății pentru ace parte de loc, au fost silită giudecata a intra în ce mai adâncă cercetare ca să să poată încredința fără îndoială, atât din întregime moșiei Frenciucii, cât și de mai este unită cătră hotarul ei, și altă parte de loc din altu trup de moșie. S'au cerut dar dumisale stolnicessii ca să arăte de față toate scrisorile moșiei Frenciucii și acei giumătăț a moșiei Căzănești ce o pretinderisăști dumneaei a fi piste Stavnic dispre răsărit. Dumneaei au arătat că toate scrisorile moșiei s'ar fi aflând supt amanet

la creditorii și că socotește a fi de prisos cercetare scrisorilor, căci giudecata are de față cele mai puternice dovez: adică hotarnica vechi din anii 7240 a Buzdugăneștilor, care cu poroncă domniască la ace vreme s'au despărțat Căzăneștii prin mijlocu parte Buzdugăneștilor despre a lui Bucium, întărite fiind sămnuile cuprinsă la ace hotarnică și cu ispisocul răposatului domnu Grigorie Ghica Vvod bătrânul. Și însuș zăpisiul de vânzare din anii 7261 a lui Neculai Bucium postelnicel celui adivărat stăpân a moșiilor după acele vremi, când ave pricină pentru despărțire hotarului cu Buzdugăneștii. Cu care răspunsuri a sale nu numai că n'au putut șterge pripusul giudecății, dar mai vârtos l-au întărit. Și așa aducându-să de față pe dumnealui vel vornic Șarban Costachi și pe dumnealui caminar Mihălachi, amanitarii scrisorilor, și despecetluindu-să scrisorile în divan la sfânta Mitropolie s'au cercetat cu amăruntul și s'au cunoscut că toată învăluire cercetărilor și agiudecăților de mai înainte s'au pricinuit numai pentru că în fața giudecății să arăta scrisorile ci era pusă amanet la dumnealui vel vornic și zăpisiul lui Bucium ci era scos din amanetul dela caminar Mihălachi, din care nici o dumerire nu pute să aibă giudecata de adivărul pricinii. Pentrucă cele mai puternice scrisori supt tănuire au fost amănetuite îndeosăbi la dumnealui caminariul iar după ce s'au adunat toate scrisorile de față din însuș glăsuire lor s'au dovedit că dumneai la acela loc nu are mai mult decât sat întregu Frenciucii în parte despre apus a (S)tavnicului, cu care cercetare rămâind dumneai în nemulțămire și prin necontinite jalobe cătră Domnie-me plângându-se de înstrâmbătățire, după a cărie tânguiri Domnie-me am orânduit cercetare pricinii aceștia și îndeosăbi la ai noștri cinstiț și credincioș boeri dumnealui Grigorie Sturza biv vel vist. i dumnealui Neculai Strătulat vel vornic al țării de gios, cari aducându-se și făcând pătrunzătoare cercetare tuturor scrisorilor, ni-au încredințat asămine că dumneai stolniceasa nu poate ave mai mult decât numai sat întregu Frenciucii. Deci Domnie-me, spre a ne încredința cu desăvârșire și spre a nu mai rămâne vreunii părț cuvântu de bănuială că să înstrâmbătățăști, poroncit-am de s'au adus de față înainte Domniei-mele toate scrisorile cuprinzătoare pre aceste numite moșii Drăgușenii, Frenciucii și Că-

zâneștii din cuprindire dar a ispisocilor domnești și alte scrisori arătate de dumnealui căminariu care pre largu să cuprindu la carte de giudecată a divanului dela 1812, s'au dovedit că dumneaei are sat întreg Drăgușenii pe Stavnicu și cu vad de moară în Stavnic, la parte de gios în siliște ci să numește a Căuceștilor. Iară din scrisorile Frenciucilor și a Căzâneștilor s'au descoperit într'acestu chipu precum în gios arătăm: Adică dintr'un ispisoc al Domnului Costandin Voevod din anii 7199 Mai 15 arătat de Buzdugănești să dovedește că întregi moșiile Căzâneștii și Boțăștii dintr'u început au fost drepte cumpărături a unui Apostol sluger, carile au avut doao fumei: întâi pe Alexandra, din care să trage Ștefan Milescul, și al doile pe Nazariia, din care să trage Ionașco stolnicel, și hotărește pomenitul domnu cu giudecată că giumătate dintr'acele moșii numite să stăpâniască Ștefan Milescul și giumătate Nazarie cu fii săi, cum pre largu să cuprinde la acelaș ispisocu. Apoi văzându-se că Neculai Bucium, prin zăpisul de vânzare cătră pit. Neculai Cogălniceanul, arată că au vândut o siliște și giumătate, adică din Stavnic spre apus siliște întriagă anume Frenciucii și din Stavnic spre răsărit giumătate de siliște despărțită din sus de Căzânești a lui Buzdugan, pe care li-au avut și el dipe maică-sa Zmaranda lui Ștefan Milescul.

De trebuință dar au fost giudecății noastre a ști mai întâi și ce moșii au avut Zmaranda, mama lui Bucium, și cercetând întâi s'au dovedit dintr'un ispisoc al domnului Mihai Racoviță Voevod din anii 7226 Noemv. 23 a moșii Frinciucii, că Zmaranda mama lui Neculai Bucium n'au avut mai mult, decâtu numai satul Frinciucii dat zestre de tatăl său Ștefan Milescul „și că, în vreme ce s'au rădicat Dumitrașcu Cantimir-Voevod de s'au dus cu oștile moschicești, s'au dus și Marie giupâniasa sârdariului Ștefan Milescul cu un copil și doao copile și mergând acolo ș-au măritat copila ce ave mai mare după un Toader Șliuhta.

Apoi în a doao domnie a răposatului domnu Neculai Alexandru-Voevod viind mama Zmarandii Buciumoae, sârdariasa Miliasca, în țară cu copilul ei Fraugole și cu ginerile ei Șliahta, au început a vinde toate moșiile bărbatului ei Milescul fără știre lui Costandin Bucium, ginerilui său și a niamului ei. Și nu i-au agiunsu că au vândut alte sate bune și alesă ce-au fost

a Milescului, au vândut și satul Frenciucii, zestre fiicii sale Zmarandii, unui Ilie abageriul dela care și luasă 250 lei, și fiindcă abageriul luasă acei bani dela spat(ariul) Ioan Paladi, au fost datu satul Frenciucii să-l plătiască spat. Palade. Apoi după jalobile de au dat Măranda, Domnie-sa cu mitropolitul țării și cu tot slatul giudecându-o pe dânsa cu Ilie abăgeriul l-au dat rămas pe abager să plătiască banii spatarului Palade. Și el pentru banii lui să ia satul Mileștii să-l vânză cui i s'ar afla și să-ș ia banii, iar Zmarandii i-au dat dreptate să-ș stăpâniască satul Frenciucii cu tot venitul precum i-au fost dat zestre de tatăl său Ștefan Milescul". Cum pre largu să cuprinde la acelaș ispisoc în urma căruia să vede și întregit satul Căzăneștii la stăpânire lui Ionașco stolnicel, dela carile giumătate au trecut în zestre la Buzdugănești și giumătate iarăș cu zestre la Roșculești, cum dovidește izvodul de zestre ce-au dat Ionașco Stolnicel fiicelor sale ce l-au arătat Buzdugăneștii. Al doile dintr'o carte domniască din anii 7228 Iulie 28 tot dela acelaș domn, prin care rânduește hotarnici pe Toader Străjăscul diiac și alț, ca să margă la satul Frenciucii a Zmarandii Buciumoai postelnicesăi, fata sârdariului Milescul, ci să hotărâsc cu Căzăneștii și cu Drăgușenii, și să socotiască cu oameni buni megieș din sus și din gios să aliagă cu bună dreptate locul Frenciucilor împrejur despre toate hotarăle, cum pre largu să cuprinde la aceiaș carte domniască, care face dovadă că de ar fi avut Zmaranda Buciumoai și altă parte din altu trup de moșie acolo afară de Frenciucii, negreșit ar fi cerut-o la giudecata de atunci și ar fi arătat-o de s'ar fi trecut în carte de poroncă, ca să o hotărâiască și pre aceia și să o uniască cu satul său Frenciucii. Altriile din altă carte domniască din anii 7240 April 25, dela Domnul Grigorie Ghica Voevod bătrânul, prin care după cereire lui Neculai Bucium post(elni)ce(l) să rânduescu hotarnici ca să miargă la siliște la Frenciuci să-i aliagă și să-i hotărâiască părțile sale de moșie și de cumpărătură ce va fi având dela moșul său Ștefan Milescul pe zapise ce va fi având. Al patrule, din al doile zapis a lui Neculai Bucium postelnice(l) ce dă vărului său pitarului Neculai Cogălniceanu, la 7262 Septv., că i-au vândut de istov o moșie Frenciucii denainte divanului, puindu-ș vadē în patru zile să-i aducă zăpisăle cele vechi den care vedcrat

să cunoaște că nedând scrisorile la vânzare ce au făcut au putut scrie în zapis ce au voit. Al cincile, din altă carte domniască din anii 7266 Iunie 20 dela Domnul Scarlat Grigorie Ghica Voevod, după jaloba pitarului Cogălniceanul, că cumpărând el o moșie anume Frenciucii dela Neculai Bucium, care moșie să hotărăște pe de-o parte cu moșie Drăgușenii a stolnicului Vasili Costachi și când au cumpărat ace moșie neavând Buciumu hotarnică din semni în semni i-au făcut scrisoare la mână arătând : pe unde umblă hotarale moșiei după cumu au stăpânit el și că după ce au rămas moșie în stăpânire sa îi ia o bucată de loc stol(ni)c Vasilie Costachi mai a patra parte din toată moșie. Și rânduește Domnie sa hotarnici ca să-i îndrepte hotarale acei moșii după scrisorile amânduror părțălor, cum prelargu să cuprinde la aceiaș carte domniască, în urma cărie nu să vede nici o lucrare. Al șasale, din zapisul din anii 1768 Ghenar 10 a lui Neculai Cogălniceanul pitar prin care vinde răposatului Ionichii satul Frănciucii ci este în ținutul Vaslui pe Stavnic, cu casă și cu moară în Stavnic ce-o ave cumpărat dela Neculai Bucium postelnice și din giuământate de sat Căzăneștii a trie parte ce o ave cumpărată dela Dinul Roșca. Al șaptele, din scrisoare tot dintr'aceiaș anu luna Martie 20, prin care răposatul episcop Ionichie dă danie de veci răposatului spat. Alexandru Rășcanu, fiind la ace vreme clucer, și soției sale Casandrii moșie Frănciucii și a trie parte din giuământate sat Căzăneștii ci le ave cumpărate dela pit. Cogălnicean cu zapisul de sus arătat. Al optile, din carte domniască din anii 1776 August 16 a Domnului Grigorie Alexandru Ghica Voevod, prin care, după cerire răposatului spat. Rășcanu, fiind la ace vreme paharnic, rânduește boeri hotarnici ca să-i hotăriască satu întregu Frănciucii și a trie parte din giuământate de satu Căzăneștii, care să o lipască cătră moșie Frănciucii după scrisoare de danie. Inșă de va fi danie bună și fără de nici o pricină apoi să-i aliagă parte din Căzănești cum pre largu să cuprinde la acciaș carte domniască în urma cărie nici o lucrare alta nu să vede, decât au arătat Buzdugăneștii o anafora de giudecata divanului a acci vreme, întărită de domnie, prin cari'e s'au dat dreptate de au răscumpărat dela răposatul spat. Rășcanul ace a trie parte din giuământate de satu de Căzănești cumpărătura dela Dinul

Roșca și au rămas întriagă moșie Căzăneștii la stăpânire Buzdugăneștilor, adică giumătate cu zestre dela Ionașcul și giumătate cumpărături cu trii zapisă dela ficio-ii Roșcăi ce au fost gineri tot aceluși Ionașco cu al doile fată. Deci după ce s'au văzut la giudecata noastră aceste arătate scrisori, care în vremea ce urma giudecată între Buzdugănești cu dumnealui caminar nici la o giudecată nu s'au văzut decât din parte Frenuciilor la toate giudecățile să arăta numai zapisul din 7261 a lui Bucium de vânzare Frenuciilor supt cuvânt de o siliște și giumătate, și hotarnica din 7240 despărțitoare între Căzănești, din a căroră învăluiri nici o luminare alta neputând lua giudecata au și dat hotărâre sa ca Buzdugăneștii pe sămnila acciui (sic) hotarnice să-ș stăpâniască giumătate satului lor Căzăneștii. Acum dar n'au mai rămas giudecăți nici o îndoială că dumneai stolniceasa ar ave mai mult acolo decât numai întregu satul Frenucii pe Stavnic, cu casă și cu moară în Stavnic, după glăsuire tuturor scrisorilor moșiei Frenucii, atâtă cele de mai înainte, cât și acele mai din urma zapisului de vânzare a lui Bucium, care însuș el cu un anu în urmă prin al doile zapis ce dă Cogălniceanului îl anirisește mărturisind că au vândut numai o moșie Frenucii și să îndatorește a-i da și zapisăle vechi. Apoi și Cogălniceanu vrând a puni în lucrare zapisul dintăi a lui Bucium, n'au fost îngăduitu de stăpânul Drăgușenilo, cumă dovidește carte domnului Scarlat Ghica Vocvod, și așa în urmă având în mâra sa zapisul lui Bucium pe o săliște și giumătate au vândut episcopului numai o săliște Frenucii, care însuș Bucium prin acel dintăi zapis a lui mărturisăști la ce loc să află întriagă siliște Frenucii, adică piste Stavnic, dispre apus. Și Cogălniceanul au vândut episcopului numai o săliște Frenucii cu o a trie parte din giumătate de Căzănești, de unde să dovidește că dacă Cogălniceanul ar fi stăpânit Frenucii și giumătate de Căzănești, după zapisul cel dintăi a lui Bucium, n'ar fi arătat prin zapisul vânzării cătră Ionichie că au avut dela Bucium numai un sat Frenucii, și episcopul asămine îndată prin scrisoare sa ni-au dat danie părinților dumilorsale cum s'au arătat. Și dumneai stolniceasa Marie Holbăniasa piste matca Stavnicului vechiu spre răsărit de acum înainte nu poate să triacă, oprită fiind de însuș scrisorile moșiei Frenucii.

Iară dumnealui caminariu Iordachi Rășcanul, fratile său, să agiută cu toată dreptate în putere scrisorilor ce-au arătat atât la giudecățile de mai înainte cât și acum la giudecata noastră a-și întregi moșie-sa Drăgușenii până în matca vechi a Stavnicului, după cum pe despre răsărit s'au dovedit că s'au stăpânit până în Boor din colțu Căzâneștilor și cu întindire în gios până în hotarul moșiei Căzâneștii a Buzdugăneștilor, în linie arătată la harta de stare moșiilor, care s'au dovedit acum că este margine din sus a Căzâneștilor despărțitoare din Stavnic spre răsăritu de cătră Drăgușeni și din Stavnic spre apus de cătră Frenciuci, iar nu prin mijlocul Căzâneștilor să dovedește și din însuș întâiitura acei hotarnice pomenită dinu 7240. Și din ace linie în gios pe deamândoașo părțile Stavnicului, până în hotarul moșiei Bojăștii, întreg trupul moșii Căzâneștii s'au dovedit a Buzdugăneștilor din izvodul de zestre ce-au datu Ionașco fiicilor sale și din cele din urmă cumpărături dela ficiorii Roșcăi ce au fost ginere lui Ionașco și răscumpărare dela răposat spat. Rășcanu, după dovada anaforalii de giudecată ce au arătat Buzdugăneștii. Drept aceia și hotărâm Domnie-me împreună cu tot sfatul nostru ca de acum înainte în veci prigonirile să rămâe izbănite dintre trustele părțile pentru despărțire hotarelor și să-și stăpâniască fiiștecare parte în pace și nesupăraș mai multă, adică dumniealui caminariu Rășcanu întregă moșie sa Drăgușenii în toate hotarele ei în parte despre răsăritu de Stavnic până în Boor din colțul Căzâneștilor, de unde să trăsăș linie însămnată pe harta. Și dumniei stolniceasa Marie Holbăniasă întriagă moșie sa Frenciucii în toate hotarale ei în parte despre apus de Stavnic. Așjidire și Buzdugăneștii întriagă moșie lor Căzâneștii în toate hotarale ei pe amândoașo părțile Stavnicului. Și carte Domniei mele ce s'au dat lor în trecutul anu de giudecată și de stăpânire numai pe giumătate de satu de Căzânești fără a să vide în cercetare giudecății toate scrisorile a trustele moșiile numite,—

Hotărâm să rămâe de acum înainte fără putere de lucrare și această de pre urmă a noastră carte de hotărâre giudecății prin pătrunzătoare cercetare ce s'au făcutu tuturor scrisorilor. Care spre întocma urmare s'au întărită și cu a noastră

domniască iscălitură și pecete, le va sluji la tustrele părțile pe aceste trei numite moșii : Drăgușenii, Frenciucii și Căzâneștii de uricu statornic, neclintit și nerușuită nici odinioară în veci.

1814 Iunie 28.

(ss) *Io Scarlat Alexandru Calimah* O.L.P.G.

Const. Balș vel logft.

(va urma).

N. LAZĂR

Elev de Liceu

DĂRI DE SEAMĂ

Românii din Timoc. Culegere de izvoare îngrijită de C. Constante și A. Golopenția. București, (1943).

Cele două volume, publicate sub acest titlu de „Societatea română de statistică“, au meritul de a strânge la un loc informația cuprinsă în diferite scrieri românești și străine privitoare la Românii din Timoc. Sunt, în primul volum, extrase din Lejean, Ubcini, Tașci, Szabó Iózsef, Ivanovici, Picot, Weigand și din studiile de dată mai recentă ale lui Vâlsan, Giuglea, Boga, Romanski și Constante. În al doilea volum, se culeg date privitoare la Românii dintre Vidin și Timoc : sunt pagini de Kanitz, Weigand, Vâlsan și Bucuță.

După texte, toate în românește, urmează datele statistice, mărturisind prezența masivă a elementului românesc în acele ținuturi. Se dă apoi bibliografia subiectului.

La sfârșit, o serie de hărți, mai cu seamă străine, și, prin aceasta, de o valoare documentară care nu poate fi bănuită de parțialitate în favoarea elementului românesc. Multe fotografii reușite ilustrează în deosebi articolele substanțiale datorite lui Vâlsan și d-lui Bucuță.

N. BĂNESCU

* * *

Pr. Teodor Bodogae, *Din istoria Bisericii ortodoxe de acum 300 de ani. Considerațiuni istorice în legătură cu Sinodul dela Iași*. Sibiu, 1943.

Autorul ne dă, în acest volum de comemorație a Sinodului dela Iași, o amănunțită caracterizare a împrejurărilor care

au dus la acel Sinod, schițând, în primele capitole, situația Bisericii de Răsărit la începutul veacului al XVII-lea și luptele grele pe care ortodoxia a avut să le înfrunte în Polonia, față de catolicismul agresiv. Sprijinit pe bogata bibliografie, închinată din atâtea cercuri acestui însemnat episod al Bisericii orientale, d. Bodogae izbuteste a pune în adevărata sa lumină figura patriarhului Lukaris, ca apărător al tradițiilor acestei Biserici împotriva ofensivei cuceritoare a Romei. Sinodul dela Iași e presintat apoi în cadrul patronatului exercitat în acea epocă de țările noastre asupra întregului Răsărit creștin. În acest larg cadru, opera mitropolitului Petru Movilă apare în toată înalta ei semnificație pe linia marelui tradiții ortodoxe

Am fi dorit numai, pentru valoarea acestei expunerii ample și bine informate, acea scunătate deplină, care nu trebuie să părăsească cercetările științifice nici în chestiunile cele mai controversate.

N. BĂNESCU

* * *

BCU Cluj / Central University Library Cluj

N. I. Herescu, *Bibliographie de la littérature latine*. Collection de bibliographie classique, sous la direction de J. Marouzeau. Paris, „Les Belles Lettres“, 1943.

Necesitatea unei bibliografii recapitulative a literaturii latine era de mult simțită, semnalată încă de acum cincisprezece ani și mai bine de directorul acestei colecții, d. J. Marouzeau. D. Herescu umple astăzi marea lacună, prin acest vast repertoriu, întocmit cu cea mai bună metodă și apărut în colecția de reputație științifică a marelui învățat francez.

Repertoriul e alcătuit *analitic și critic* în același timp, ceea ce presintă un îndoit folos, semnalat de autor în Prefață: el dă indicații asupra cuprinsului și face o alegere a materialului, înlăturând lucrările mediocre sau perimate și semnalând la fiecare operă de seamă aprecierile autorizate, care, dela început atrag atenția asupra valorii ei. Sunt de multe ori și sugestii asupra problemelor nelămurite încă, trezindu-se interesul pentru lucrările nouă, menite a lumina câmpul cercetării la fiecare capitol al literaturii latine.

Repertoriul trebuia imprimat în 1939 și a întârziat din

împrejurările triste ce au cuprins de atunci întregul domeniu al vieții europene. El se oprește deci la anul 1940. În fruntea volumului se află o „Bibliografie a bibliografiei“, — seria culegerilor și publicațiilor generale și speciale privind antichitatea clasică. Urmază apoi scriitorii, cu operele lor, în ordinea dezvoltării istorice, din epoca arhaică până la cea creștină inclusiv. Un Index al autorilor încheie masivul volum.

Lucrarea d-lui Herescu e încă o afirmație a științei românești în cadrul internațional.

N. BĂNESCU

* * *

G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici. II. Autorii greci și bizantini*. Acad. Rom., Studii și cercetări, LXV, București, 1943.

Volumul acesta, al XX-lea din serie, încheie vasta colecție închinată de harnicul cercetător izvoarelor istoriei Românilor. El cuprinde textele grecești în care se vorbește despre locurile și oamenii ținuturilor noastre, din cea mai depărtată epocă, începând dela Homer și Herodot și încheind cu istoricii cuceririi turcești a Bizanțului.

Autorului, — cum o recunoaște însuși în Prefață — au putut să-i scape unele pasaje sau unii autori, ca și atâtea studii speciale publicate în vremea din urmă, în legătură cu faptele cuprinse în textele reproduse numai în traducere (și ar fi trebuit date și originalele, în ediția lor critică). Semnalăm în special pe „Anonimul Vieții lui Leon“, în care se află expresia mult discutată a „Bulgariei dincolo de Istru“, dela care au pornit mai toți istoricii, străini și români, pentru a admite absurditatea unci stăpâniri bulgare în țările noastre, în veacurile al IX-lea și al X-lea. Am arătat însă de mai multe ori, cu o documentare ce nu se mai poate discuta, că expresia se referă la Bugeacul basarabean, vechiul *Oglos* (Ὀγγλος) al lui Theophanes, de unde Asparuch își trecuse horda în imperiu. O lacună, pe care iarăși o regretăm, e pasajul din Kinnamos, care povestește expediția lui Manuel Comnenul împotriva Cumanilor la Dunăre, când împăratul a trecut fluviul pe la Demnitzikos (= Zimnicea), urmărindu-i până în pădurile Teleormanului nostru.

εις Τερεβορρυς, pasaj de o mare importanță istorică pentru noi, prin expunerea atât de circumstanțiată. Și pe acesta adesea l-am semnalat în studiile noastre.

Dar lucrarea, care încheie laborioasa operă a d-lui Popa-Lisseanu, își păstrează la noi valoarea, punând la îndemâna cercetătorilor, cari se avântă adesea în domeniul vechei noastre istorii fără cunoașterea limbii grecești, textele pe care nu le înțeleg și care-i duc de atâtea ori la încheieri din cele mai absurde.

N. BĂNESCU

* * *

G. I. Năstase, „*Peuce*“. *Contribuție la cunoașterea geografică-fizică și omenească a deltei Dunărei în antichitate*. Extras din Buletinul Societății române regale de geografie. T. LI, București (fără dată).

Gurile Dunărei au fost descrise adesea de scriitorii vechi. Strabo, Plinius cel Bătrân, Ptolemaeus Claudius socotesc ca cea mai de Sud gura fluviului numită *Peuke*, în care se afla și insula cu acelaș nume, pomenită la istoriografi, în legătură cu populațiile cuibărite într'insa. Invățații moderni, pornind dela acești scriitori, au identificat *Peuke* cu actualul braț Sf. Gheorghe, iar insula, dat fiind că numele Πεύκη, s'a pus în legătură cu pinii ce creșteau acolo, au căutat-o la Sudul brațului, între acesta, valea Teliței și Babadag.

D. Năstase arată cât de inexacte și contradictorii sunt știrile celor trei vechi scriitori în privința deltei Dunărei și aduce probe convingătoare din Arrian, după care *Peuke* nu poate corespunde decât brațului de Nord al Dunărei, Chilieii. Pasajul din Arrian, în care se descrie expediția din anul 335 a lui Alexandru împotriva regelui Triballilor Syrmos, ne arată că Alexandru a atacat pe Geți, aliații lui Syrmos, la Nord de Istros. Acțiunea se petrece în Bugeacul basarabean. Strabo, la rândul său, povestind expediția lui Lysimachos (la 292 a. Chr.) împotriva regelui get Dromichaites, menționează „pustiul Geților“ dintre Istros, Pont și Tyras, unde și Darius fusese amenințat a-și vedea armata pierind de sete. Lysimachos, captiv, e dus în orașul regelui get, anume Helis, aproape de Dunăre, la Nord.

Argumentul cu $\text{X}\eta\lambda\acute{\eta}$ = Chilia n'are însă valoare, căci identificarea cu Chilia noastră, făcută de regretatul N. Iorga, nu se poate susține, cum am arătat mai demult, în „Byzantinische Zeitschrift“. Și la Ammianus Marcellinus Peuke apare ca cea dintâi gură a Dunărei dela Nord spre Sud.

Insula Peuke nu poate fi, după d. Năstase, decât *grindul Chilieii*, și d-sa aduce în sprijinul acestei identificări serioase argumente.

N. BĂNESCU

* * *

V. Laurent, *Le briquet, emblème monétaire sous les Paléologues?* Extras din „Cronica numismatică și arheologică”, București, 1943, N-rele 127—128, 17 pag. 8°.

Autorul pleacă dela monumentele de caracter heraldic semnalate în „Familiae augustae byzantinae”: vulturul bicfal și crucea în care se află cantonați patru B, câte doi de fiecare parte, ca ornament pe un sakos imperial, pentru a căuta o explicație a originii acestui din urmă motiv și a valorii sale de simbol. Ducange văzuse în litera B, repetată de patru ori, armele orașului Constantinopol. D. Laurent arată că crucea aparține celei mai vechi tradiții monetare, și moda de a pune inițiale între ramurile ei nu e mai veche decât veacul al XI-lea. De această tradiție se leagă, după părerea sa, tetragramul încă dela sfârșitul secolului al XIII-lea. Repetiția aceleiași litere în cele patru cantoane nu e de mirare, căci numismatica dela începutul Evului mediu presintă cruci, în care se află câte patru X sau E. Moneta Paleologilor reproduce deci o tradiție veche. E vorba prin urmare de o emblemă monetară. Ducange a recunoscut în fiecare din acești B un amnar, și învățații au discutat multă vreme asupra acestui lucru. Unii au văzut în crucea cu patru B o variantă a vechiului labarum impus de Constantin cel Mare atelierelor monetare, și d. Laurent confirmă acest mod de a vedea printr'un citat din Pseudo-Codinus, care ne spune că fanionul marelui Duce, șeful flotei imperiale, reprezenta pe împărat călare, iar ofițerii săi subordonați înălțau pavilionul imperial obișnuit $\eta\tau\omicron\iota\ \tau\acute{\epsilon}\nu\ \sigma\tau\alpha\upsilon\rho\acute{\epsilon}\nu\ \mu\epsilon\tau\grave{\alpha}\ \pi\alpha\rho\epsilon\kappa\theta\acute{\iota}\lambda\omega\nu$. D. Laurent

dă acestui din urmă cuvânt înțelesul de „amnar“ (briquet, jets de feu).

În emisiunile monetare acești B reprezintă, după autor, țifra Bizanțului *Βυζάντιον*. Nu poate fi vorba, conchide dânsul, de *blazon*, ci de replica emblemei pe care imperiul restaurat și-a însușit-o. Dar asimilarea acestor patru B cu tot atâtea amnare a trebuit să fie sugerată de Latini; ea e de esență occidentală și, ca atare, posterioară acceptării emblemei Bizanțului ca emblemă a întregului imperiu. Blazonul n'a apărut decât după căderea Constantinopolei, când urmașii Paleologilor au căutat astfel să se așeze în rând cu Occidentalii, cari aveau de mult instituția.

N. BĂNESCU

* * *

P. Tannery, *Quadrivium de Georges Pachymère. Préface de V. Laurent*. Estratto da Studi e Testi, No. 94. Città del Vaticano, 1940.

Autorul acestei Prefețe la opera pregătită de Tannery și apărută, prin grija soției, după moartea lui, arată meritele deosebite ale acestui învățat pentru științele exacte bizantine, atât de puțin cercetate de erudiții moderni. Într'o serie de memorii, Tannery, îmbrățișând științele exacte din antichitate până în epoca Renașterii, se oprește adesea la Bizantini, și cu deosebire la epoca Paleologilor, atât de strălucită sub raportul culturai. D. Laurent schițează toată această bogată activitate, care așa de puțin se cunoaște, oprindu-se la *Tratatul celor patru științe*, obiectul Prefeței ce semnează. D-sa lămurește sistematizarea celor șapte discipline tradiționale, ce formau învățământul superior, *Trivium* și *Quadrivium*, și arată însemnătatea celor patru științe exacte (Aritmetica, Geometria, Muzica, Astronomia) în cultura epocii. Ele dedeau spiriiului filosofic toată strălucirea, și acest lucru l-a înțeles Tannery. Restaurația Paleologilor trecu învățământul oficial în mâinile Bisericii. Dar oamenii Bisericii aveau oroare de știință pentru știință; scopul silinței intelectuale a fost nu atât perfecționarea cunoștințelor, cât mai ales urmărirea unui scop practic.

Opera lui Pachymeres simbolisează, după d. Laurent, re-

concilierea magisterului și a curiosității intelectuale. Scriitorul bizantin subliniază în deosebi primatul astronomiei: se credea, în acel timp, că mișcările cerului sunt intim legate de evenimente ce au loc pe pământ. Invățătul francez dă o caracterizare a învățământului superior, în frunte cu G. Akropolites și Holobolos, și dovedește că Pachymeres a îndeplinit de asemenea a funcțiunea de profesor în învățământul superior. Competența sa mare îmbrățișa întregul program al acelui învățământ și e posibil ca el să se fi ridicat la locul de Rector. Știința lui, după cum arată Tannery, impunea contemporanilor.

Opera editată nu adaugă mare lucru la istoria științelor antichității, afirmă d. Laurent, dar e de o netăgăduită utilitate, presintându-ne, exact și precis, nivelul mijlociu al învățământului matematic sub primii Paleologi. Ea a îmbogățit, în acelaș timp, terminologia tehnică șovăitoare mai înainte.

N. BĂNESCU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Tache Papahagi, *Paralele folklorice (greco-române). Traduceri din poezia populară greacă și note de folklor, filologie și etnografie*. Acad. Rom., Studii și cercetări, LXVIII. București, 1944.

Autorul precisează, în Introducere, caracterul poeziei populare grecești și stabilește raporturile ei cu creațiile celorlalte popoare, ceea ce atestă fondul primitiv străvechiu al genezei lor.

Ceia ce dă o deosebită valoare acestui studiu, sunt numeroasele paralele semnalate de autor în poezia noastră populară din toate ținuturile. Aromânii presintă, firește, și influențe directe ale creației poetice grecești, dar și o colaborare la această creație, evidențiată prin atâtea citate din colecția lui Passov (v. pp. 10—12). Sprijinit pe bogata bibliografie a materiei, d. Papahagi dă cercetării sale un cadru larg, în care se întâlnesc, alături de folklorul Sud-Est european, cel italian, francez, catalan, destăinuind atâtea teme comune cântecului popular.

Traducerea nu se îndepărtează de ritmul originalului, ceea ce constituie un merit de căpetenie. Cunoscător perfect al limbei populare grecești, autorul a învins dificultățile, izbutind a ne

reda cu mare exactitate cuprinsul, într'o formă care păstrează încă poesia creației originale. Fiecare bucată e însoțită de note, care luminează sub toate raporturile textul și semnalează reflexele din câmpul larg al cercetării.

N. BĂNRSCU

* * *

C. Brătescu, V. Mihăilescu, N. Al. Rădulescu și V. Tufescu, *Unitatea și funcțiunile pământului și poporului românesc*. (Biblioteca informativă a Societ. regale române de geografie. Nr. 1), București, 1943.

Acest mic volum de informație științifică obiectivă cuprinde patru studii de concentrată sinteză, dovedind unitatea pământului și poporului român, în spațiul pe care azi îl ocupă.

După Introducerea luminoasă a d-lui Mihăilescu, lămurind construcția originată a edificiului carpatic românesc, ca unitate armonioasă legată nedesfăcut de poporul unitar ce acopere toată întinderea sa, d. C. Brătescu caracterizează „unitatea și individualitatea fizică a pământului românesc”, ca produs al unei lungi evoluții geologice, paleogeografice și morfologice, formând un bloc armonios cu individualitatea lui proprie. Al doilea studiu, datorit d-lui N. Al. Rădulescu înfățișază „unitatea antropogeografică a României”, dovedind, cu rezultatele cercetărilor etnografice și antropologice, permanența vieții românești neîntrerupte pe teritoriul național, din vremea paleoliticului până în zilele noastre. D. V. Tufescu lămurește, în al treilea, „funcțiunile economice ale României”, ca producătoare de materii prime, ca importatoare de produse fabricate și ca mijlocitoare a căilor de comerț către Orientul depărtat. În sfârșit, d. V. Mihăilescu presintă o serie de considerațiuni judicioase privitoare la „funcțiunile geopolitice ale pământului și poporului carpatic românesc”, care pun în lumină rolul nostru istoric, la marea răspântie carpato-dunăreană unde ne aflăm.

Prin serioșitatea lor, aceste frumoase studii, de o competență ce nu poate fi discutată, ar merita să fie opuse, într'o limbă străină, ereziilor aruncate stăruitor în circulație din anumite cercuri „științifice”

* * *

D. Ciurea, *Problema originii și sensului lui Io din intitulăția și subscripția documentelor românești*. Anal. Acad. Rom., Mem. secț. ist., S. III, T. XXVI, Mem. 4., București, 1943.

Reluând chestiunea adesea discutată a semnificației și originii termenului *Io* din intitulăția și subscripția documentelor noastre, d. Ciurea ajunge la singura ei deslegare plausibilă: originea bizantină.

Facsimilele documentelor bizantine (*Facsimiles byzantinscher Kaiserurkunden*, München 1931) publicate de Fr. Dölger au dat cercetătorilor noștri elementul bizantin necunoscut mai înainte: abreviația lui Ἰωάννης în intitulăția și subscripția împăratului Ioan V Paleologul. D. Damian Bogdan a putut face astfel legătura între cele două formule diplomatice (v. recensia sa asupra lucrării lui Dölger, *Rev. ist. rom.*, III (1933), 289—290).

D. Ciurea, examinând de aproape chestiunea, conchide că în adevăr termenul *Io* e un element bizantin introdus în diplomația bulgară în epoca țarului Alexandru (1331—1365), cel dintâi la care apare termenul. Intitulăția țarului Alexandru imită fidel pe cea bizantină contemporană, a lui Ioan V Paleologul. Formularul bulgăresc a fost imitat în Țara Românească de Nicolae Alexandru, considerat ca fondator al cancelariei domnești, și a trecut apoi la urmași.

Un fapt, care merită a fi însemnat, sunt dovezile aduse de d. Ciurea pentru a proba că în documentele unora din domniile Moldovei numele fiului domnesc socotit ca succesor era și el precedat de un *Io*, care lipsea la numele altor fii, în aceleași documente.

N. BĂNESCU

* * *

Studii și cercetări istorice, Noembrie 1943. Vol. XVIII, Institutul de istorie națională „A. D. Xenopol”, Iași 1943.

Volumul acesta masiv, închinat memoriei regretatului profesor I. Mînea, e cel dintâi apărut sub noua conducere a publicației inițiate cu atâta râvnă de prețuitul dispărut. D. Boldur consacră acestuia câteva pagini de închinare; d. Diaconescu presintă pe larg și cu înțelegere (pp. 8—24) opera științifică atât de bogată și nouă a istoricului Mînea, iar d. Grigoraș închină

duioase pagini (25—32) de evocație a omului și a metodei de lucru a savantului.

Intre contribuțiile la acest volum, semnalăm studiul d-lui Boldur asupra politicei externe a lui Ștefan cel Mare. Autorul arată că în lunga sa domnie marele Domn n'a avut o singură țintă a politicii sale externe, lupta contra Turcilor, ci, în ultima parte a domniei, el și-a schimbat această politică, la îndemnul împrejurărilor din Nord-Estul european, în care a jucat un rol atât de însemnat. Foarte interesantă expunerea d-lui P. Bujor a împrejurărilor în care a mijlocit, în 1917, întrevederea lui Ion I. C. Brătianu cu Kerenski, la Petrograd. D. Motogna, vorbind despre „Ocenele de sare din Transilvania și istoria medievală a Românilor”, se crede îndreptățit, pornind dela arhicunoscutul și mult discutatul pasaj din *Annales Fuldenses* (a. 892), să proclame fără nici o logică stăpânirea Bulgarilor la Nordul Dunărei „asupra regiunilor locuite de Români”. Dar nu e nimic în acel pasaj care să autorize o asemenea absurditate, și am spus-o de atâtea ori. D. R. Vulpe vorbește despre valurile romane din Dobrogea, și e de părere că cel mare, de pământ, a fost ridicat împotriva Hunilor, pe la jumătatea secolului al V-lea, iar cel de piatră sub împăratul Anastasios, la începutul secolului al VI-lea. D. I. Lupaș schițează cariera Voevodului Bartolomeu Dragfi al Transilvaniei, iar d. Dan Simonescu dă o caracterisare a mănăstirii Neamțul ca centru de cultură. Mai departe, semnalăm interesanta scrisoare a marelui Hasdeu către unchiul său Boleslav, publicată și comentată de d. Sauciuc-Săveanu, lista studenților români dela Universitatea din Bruxelles, de d. Const. C. Angelescu, acte privitoare la istoria Bucovinei în 1849 de d. N. Șendrea, o descriere sumară a Moldovei din secolul al XV-lea, scoasă dintr'un manuscris al bibliotecii Vaticanului și publicată de d. Șt. Pascu, un erudit studiu al d-lui A. Nițu asupra originii orientale a motivului antropomorf cucutenian dela Petreni, o mărturie necunoscută asupra sfârșitului domniei lui Radu-Vodă Șerban, de d. I. Crăciun și un articol plin de interes al d-lui G. Zane, despre relațiile lui Ion Ghica cu David Urquhart și ideile politice ale acestuia. În sfârșit d. Th. Holban presintă un studiu despre Jus valachicum în Polonia, și alte articole urmează, semnate de d-nii

Mihordea, Constantinescu, Naghiu, Golimas, Bedreag, Zamfirescu, ș. a.

Numărul, oricât de interesant, e prea încărcat, și ar fi mai practic ca publicația să apară în câteva fascicule anuale.

N. BĂNESCU

A. P. Dimitroff (Pironkow), *Zar Simeon und sein Zeitalter*. Aus dem Bulgarischen übertragen von K. Seeliger und Boschana Blagoewa, deutsche Schule Plovdiv, Sofia, 1941.

Lucrarea aceasta, menită a populariza figura marelui țar bulgar, n'are nimic științific. Inspirată din naționalismul caracteristic vecinilor noștri, ea urmărește a face din fapta lui Simeon, ieșită dintr'o ideologie cu totul alta decât aceia pe care i-o atribuie autorul, idealul politic al Bulgariei de azi.

Schițându-ne în câteva pagini istoria Bulgarilor înainte de Simeon, d. Dimitroff servește couaționalilor săi fapte de domeniul fantasiei. Astfel, d-sa afirmă că Bulgarii, la sfârșitul secolului al VII-lea, folosindu-se de slăbirea Statului avar, au ocupat „câmpiile dela Nordul Dunărei, în special Valahia”, și au înaintat „până în Carpați” (p. 10). Slavii din Pelopones ar fi cerut ajutorul lui Krum împotriva Bizantinilor și chanul bulgar a pornit atunci cu războiu, cucerind Sofia (a. 810). D. Dimitroff cunoaște, cu prilejul atacului piraților Arabi din 904, un Bulgar, „Voevod de Solun”, Doicin, de care nimeni n'a auzit (p. 28).

În expunerea activității literare din timpul țarului Simeon, d-sa afirmă că în veacul al X-lea Bulgarii aveau în Thessalonica și împrejurimile sale biserici în care se aflau școli bulgărești (!) (pag. 34). Războaiele purtate cu atâta îndârjire de țarul bulgar împotriva Bizanțului, încercarea lui repetată de a cuceri Constantinopolea au fost inspirate, crede autorul, „de înalta idee națională” ce-l însufleșea (durch die hohe nationale Idee, die ihn begeisterte, p. 106). Ținta sa ar fi fost să unească „pe toți Slavii Peninsulei balcanice sub sceptrul său”. Popularisatorul bulgar n'a cetit nimic din recentele lucrări ale învățaților asupra acestei chestiuni, nu știe nimic de ideia imperială bizantină

împrumutată de vajnicul și ambițiosul Simeon, crescut la Bizanț.

Alături de fantasii și anachronisme, sunt și inexactități: după autor, împăratul care a picuit în lupta dela 811, în strămtorile Balcanilor, a fost „Nikiphor Phoka”; d-sa ne vorbește de chanul *Persiam*; dacă literatura epocii lui Simeon e de caracter numai religios, d. Dimitroff se consolează crezând că tot așa a fost „și literatura bizantină din secolele al IX-lea și al X-lea, și încă multă vreme în urmă” (p. 31): exact epoca vestitului Photios și a Porphyrogenetului, cu vasta lor activitate enciclopedică!

N. BĂNESCU

Revista de istorie bisericească, No. 2, pe Iulie-Septembrie 1943, tipărită la Craiova, sub auspiciile Prea Sfințitului Mitropolit al Olteniei se prezintă în aceleași bune condiții ca și primul număr. La început, frumosul articol al d-lui Bulat, asupra istoricilor bisericești din veacul al IV-lea, continuatori ai lui Eusebios de Caesarea: Rufinus, Hieronymus, Sulpicius Severus, Orosius, în Occident, Philostorgios, Sabinos de Hierakleia, Timotheos de Berytos, în Orient. În prezentarea marei figuri a lui Hieronymus, întemeiată pe cea mai nouă bibliografie, n'ar fi trebuit să lipsească splendida caracterizare a lui N. Iorga („Cărți reprezentative în viața omenirii”). D. Bobulescu încheie studiul său asupra sihăstriei Pocrovului și tipărește pomelnicul bisericii din Grăblești (Argeș), iar d. Regleanu aduce o prețioasă contribuție la biografia lui Dionisie Lupu, dând la lumină atâtea date nouă, scoase în mare parte din dosarele Arhivelor Statului.

După comunicarea atât de interesantă a d-lui Rădulescu Motru la Academia Română, asupra lui Eufrosin Poteca, biografia acestuia se îmbogățește acum cu actele inedite publicate de d. Vărtosu, cu privire la numirea și instalarea lui Eufrosin ca egumen al mănăstirii Motru. Econ. D. Furtună prezintă un „peciu” de cununie (autorizarea Protopopului) și o „mărturie” dată preotului care a săvârșit cununia, iar Pr. Popescu-Cilieni publică unele documente interesante privitoare

la mănăstirea Surpatele din Vâlcea. Opera de adevărat Benedictin a lui Dionisie, eclisiarhul Episcopiei de Râmnic, numeroasele condici în caligrafia lui aleasă, împodobită cu chipuri, steme și inițiale de toată frumusețea, din care multe se reproduc în acest număr, e semnalată de d. Bulat.

N. BĂNESCU

* * *

Dinu C. Arion, *Două studii de istorie a dreptului românesc (Contribuție la studiul juridicului Voevodatului Munteniei)*. București, 1942.

Aceste două studii: I. „Despre prerogativele marilor boeri moldoveni înainte de Ștefan cel Mare”; II. „Ce înțeles au avut actele de donațiuni domnești de pământ la începuturile Voevodatelor”, merită atenția istoricilor. În analiza actelor interne și externe, d. Arion aduce o fină interpretare juridică, și ea dă încheierilor sale toată valoarea lor.

Atragem în special atenția asupra argumentelor sale din ultima notă, atât de lungă, a studiului al doilea, care dau noțiunii de *rumân* o justă interpretare. Terminul de „vecin”, în sens de colon, era general în epoca în care „Vlah” (rumân) însemna liber neproprietar. Cel de „rumân”, în sens de colon, nu apare decât târziu și numai în Țara-Românească, atunci când diplomația românească înlocuște pe cea slavă și când acest termen, în traducere, înlocuște pe cel de „vecin”. Dacă noțiunea de „rumân” ar fi avut înțelesul social de clasă inferioară, ce i se atribue printr’o greșită interpretare, ea n’ar fi lipsit, — observă cu multă dreptate autorul — din terminologia claselor sociale a ambelor Principate. În Moldova avem însă termenul de „vecin” și echivalentul său „susedi”, cum a arătat d. Filitti; în Muntenia, acelaș termen, și numai în veacul al XVII-lea, pe cel de „rumân”, în urma dispariției textelor slave. D. Arion mai arată că nici chiar în Transilvania, cu împrejurările istorice cunoscute, noțiunea de „rumân” nu are înțelesul social pe care unii i-l atribuie.

Nu mai vorbim de absurditatea teoriei unei cuceriri a sălbatecelor seminții slave, total lipsite de simțul organizării

politice și vagabondând timp de veacuri pentru a-și organiza, în cele din urmă, State, prin impulsuri venite de aiurea.

N. BĂNESCU

* * *

Dr. Ion I. Ghelasse, *Mocanii. Importanța și evoluția lor social-economică în România. Expansiunea lor în câmpia Tisei, în Caucaz și Crimeea*. Ed. III revăzută și completată. București, 1944.

D. Ghelasse ne-a dat în această lucrare o prețioasă monografie asupra mocanilor, în special a celor din țara Bârsei, a „mocanilor Bârsani”, cari, din cele mai vechi timpuri, și-au trecut turmele dincoace de Carpați, în căutarea pășunilor pe toată întinderea șesului nostru, până în stuhurile Dunării și în Dobrogea.

Expunerea începe din perioada preistorică, culegând informația risipită a izvoarelor vechi, care arată păstoritul ca ocupație principală a strămoșilor noștri, înainte de Romani. Transhumanța apare astfel ca un fenomen caracteristic și permanent al locuitorilor spațiului carpatho-danubian.

Autorul prezintă cu multă claritate organizarea vieții păstorești, drumurile obișnuite de veacuri ale transhumanței, cu popasurile și locurile de oprire în Banat, în Oltenia, în Bărăgan, în lunca Dunării și în Dobrogea, urmărește expansiunea mocanilor și dincolo de hotare, până în câmpia Tisei. Un capitol special pune în paralelă păstoritul, tot atât de străvechiu, al Românilor din Balcani, cu larga lor pendulare până la Adriatică și Egee.

Neajunsurile pe care „bârsanii” le-au întâmpinat mai în urmă din partea stăpânirii adesea abusive formează un interesant capitol de istorie, pentru documentarea căruia autorul n'a pregetat a căuta și în Arhivele Statului și a ne pune sub ochi multe acte inedite.

Dându-ne astfel tabloul complet al vieții mocanilor, în legătură cu problemele pe care le implică, d. Ghelasse scoate în relief rolul său social-economic și subliniază influența însemnată pe care a avut-o ca element de cultură, la noi, factor de unitate sufletească între Români.

Cu aceste însușiri, lucrarea d-lui Ghelasse prezintă și un interes de actualitate, pentru care merită a avea o cât de largă răspândire.

N. BĂNESCU

* * *

B. Agapie, *Instituția Fieriei. Contribuție la cunoașterea dreptului cutumiar românesc*. Iași, 1942.

Instituția vechiului Drept românesc cunoscută sub numele de *ferie*, *ferăie*, *herăie*, reprezentând o taxă ce se depunea Vistieriei de cel care câștiga un proces și înainte de redactarea sentinței, a făcut obiectul unei discuții interminabile printre istoricii vechiului nostru Drept. Originea termenului juridic, explicată până acum felurit și nesatisfăcător (Xenopol îi găsea una turcească!), a fost precisată definitiv de regretatul V. Bogrea, „*Din vechea noastră terminologie juridică: Ferăie*” (Anuarul Institutului de istorie, Cluj, II, 1923). Intemeiat pe faptul că termenul apare numai în Moldova, el l-a derivat din pol. *feruje*, dela *ferowac* = „a pronunța sentința”. Cât privește înțelesul acestui termen juridic, o mare confuzie a stăpânit până azi. *Feria* a fost socotită ca identică cu *Zaveasca* slavă și cu așa zisa „legătură” ce se întâlnește în documentele din Muntenia. (Unii au identificat-o și cu „birșagul” din Transilvania).

D. Agapie arată deosebirea fundamentală dintre aceste noțiuni. Materialul documentar pe care-l produce e concludent. În ce privește *Ferăia*, d-sa combate cu succes părerea după care ea ar fi un mijloc procedural de garantare a autorității lucrului judecat și arată în chip doveditor că a fost la început o *contribuție* voluntară, ajunsă în scurt timp obligațiune, plătită de cel care câștiga procesul și răsplătind cu aceasta osteneala judecătorului, o simplă taxă de proces prin urmare, dar deosebită de cheltuelile de judecată.

N. BĂNESCU

* * *

M. Lascaris, *La révolution grecque vue de Salonique. Rapports des consuls de France et d'Autriche 1821—1826*. Balcenia, VI, Bucarest 1943, pp. 145—168.

Eruditul profesor dela Universitatea din Salonic publică în aceste pagini o serie de documente inedite, privitoare la cele două episoade ale revoluției grecești din Macedonia, cu prilejul războiului din 1821 pentru independența elenică. Cele mai multe din aceste documente se referă la insurecțiunea din peninsula Kassandra (Chalcidica) și mai puțin la cea din orașul Naoussa.

E vorba de rapoarte consulare scoase mai toate din arhivele Ministerului Afacerilor străine din Paris și câteva din Arhivele Vienei. Ele dau amănunte prețioase asupra rezistenței îndârjite a răzvrătiților și a represiunii sângeroase legate de numele Pașei Mehemed Abdulbud.

N. BĂNESCU

* * *

G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia, prin limbă și toponimie*, „Geopolitică și Geoistorie”, III (1944), pp. 13—63. Central University Library Cluj

Studiul acesta, de o însemnătate care iese din comun, e o prețioasă contribuție la deslegarea spinoasei probleme re-luate azi, cu atâta pasiune, în anumite cercuri ale științei străine. „Cheia” pe care o propune constă în cercetarea amănunțită a unor părți din teritoriul țării, în care autorul a cules numirile curat românești, stabilind frecvența lor în întreaga arie, ceia ce formează, după expresia sa, masa geografică a fenomenului topic. Această masă d. Giuglea o socotește de o valoare egală pentru cercetător cu ceia ce formează „aria majoră” în linguis-tică.

Astfel, în plasa Năsăud, cu vechea ei populație românească atât de viguroasă, autorul a cules 1500 de numiri, în mare ma-joritate de origine latină, multe cu aceiași înfățișare formală ca acum 1800 de ani. *Zone întregi de numiri, în majoritate ro-mânești*, mai cu seamă la munte, apar pe urma acestor cerce-tări. Ele corespund, în Transilvania, cu o largă fâșie de teri-toriu, care duce din Oltenia și Banatul de Est, prin Hunedoara, Sibiu, Munții apuseni, până în județele dela Nord. D. Giuglea semnalează, după îndelungate cercetări în acele regiuni (Nă-săud, Valea Ierii, Feleacul, Nucșoara din Hațeg și trei comune

din Alba) o serie de numiri, care nu-și află în nici o limbă o bază de explicație și își au originea în perioada pre-slavă, cum o dovedește prin paralelele din limbile romanice sau din vechea germană și altă serie de numiri ce-și trag originea din epoca daco-romană.

În concluzie, eruditul filolog cere să se adune cât mai repede numirile de localități din toată țara, alcătuindu-se un *Atlas toponimic român*, care va fi adevărata „arhivă vie” a istoriei noastre, pe care o socoate de un folos mai mare pentru noi decât chiar „Atlasul lingvistic”.

N. BĂNESCU

Gheron Netta, *Oltenii în trecutul economic al țării lor*. Ramuri, Craiova 1944.

În această scurtă monografie, d. Netta schițează, documentat și limpede, rolul pe care l-a avut, în cursul vremii, ținutul oltean, în viața economică a țării noastre. Începând cu situația geografică și drumurile deschise în toate direcțiile, legând ținutul de cele vecine, autorul înfățișază viața de negoț, care, înfloritoare pe vremuri și sprijinită de Domni, decade în urmă prin concurența străinilor — greci, bulgari, sudiți austrieci ș. a. — aduși tot mai numeroși de împrejurările politice. În fața răului ce păgubea interesele lor, Oltenii au știut să reacționeze, după firea lor, și autorul înregistrează, documentar, această reacțiune.

Expunerea, care se mărginește la liniile mari, se cetește cu mult interes. A fost uitată însă lucriarea regretatului N. Ioiga, *Scrisori de boieri și negustori olteni și munteni către Casa de negoț sibiiană Hagi Pop*, care presintă, pentru epoca dela sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, o informație prețioasă, în special asupra vieții comerciale a Craioviilor și asupra influenței Apusului, despre care ne vorbește autorul.

N. BĂNESCU

Bedřich Slavík, *Srdce a doba, listy českých žen* (Inimă și vreme), Praga, 1942, 397 pag.

Tânărul cercetător ceh presintă în această lucrare o seamă de scrisori, datorite celor mai de frunte femei din istoria popoului ceh. Autorul începe cu patru epistole ale Sf. Clara către Anna, fiica lui Otokar I Premysl, din sec. al XIII-lea, trecută în legendă prin marea ei putere de iubire și căință, la care adaugă cântările în proză ale notarului Bohuslav în cinstea stăpânei sale, prințesa Kunhuta, nepoata regelui ungar Bela al IV-lea și a doua soție a lui Otokar al II-lea Premysl. Alte câteva scrisori, pline de griji și neliniști, dela membrii unei familii de nobili cehi, sunt din sec. al XVI-lea, după care Slavik trece la galeria scriitoarelor cehe din veacul al XIX-lea.

E pomenită aci Magdalena Dobromila Rettigová alături de trista și frumoasa povestitoare Božena Němcová, din ale căror epistole se desprind numai gingășie și tristețe. Cele două soții ale scriitorului Fr. Ladislav Čelakovský, Marie Ventova și Bohuslava Rajská, și-au desvăluit pe rând sentimentele de iubire și duioșie față de acela care a pus atâta râvnă în mișcarea romantică cehă dela începutul sec. trecut. Interesante sunt scrisorile fiicei lui Fr. Palacký, Maria, devenită apoi soția cunoscutului om politic F. L. Rieger. Karolina Světa și Sofia Pödlipska, surori și scriitoare în aceeași măsură, au lăsat rânduri străbătute de neliniști și frământări pentru doi mari poeți din veacul al XIX-lea, Jean Neruda și Jaroslav Vrchlický. Printre admiratoarele lui Bedrich Smetana se numără și frumoasa poetă Eliška Krásnohorská, din scrisorile căreia se înțeleg atâtea momente intime din viața compozitorului ceh. În fine, alte două artiste, Hana Kvapilová și Zdenka Braunerová, și-au mărturisit în scrisori taine și adevăruri, care în amurgul veacului trecut capătă o deosebită prețuire.

Fiecare grup de scrisori e însoțit de o introducere explicativă, în care date, oameni, întâmplări, locuri și relații sunt legate între ele pentru o cât mai ușoară înțelegere a textului. Cu această publicație, Slavik a adus un neprețuit serviciu literaturii cehe.

TRAIAN IONESCU-NIȘCOV

* * *

B. Slavík, *Hanacké písmenictví*, Olomouc, 1940.

È un studiu asupra *Literaturii hanace*, dintr'un ținut care, în multe privinți, se aseamănă cu Banatul nostru. Slavík începe cu poezia modestă cărturărească, lipsită de expresivitate, din epoca Josefiniană și trece apoi la producția regională din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. O seamă de versificatori mărunți sunt scoși cronologic din anonim și dați publicității. È vorba de motive și fragmente poetice, ce nu depășesc cadrul și atmosfera rurală a vremii. Cântecelile de iubire se împletesc cu descripții de pe natură și cu întâmplări nevinovate din viața locală. Alteori spiritul de humor provincial străbate poeziile ocazionale și pătrunde, împreună cu alte elemente tradiționale, în cuprinsul poeziei culte. De altfel, autorul desvăluie la fiecare pas și această penetrație de legende, povestiri și rezonanțe de viață caracteristic regională, — încorporate în cuprinsul literaturii culte.

Lucrarea se completează cu un capitol de trimiteri și explicații foarte nimerit pentru descifrarea și înțelegerea textului. Pentru studiile de mare sinteză, astfel de monografii sunt de mare preț.

TRAIAN IONESCU-NIȘCOV

* * *

Erhard Preissig, *Die französische Kultur-Propaganda in der Tschechoslowakei*, Stuttgart Berlin, 1943, 256 p.

Prof. Preissig și-a luat greaua sarcină să pună în adevărata ei lumină propaganda franceză în mijlocul populațiilor ceho-morave, dela începutul sec. trecut și până în momentul când republica cehoslovacă s'a prăbușit. Dela romanul lui George Sand, „Consuelo” (1842-43) și până la evenimentele politice din 1939, autorul urmărește conștiincios toate studiile, lucrările, conferințele, școlile, „Alliance française”, rostul politic al Misiunii militare franceze în Cehoslovacia, expoziții, presa și toate manifestațiile publice în care intelectuali francezi și cehi au sprijinit o stăruitoare propagandă franceză. Profesorul Preissig se oprește asupra fiecărui amanunt, ca și asupra acțiunilor de mare răsunset, le descifrează sensul și scoate în relief justa semnificație, pentru evoluția de mai târ-

ziu a situației politice din Europa Centrală. Din loc în loc și atunci când limpezirea problemei o cere, autorul face apel și la unele fapte de cultură, din cuprinsul lumii slave, care au avut asupra relațiilor franco-cehoslovace o deosebită înrăurire.

TRAIAN IONESCU-NIȘCOV

* * *

Roska (Marton), *A rézcsakányok (Über die Herkunft der kupfernen Hacken, Axthacken, Hammeräxte und Pickelhacken vom ungarischen Typus)*. Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Erem-és Régiségtárából, Cluj, II, 1942, pp. 15—77, cu 59 fig. studiu în l. ungară și rezumat amplu în l. germană.

O încercare de prezentare sistematică a interesantelor unelte și arme de cupru dela sfârșitul epocii neoneolitice și din primele timpuri ale epocii bronzului de pe teritoriul româno-ungar. Din păcate, această clasificare nu este urmărită metodic, deși se fac unele grupări care pot rămânea, mai ales că autorul aduce și material inedit, care dă studiului de față o oarecare valoare. Se reproduce mult material cunoscut și din studiile anterioare. La fig. 24, p. 27, autorul dă harta răspândirilor acestor unelte și arme. Această hartă este deosebit de importantă. Ea arată din capul locului că majoritatea localităților se găsesc *la Est de Tisa, în Transilvania*. Cum s'ar putea, în acest caz păstra încă numirea de tip „ungar”? Autorul însuși repetă de câteva ori că atari produse de cupru s'au descoperit în majoritatea lor în „Ungaria istorică”. Dar arheologia nu se poate sprijini, ca și celelalte științe, pe simple „formule”, ci pe realități.

Securile cu două brațe perpendiculare, securile-ciocane, securile-teslă etc., despre care este vorba în studiul d-lui M. Roska, sunt de *tip transilvănean*, atât prin răspândirea lor, cât și prin origine. Abia în al doilea rând ele pot fi numite de tip ungar. Am arătat acest lucru într'un studiu, în care m'am ocupat tocmai cu aceste produse (*Apulum*, I, 1939—1942, pp. 39—56), care poate fi completat cu noul material, dar clasificările și concluziile rămân aceleași.

Nu vedem o influență a topoarelor naviforme „nordice” asupra tipului Vidra (clasificarea noastră), ca cel dela Vista

jud. Cluj (fig. 6) și cel dela Sibiu (fig. 44), cum crede autorul. Această înrâurire se manifestă în mod cert asupra topoarelor de tip C3 (seria Tg. Ocna—Cimișlia). Elementul strein, pe care autorul îl numește „scandinav”, nu este atât de hotărâtor la creierea acestor produse autohtone. E greu de admis fără rezervă și o influență din Mesopotamia. La p. 72 se dau diferitele păreri asupra originii acestor forme de cultură. Majoritatea arheologilor s'a oprit la Transilvania și „Ungaria”. Autorul însuși recunoaște (p. 73) că „das Hauptfabrikationszentrum war Siebenbürgen”, fiindcă aci se întâlnesc deopotrivă cele mai multe exemplare și cele mai multe variante. Se emite ipoteza că un centru, de mai mică importanță, ar fi fost și în Serbia, ceea ce nu ni se pare imposibil, dată fiind bogăția în cupru a acestei țări. În privința cronologiei și a stratigrafiei nimic nou.

D. BERCIU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

C R O N I C Ă

Dinu C. Arion, *Vlahii, clasă socială în Voevodatele românești*, București, 1940.

E o interesantă contribuție la lămurirea noțiunii complexe a „rumâniei”, accentuând diferențierile constatate și de d. Filitti în categoria neproprietarilor. D. Arion își explică* drepturile de posesiune asupra pământului printr'o veche ereditate, aceste drepturi existând înainte de întemeierea Principatelor și de crearea mării proprietăți. „Rumânii”, proprietari gentilici, au format, prin crearea mării proprietăți, o clasă de posesori de pământ pe moșiile boerilor. Documentele nu sunt clare în această privință, dar autorul se întemeiază și pe analogia stărilor sociale din Apus.

Chestiunea merită a fi reluată și adâncită mai mult.

N. B.

*

D. Const. Turcu publică în „Anuarul liceului Petru-Rares” din Piatra Neamț, pe anii 1936—1940 (și în Extras), foarte interesanta schiță biografică a lui Wilhelm von Kotzebue. D-sa stabilește că nu el a fost consul la Iași, cum cred d-nii Cartojan și C. Gane, ci fratele său Carol; moșia sa Bălușeștii era în jud. Roman, nu în Neamțul, cum de asemenea s'a crezut.

Autorul desgroapă din „Almanahul de învățătură și petrecere pe anul 1841”, editat de Kogălniceanu, notele de călătorie ale aceluși scriitor, traduse din limba germană de Samuil Botezatu și le reproduce la sfârșitul studiului, sub titlul: „Fragment dintr'o călătorie în Carpații Moldovei”. Notele, descriind

excursia dela Slatina până în vârful Ceahlăului și călătoria cu plutele pe Bistrița, sunt de toată frumusețea și trebuie să mulțumim d-lui Turcu de a le fi redat literaturii noastre.

N. B.

*

D. Berciu, *Le paléolithique et le mésolithique en Roumanie. Bibliographie, répertoire et index des localités.* Bucarest, 1942.

Lucrarea d-lui Berciu e de un real folos, mai cu seamă—cum foarte bine observă—pentru cercetătorul străin. Indicațiile bibliografice sunt însoțite fiecare de câte-o scurtă caracterizare, ceea ce ușurează orientarea.

Astfel de repertorii ar trebui făcute, la intervale de timp, și pentru alte specialități (D. Herescu ni l-a dat pentru literatura latină).

N. B.

*

Em. și Romulus Rebreanu, *Originea limbilor neolatine.* Brașov, 1943.

Lucrarea aceasta, de 45 de pagini, e o încercare îndrăzneată de a dărâma tot ce istoria și filologia au stabilit cu privire la originea și limba popoarelor neolatine. Romanisarea acestor popoare ar fi, după autori, o iluzie a istoricilor, iar temeiul limbii lor, în toate provinciile, o limbă comună *preistorică*, „arhaică”, desfăcută în dialecte vorbite de aceste diferite popoare.

Dar pentru a răsturna atât de fundamental bunuri ale științei de sute de ani, e nevoie de ceva mai mult și mai adânc decât simplele considerații, de multe ori inexacte, ce se fac, și de grăbite paralelisme cu unele fapte moderne.

N. B.

*

D. Caracostea. *Forme de critică. Critica debuturilor, critica de adulție.* București, 1944.

Sunt în aceste pagini observații judicioase. Atitudinea hotărâtă împotriva revizuirii la care unii poeți obișnuesc a supune opera debutului lor are temeinicia unui principiu. Exemplul

poesiei „Spre țările enigme” a lui Minulescu confirmă pe deplin constatările criticului. Considerațiile privitoare la ceia ce dânsul numește „Critica de generație” și la creativitatea „modernistă” sunt de temperat prin anumite limite impuse „necesităților literare ale vremii”. Altmintrelea, ajungem la ciripeala aiurită care strică azi de atâtea ori biata hârtie de geaba. Al doilea capitol al lucrării e o osândire meritată a criticei superficiale și interesate.

N. B.

*

Ec. Gh. Ionescu, *Viața și activitatea lui Filotei, episcopul Buzăului (1850—1861)*. București, 1941.

Lucrarea, apărută în 1909, ca teză de licență, se reeditează acum într’o formă mai amplă, datorită materialului nou pe care autorul nu-l avusese atunci la îndemână. S’au folosit și multe inedite, ce se dau integral în Anexe. Figura atât de discutată a Episcopului de Buzău apare astfel într’o lumină mai adevărată, și acesta e meritul lucrării.

N. B.

*

Gh. I. Năstase, „*Descrierea statistică*” a Bugeacului (1822—1828) și „*autorul*” ei. Extras din „*Viața Basarabiei*”, 5—6, 1937.

Așa numita „*Descriere statistică a Basarabiei propriu-zise sau a Bugeacului*”, apărută anonim la Cetatea-Albă în 1899 și însoțită de o hartă, care, după d. Năstase, reproduce pe cea ridicată în 1817—1819, cu adaosul datelor cadastrale dintre 1822—1828, s’a crezut în general drept operă a topografului rus Cornilovici. D. Năstase dovedește, cu date scoase din Arhivele din Iași, că ea trebuie atribuită Colonelului de Stat-major Ghe-dichen, care însă s’a folosit și de materialele lui Cornilovici, autor al lucrărilor cadastrale făcute între 1817—1824 în Bugeac.

N. B.

*

Tadeusz Gostynski, *Ivirea unei poezii de curte în secolul al XVII-lea*. Gândirea, XXIII, Februarie, 1944.

Invăţatul polon atrage atenţia asupra versurilor închinare stemelor domneşti dela noi, în fruntea operelor atâtor scriitori de seamă din secolul al XVII-lea şi stabileşte că „moda” acestor versuri de închinare a venit din Polonia, unde, tocmai în acea epocă, începuseră aceste versificări, în legătură cu desvoltarea vieţii de Curte. Relaţiile strânse culturale dintre Moldova (unde apar întâia oară asemenea dedicaţii) şi Polonia, dau părerii d-lui Gostynski mult temei de verosimilitate.

N. B.

*

Al. Popescu-Telega, *Cervantes, viaţa şi opera*. Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1944.

O lucrare ca aceasta, care să facă la noi cunoscută în cercurile largi ale publicului viaţa aventuroasă a genialului autor spaniol e foarte binevenită. Biografia oamenilor mari se celeşte întotdeauna cu folos, şi episoadele vieţii lui Cervantes sunt dintre cele mai interesante. Autorul ne-o presintă în lumina nouă a cercetărilor, în pagini care se cetesc cu plăcere. Opera însă, în expunerea prea încărcată de erudiţie, se desprinde mai anevoie. Iar condiţiile tehnice ale editurii sunt, pentru o instituţie cum este „Casa Şcoalelor”, de-a dreptul inferioare.

N. B.

*

Col. Marius P. Herescu, *Geniul militar al lui Ion-Vodă cel Cumplit, 1572—1574*. Extras din „România militară”, Nr. 1, Bucureşti, 1944.

Lucrarea atât de documentată, pe care autorul o închină eroicei figuri a trecutului nostru, scoate în evidenţă marele său geniu militar. Dispunând de o bogată erudiţie în materie, d. Col. Herescu pune în paralelă ordinea de luptă a lui Ioan-Vodă cu a celor mai vestite bătălii cunoscute, dovedind însuşirile excepţionale, care aşază pe eroul moldovean printre cei mai mari căpitani ai lumii. D-sa arată în acelaş timp cât de solide rămân şi azi caracterisările marelui Hasdeu.

N. B.

*

Maria Dumitrescu, *Despre o carte „necunoscută”*. Extras din „Scriptum”, I, Braşov, 1944.

Autoarea arată că lucrarea publicată la Veneția, în 1695, sub titlul *L'origine del Danubio*, relevată de d-nii Fortunescu și Donat (Arhivele Olteniei, XXVIII, 174—175) n'a rămas necunoscută lui N. Iorga, cum socotesc dâșii, și nici din bibliografiile cunoscute nu lipsește.

D-ra Dumitrescu arată că modelul, datorit lui S. von Birken, *Der Donau-Strand*, Nürnberg, 1664, a avut numeroase ediții (câteva aflate de d-sa în biblioteca Academiei Române) și multe traduceri în italianește. Ele sunt presintate cu o acribie vrednică de cel mai expert bibliograf.

N. B.

*

I. Pillat, *Florica, viea și casa Brătienilor*. București, 1944.

Eleganta plachetă, publicată de „Așezământul cultural Ion C. Brătianu”, cuprinde două conferințe ținute de autor la Radio-București. Cu talentu-i cunoscut, d. Pillat evoacă trecutul pilduitor al leagănelui marei familii așa de strâns legate de istoria Renașterii României.

*

V. Vâlcovici, *Rolul științei în formarea spirituală a omului cult. Rolul Matematicii*. Extras din „Memorii și monografii” ale Academiei de Științe din România, Nr. 10, București, 1944.

Această caracterizare a contribuției științii, și în special a matematicilor, la formarea omului cult presintă în linii mari întreaga evoluție a gândirii omenești dela Aristoteles până azi. Autorul unește la fondul strict științific o eleganță a expunerii, care constituie un merit mai mult al acestei interesante comunicări.

N. B.

*

N. Vătămanu, *Contribuțiuni la viața și scrierile lui Nicolae Filimon*. Extras din „Universul literar” din 30 Iunie 1943.

D. Dr. Vătămanu, care, împreună cu părintele Negulescu, a adus atâtea date nouă la biografia așa de puțin cunoscută mai înainte a lui Filimon, presintă și de astădată câteva amănunte interesante și identifică două bucăți satirice ale romanțierului, publicate în foile umoristice „Nichipercea” și „Pepelea”.

N. B.

*

A. Rădulescu, *Din trecutul de 80 de ani al Curții de Casație*. Anal. Acad. Rom., Mem. secț. ist., S. III, T. XXV, Mem. 14. București, 1944.

În această comunicare, cetită la Academia Română, cu privire la originile și dezvoltarea instanței supreme a țării, autorul expune, cu precizia sa cunoscută, împrejurările în care ea s'a constituit. Prevăzută de Convenția dela Paris (7/19 August 1858), legea Curții de Casație a căpătat ființă în 1860, iar organizarea sa de fapt în 1862.

N. B.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

V. Slăvescu, *Viața și opera economistului Dionisie Pop Marțian 1829—1865*. Vol. I. Academia Română, Studii și cercetări, LXIII. București, 1943.

Masiva lucrare a d-lui Slăvescu schițează viața și activitatea de economist a lui Pop Marțian și presintă totodată analiza scrierilor sale, care vor fi strânse într'un al doilea volum. Eruditul autor socotește pe Marțian cel mai de seamă dintre economiștii noștri din secolul al XIX-lea.

N. B.

*

Insemnăm din „Sociologie românească”, V (1943), Nr. 1—6, studiul d-lui D. Gusti cu privire la „Legile unităților sociale”, cetit la Academia Română, într'una din ședințele din Maiu 1943. Problema „întregului”, enunțată încă de Aristoteles, își află deplina verificare în „unitățile sociale”, la care distinsul sociolog a ajuns pe urma cercetărilor personale. D-sa determină legile ce cârmuesc aceste unități și subliniază însemnătatea lor pentru marea unitate care le sintetizează pe toate: națiunea.

În acelaș volum se tipărește și conferința ținută în 1927 de Nicolae Iorga la Institutul Social român, în ciclul „Sat și oraș”. Regretatul nostru istoric precizează, cu obișnuita-i bogăție de informație, originea și caracterul satelor, târgurilor și orașelor noastre, urmărindu-le în prefacerea lor și accentuând și de astădată nevoia de a păstra tradiția legată de întreaga lor dezvoltare, impusă de un mediu care nu e acelaș aiurea.

N. B.

*

Al. Gh. Budiș, *Bulgaria*, Casa Școalelor, 1943.

D. Colonel Budiș, unul din distinșii noștri ofițeri cărturari, a fost mult timp atașat militar la Sofia și, în această calitate, a putut cunoaște de aproape viața, sub toate raporturile, a vecinilor noștri dela Sud. În dorința de a face cunoscută această viață la noi, în cercuri mai largi, d-sa a dat o lucrare de informație concisă și clară. Partea istorică are, pentru epoca veche, greșeli, pe care autorul le va fi cules din scrierile bulgare, ce păcătuiesc de multe ori față de adevărul istoric: Ilustrații frumoase împodobesc lucrarea și o serie de hărți folositoare se adaugă la sfârșit.

N. B.

*

„Cronica numismatică și arheologică”, anul XVII, n-rul pe Iulie—Decembrie 1943, închinat aniversării celor 40 de ani dela înființarea Societății numismatice române, se deschide printr'o frumoasă caracterizare a activității de numismat a lui M. C. Sutz, semnată de d. C. Moisil. Păr. V. Laurent publică articolul său erudit: „Le briquet, emblème monétaire sous les Paléologues”, analizat de noi în altă parte. Urmează studiul bogat în considerații istorice al d-lui C. Moisil, privitor la tetradrahmele din Thasos și Macedonia primă. Se lămuresc tipurile și emisiunile, se schițează împrejurările în care ele au pătruns în Dacia în număr atât de mare, cum o arată tesaurele descoperite, înregistrate de autor. În „Monete și camee”, d. C. Secășanu prezintă un frumos medalion al împărătesei Otacilia, monete divisionare dace și o fină gemă antică, aflată la Silistra.

D. G. Buzdugan descrie tesaurul dela Tatlageac (Dobrogea), monete imperiale romane dintre anii 337—378. Un nou tip monetar dacic, de o foarte reușită execuție, imitând monetele macedonene, e semnalat de d. Oct. Iliescu. D. Sporea ne vorbește despre o tavă de argint încrustată cu monete antice și aflată în Colecția Băncii Naționale din București. Frumosul steag domnesc, cumpărat de I. P. S. Mitropolit Visarion și dăruit Museului militar național, e identificat de d. Velcu, după inițialele lui, ca fiind al lui „Constantin Voevod Ipsilanti”. Scena de pe sigiliul turcesc al lui Iordache Golescu, semnalat de d. Vărtosu printre celelalte sigilii din Adresa boerilor către Inalta Poartă (1821), este explicată cu multă ingeniositate de d-ra Maria Golescu. În sfârșit, d. Herovanu anunță descoperirea unei nouă stațiuni neolitice la Zlodica (Cotnari), unde preotul i-a arătat câteva resturi.

În acest număr, și necrologul scris de d. Moisiș pentru regretatul G. Olszewsky.

N. B.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Anuarul Institutului de studii clasice”, vol. IV. (1941—1943), cuprinde un bogat material, despre care, în parte, am vorbit mai înainte. D. Bezdeki publică în acest volum un articol asupra reliefului dionisiac dela Tomis, în care dânsul vede, alături de zeu, pe Corybanți. Articolul d-lui K. Horedt, „Eine lateinische Inschrift des 4. Jahrh. aus Siebenbürgen”, precizează caracterul creștin al inscripției găsite la Birthälm (Biertan), datând-o din veacul al IV-lea. D. Lascu explică greșita identificare a locului de exil al lui Ovidiu cu Cetatea-Albă, făcută de Cantemir. Ocupându-se de scrisorile lui Seneca, d. Guțu se alătură părerii celor cari cred că ele n’au caracterul unei adevărate corespondențe. Un studiu bine documentat ne dă d. I. Rusu asupra „graniței etnice între Traci și Illiri”, iar d. Fr. Altheim unul asupra „Originei vestmântului regesc gotic”. Semnalăm apoi interesantele contribuții ale d-lor C. Daicoviciu (Bemerkungen zur Frage der slavischen Bodenfunde aus Dazien), I. Rusu (Onomasticon Daciae), M. Macrea (Cumidava), M. Moga (descoperiri preistorice) și T. Naum (Animadversiones criticae).

N. B.

General Radu Rosetti, *Garda națională*. Anal. Acad. Rom., Mem. sect. ist., S. III, T. XXV, Mem. 10. București, 1943.

Comunicarea cuprinde un scurt și limpede istoric al gărzii noastre naționale, care-și are originile în revoluția din 1848. D. General Rosetti schițează apoi, după acte inedite ale epocii, rolul util al acestei gărzi în timpul războiului de neatârnare. Ea a fost desființată prin modificarea Constituției, în 1884.

N. B.

*

G. Zane, *Ion Ghica către N. Bălcescu. Scrisori inedite din vremea pribegiei*. Anal. Acad. Rom., Mem. sect. ist., S. III, T. XXV, Mem. 26. București, 1943.

Autorul publică în acest Memoriu 19 scrisori adresate de Ion Ghica lui Bălcescu, în anii 1849—1850, și aflate în colecțiile Academiei Române. Ele sunt prețioase prin datele ce aduc asupra oamenilor și faptelor acelei însemnate epoci.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

N. B.

*

Diacon Alexandru I. Ciurea, *Leon Gheucă, Episcop de Roman (1769—1786) și Mitropolit al Moldovei (1786—1788—89?)*. Chișinău, 1942.

Autorul închiagă, din multele date risipite, o biografie a vrednicului ierarh, atât de puțin cunoscut de contemporani. Buna lui gospodărire a Bisericii, activitatea-i culturală, atitudinea-i politică, în mijlocul împrejurărilor grele în care și-a trăit viața, se desfac luminos din această expunere documentată.

N. B.

*

Roska (Marton), *Ujabb adatok Jozsászhely (Arad vm.) solutréi iparához (Données nouvelles sur l'industrie solutréenne de Jozsászhely (Com. Arad). Közlemenyek az Nemzeti Múzeum Erem-és Régiségtárából*, Cluj, II, 2, 1942, pp. 6—8, cu 7 fig.; în l. maghiară și scurt rezumat în l. franceză.

Se aduc alte dovezi ale industriei solutrene dela *Josășel*, jud. Arad, de unde se cunoșteau anterior alte descoperiri. Ma-

terialul nou înfățișează „vârfuri” solutreene tipice vremii. Majoritatea sunt în stare fragmentară ; mai bine conservat este vârful dela fig. 7. Descoperirile provin tot de pe Pârâul Cremenosi (Cremenos).

D. B.

*

Roska (Marton), *Az Erkörtvélyes kella székértemkezés (Sépulture celtique à char de Erkörtvélyes)*. Kozlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Erem-és Régiségtárából, Cluj, II, 1, 1942, pp. 81—84 ; în l. maghiară cu rezumat în l. franceză.

Autorul publică descoperirile celtice dela *Curtuius*, jud. Satu-Mare, care se găsesc într'o colecție particulară. Obiectele fac parte dintr'un mormânt aparținând unui luptător cu car de luptă. S'au păstrat bucăți din șinele acestui car. Toate obiectele sunt de fer. Pentru datare este interesantă fibula de fer dela fig. 10, care a avut și o încrustație probabil cu email. Din inventar nu lipsesc obișnuitele arme : sabia tipică celtică, sulija, vârful de lance și scutul (s'a păstrat doar mânerul). Alături de acestea sunt piesele de harnașament. Complexul aparține perioadei La Tène mijlocie.

D. B.

*

Kovács (István), *A Kolozsvári Zápolya-Utcai magyar honfoglaláskori temető (Der Landnahmezeitliche Friedhof von Kolozsvár-Zápolya-Gasse)*, Kozlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Erem-és Régiségtárából, Cluj, II, 1, 1942, pp. 85—118 ; 6 pl. + 6 fig. ; în l. maghiară, cu rezumat în l. germană.

Se publică inventarul a 8 morminte din epoca veche românească (pela 1000) descoperite în Cluj, pe terasa Someșului, acolo unde s'a identificat și un cimitir preistoric, care, probabil, credem noi, aparține epocii ferului. Autorul își rezervă dreptul de a vorbi de aceste morminte de incineratie altădată (p. 116). Inventarul celor 8 morminte este relativ bogat. Aparținerea lor e feluită. Unele morminte aparțin unor luptători, altele cuprind schelete de femei și copii. Interesante sunt podabele din mormântul 5, ca cerceii de argint, care oferă și

elemente de datare. În mormintele călăreților apar cranii și oase de cal.

D. B.

*

Tulogdy (János), *Adatok Erdély palaeolithikumhoz (Données sur le paléolithique de la Transylvanie)*. Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Erem-és Régiségtárából, Cluj, II, 2, 1942, pp. 3—5, cu 2 fig.; în l. maghiară și scurt rezumat în l. franceză.

Se comunică trei descoperiri paleolitice necunoscute până acum: o „pointe moustérienne” și un raclor din aceeași perioadă moustertiană, ambele descoperite la *Cheia (Turzii)*, prima într-o peșteră, iar al doilea pe terasa unui râu, indicând deci o așezare „en plein air”. A treia descoperire provine dela *Toplița*, jud. Mureș: e tot un raclor moustertian, lucrat din calcar cristalin.

D. B.

*

Szabó (György), *A Korondi bronzlelet (Der Bronzefund von Korond)*, în Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Erem-és Régiségtárából, Cluj, II, 1, 1942, pp. 78—80, cu 7 fig. la p. 79; în l. maghiară, cu un foarte scurt rezumat în l. germană.

Autorul publică depozitul de bronz dela Corond, județuli Odorheiu, care se găsește în Muzeul Institutului de Studii Clasice din Cluj, inventariat sub nr. IV. 6618—6624a. Depozitul cuprinde următoarele obiecte: două securi de bronz tip *à douille longitudinale*, cu tortiță, două seceri tip *à crochet*, două fragmente de seceri și un ciocan *à douille* pentru marcat. Depozitul este interesant prin conținutul său, fiindcă manifestă și unele legături „estice”, cum ar fi de pildă secerile *à crochet*, pe care le întâlnim și în bogatul depozit dela *Drajna-de-jos*, județul Prahova. Autorul a stăruit însă prea mult asupra cronologiei lui N. Aberg și Montelius, cronologie care este inoperantă pentru bronzul româno-ungar, căruia îi aparține și acest depozit, și anume din ultima fază a sa.

D. B.

*

Săveanu (Sauciuc Teofil), *Resturi de mamut în Clocucică, suburbia Cernăușilor*. Anuarul Muzeului Bucovinei, I—II, 1943—1944, pp. 266—270; 5 fig.

D-l profesor T. Sauciuc-Săveanu atrage atențiunea asupra resturilor de *elephas primigenius* descoperite într'o regiune, unde se cunosc urmele certe ale omului paleolitic. D-sa arată și importanța de caracter paleontologic, geografic și stratigrafic a cercetărilor executate la Clocucica, în 1938. În asociere cu oasele de mamut au apărut și *cărbuni*, ceea ce indică fără îndoială prezența omului paleolitic.

D. B.

*

Ambrojevici (Ceslav). *Paleoliticul superior din Zamostea I pe Ceremuș în județul Storojineț*. Anuarul Muzeului Bucovinei, I—II, 1943—1944, pp. 271—272.

Se face un istoric al săpăturilor din stațiunea aurignaciană dela Zamostea, descoperită încă din 1935. Materialul scos la iveală e sărac. O primă dare de seamă a acestor cercetări a dat-o autorul în colaborare cu Radu Popovici în *Dacia* V—VI, pp. 23—39. De data aceasta se semnalează analogiile silexurilor dela Zamostea I cu cele contemporane dela Gagarino, pe Don. Stațiunea Bila, jud. Cernăuți pare a aparține tot nivelului aurignacian.

D. B.

*

Victor Slăvescu, *Recunoașterea dreptului de a bate monetă. Noi documente diplomatice 1870—1872*. București, 1944, 50 pag.

Privitor la acțiunea diplomatică a României pentru obținerea dreptului de a bate monetă — de care s'a mai ocupat într'un studiu anterior — d-l Victor Slăvescu prezintă acum noi documente diplomatice pentru anii 1870—1872, extrase din arhiva Ministerului Afacerilor Străine din București. După urcarea lui Carol I pe tron, încă din Octombrie 1866 se obținuse din partea Porții încuviințarea de a bate monetă, cu condiția ca moneda să poarte un semn special al Imperiului otoman. În urmă, acest semn a fost cerut numai pentru monetele de aur și argint. Cum între timp se înființase și o monedă națională, pentru completarea sistemului nostru monetar, toată lupta diplomatică ce se va duce în decurs de mai mulți ani se va concentra în jurul a două chestiuni : „semnul special” și „efigia Domnitorului”, care ar fi urmat să fie, cu multă îndrăsneală : „Carol I Prințipe

al Românilor". Unele guverne au fost pentru continuarea, sub diferite aspecte, a negocierilor cu Poarta, altele pentru punerea puterii suzerane în fața faptului îndeplinit. Cum nici această serie de documente nu epuizează subiectul, d-l Prof. Slăvescu promite să continue cercetările până ce materialul îi va da putința să ajungă la cunoașterea deplină a acțiunii diplomatice dusă de guvernele țării, pentru obținerea înainte de Independența de drept, a primului semn al suveranității de fapt.

V. M.

*

General M. Racoviță-Cehan. *Familia Racoviță-Cehan, Genealogie și istoric*. București, An. Ac. Rom., 1943.

În colecția „Studii și cercetări” a Academiei Române a apărut lucrarea d-lui General M. Racoviță-Cehan, care și-a pus în gând să reconstituie genealogia numai a aceleia dintre Racovițești descendenți din *Cehan*. Pentru aceasta a refăcut mai întâi arborele genealogic al familiei *Cehan*, pentru a stabili legătura, apoi, pe baza materialului documentar tipărit și a unui număr de acte inedite de la Ac. Română și alte colecții, autorul dă, pe lângă filiația genealogică a tuturor membrilor, biografia celor trei Racovițești cari au domnit la noi.

Poate că o sistematizare mai metodică a materialului și o documentare mai precisă ar fi pus mai bine în lumină bogăția de informații pentru care autorul n'a cruțat nici o osteneală ca s'o adune în paginile acestei cărți.

V. M.

*

H. Dj. Siruni. *Ani*, anuarul culturii armene, pe ani 1942—43. București, 1944, 687 pagini.

Pasionata strădanie a profesorului Siruni a dus la apariția unui nou număr a acestei importante reviste, închinat de data aceasta lui Gheorghe Balș, valoros cercetător al arhitecturii armene.

Volumul de dimensiuni respectabile, tipărit în condițiuni grafice ireproșabile, cuprinde într'o subîmpărțire, o serie de studii despre *Gh. Balș*, semnate de General R. Rosetti, Al. Lapedatu,

N. Bănescu, Horia Teodoru, V. Ghika-Budești și Gr. Avakian.

În partea „Armenii în istoria lor” se dau în traducere lecțiile pe care N. Iorga le-a făcut la Sorbona despre istoria Armeniei ciliciene la 1929 și studiul d-lui Siruni despre legăturile seculare între coloniile armene din Moldova și Polonia, pe lângă alte articole privitoare la rasă, teritoriu, etc. Partea IV „Armenii în cultura lor” are studii despre arhitectura armeană, arta casnică, limba, biserica, civilizația, femeia armeană în decursul secolelor, folklorul, datini și obiceiuri, miniatură, istoria medicinei armene. Studiile privitoare la „Armenii în țările române” sunt semnate de d-nii Bezviconi, Siruni, George Ionescu, Sacerdoțeanu, etc. O serie de note și notițe continuă pe un mare număr de pagini. Multe planșe în afară de text.

V. M

NOTIȚE

Pr. N. Popescu ne dă, în cărticica de popularizare : „*Viaja și faptele părintelui Grigorie dascălul, Mitropolitul Țării Românești*”, (ed. Inst. biblic, 1942) o monografie ce se distinge prin simpla și frumoasa expunere pe înțelesul tuturor.

N. B.

*

D. Gh. Pavelescu semnaleză, în „*Pictura pe sticlă la Românii din Transilvania*”. (Extras din „*Apulum*”, Alba-Iulia I, 1939—1942), centrele acestui meșteșug descoperite în județele Alba și Sibiu, caracterizându-le opera în legătură cu Folklorul.

N. B.

*

„*Mănăstirea Galata*”, Iași, 1943, de S. N. Grigoraș e o monografie, bogată în date nouă, a ctitoriei lui Petru-Vodă Șchiopul. Se poate vedea dintr'însa cât de puțin și-au înțeles aici rosturile lor călugării, străini nu numai de țară, dar și de cuvântul Evangheliei.

N. B.

*

„*Teatru englez, traduceri*”, I, Casa Școalelor, 1943, de d. Drăgoș Protopopescu, prezintă trei lucrări de Bernard Shaw, una de E. O'Neill și una de John Synge. Traducerile sunt din cele mai reușite, într'o limbă deosebit de nuanțată și de naturală.

N. B.

*

Semnalăm articolul d-lui I. Gabrea, din „Revista de Pedagogie”, XIII, 1943, cu privire la valoarea educativă a „orei de Radio” pentru școlari. În acelaș număr d. Narly schițează misiunea educatorului, iar d. Rădulescu-Motru definește relația dintre „umanism” și românism, fiind convins că e mai important pentru noi a întemeia educația pe cunoștința Românului *real*.

N. B.

*

Pentru cine n'a cetit interesanta carte a lui André Tardieu : „*In fața obstacolului. America și noi*”, — e foarte instructivă recensia ce-i consacră d. D. Tomescu în „Ramuri”, I—2 (1944).

În acelaș număr, o bună și duiosă caracterizare a lui Ion Simionescu, semnată Despina Teodorescu.

N. B.

*

D-na Elena Farago publică în „Ramuri”, I—2 (1944) două traduceri din poesia lui Verhaeren. Cetindu-le, ne gândim ce binevenită ar fi o Antologie din acest mare poet, pe care numai talentul d-nei Farago l-ar putea transpune, în toată simpla lui frumusețe, în limba noastră.

N. B.

*

D. Em Vărtosu, culege într'o broșură „*Sigilii românești*” cu legenda în limbă turcească, veacul XVII—XIX”, socotind, ceia ce e foarte probabil, că ele au fost întrebuințate în legătură cu Poarta Otomană.

N. B.

*

Comunicarea cetită la Academia Română de d. S. Dragomir, „*Un sfert de veac dela unirea Transilvaniei*”, a apărut în Biblioteca „Astra”, Nr. 29 (Sibiu, 1943). Se presintă clar împrejurările în care marele act istoric s'a îndeplinit, subliniindu-se contribuția la acest act a personalităților ardelen.

N. B.

Bunul prieten al țării noastre, profesorul Ramiro Ortiz, publică în „Universul” dela 11 Iulie 1944 un articol intitulat : „Cântece de stea la Padova”, arătând câtă asemănare au aceste „Canti di chiarastella”, auzite de dânsul în gura copiilor în orașul său, cu acele cântece de stea pe care le cunoscuse la noi. D-sa crede, cu drept cuvânt, că o cercetare comparativă a Folklorului în aceste părți, stăpânite de acelaș străvechiu substrat etnic, ar duce la rezultate surprinzătoare. A dovedit-o, de altfel, d. Take Papahagi, în studiul analizat chiar în acest număr, semnalând fondul comun al Folklorului la atâtea popoare apropiate prin permanențele lor sufletești și influențe reciproce.

N. B.

*

În „Dobrogea românească”, n-rul pe Decembrie 1943, d. Ap. Culea publică, sub rubrica „Orășe dobrogene”, un foarte frumos articol privitor la Tulcea, ilustrat cu citate din poezia populară locală, care oglindește vechimea populațiunii românești în acele regiuni.

N. B.

*

Pagina întâia a n-rului pe Ianuar 1944 din aceeași prețioasă foaie e închinată amintirii profesorului I. Simionescu, a cărui însemnătate pentru știința și cultura noastră e presintată de d. Tr. Săvulescu. În acelaș număr, d. O. Mărculescu reproduce relațiile călătorilor și cercetătorilor străini asupra populației Dobrogei, din veacul al XV-lea până în vremea noastră ; d. I. Micu dă o caracterizare a cetății Abrittus, iar d-na Pia Alimăneșteanu schițează figura atât de reprezentativă a „Soldatului Așim”, Turc din Durostor.

N. B.

*

În ziarul „Plaiuri năsăudene”, din 10 Martie 1944, d. Em. Bucuță înfățișează câteva cunoscute chipuri de „oameni din Năsăud”. Amintirile personale dau acestor evocații mult relief.

N. B.

*

Orice om de bun simț va împărtăși critica pe care o face d. P. Drăgoescu, în articolul său „*Extremism literar*” (Ramuri, 1—2, 1944) împotriva extravaganțelor literare cultivate azi de atâtea mediocrități.

N. B.

*

Semnalăm ca o curiozitate încercarea tânărului H. H. Stahl, din acelaș număr al revistei, de a dărîma „*ipoteza sociologică a eroului eponim, fondator de sate*”. D-sa opune pentru aceasta documentului istoric, definit ca simplă expresiune a „opinilor”, construcțiile tehnice sale de „sociolog” și tot felul de teorii, săvante și confuze, ale reprezentațiilor „sociologiei familiei”.

N. B.

*

I. P. S. Irineu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, tipărește în a doua ediție („Cugetarea”, Delafras, fără dată), traducerea vestitei cărți indiene *Manava—Dharma—Sastra sau Cartea legii lui Manu*.

N. B.

*

În *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național din București*, înaintat de către Direcțiunea Muzeului la 20 Dec. 1943 Ministerului Culturii Naționale și publicat la începutul acestui an se vor găsi interesante date asupra săpăturilor arheologice din țară făcute în 1942 și 1943.

D. B.

*

D-l Mircea Herovanu semnalează în *Cronica Numismatică și Arheologică*, XVII, nr. 127—128, 1943, pp. 183—186 (pl. VIII) o nouă stațiune preistorică aparținând cercului cu ceramică de stil Cucuteni, descoperită în satul *Zlodica*, aproape de Cotnari. Mai departe (pp. 187—190), autorul publică unele obiecte noi dela Cucuteni, intrate în colecția d-sale.

D. B.

*

Salutăm cu deosebită bucurie reparația, — după un sfert de secol și mai bine, — a *Anuarului Comisiunii Monumentelor Istorice*, scos în prezent de d-l V. Brătulescu, Secretarul Comisiunii, pe vremuri de d-l profesor A. Lapedatu, actualul președinte al aceleiași Comisiuni conduse atâta vreme de neuitatul N. Iorga. Alături de procesele verbale, se arată numeroasele opere de restaurare ale bisericilor și rezultatele săpăturilor și cercetărilor arheologice din 1942 și 1943. Anuarul va ține un loc de seamă în mișcarea științifică din țară.

D. B.

*

În *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice pe 1942*, publicat de d-l V. Brătulescu, găsim aceste juste și interesante aprecieri ale d-lui C. Daicoviciu asupra necesității periegeselor, și în general a cercetării *pe teren*, pentru arheolog: „Experiența de aproape 20 de ani ne-a arătat ce imense foloase se pot trage și ce neprețuite învățăminte se pot scoate *din călcarea cu piciorul și observarea de aproape a solului*, pe care s'a dezvoltat o civilizație, și mai mult decât atât, *o lume întreagă de oameni, cum au fost înaintașii*”. ...Fără astfel de colindări în lumea celor pe care îi căutăm în urmele lăsate în pământ, nu cred că poate fi o adevărată și reală cunoaștere istorică sau arheologică” (p. 100). Mai departe d-l C. Daicoviciu publică rezultatele deosebit de interesante asupra săpăturilor și cercetărilor arheologice din Transilvania în cursul anului 1942, făcute de către Institutul de Studii Clasice al Universității Cluj-Sibiu.

D. B.

*

Recent, despre fauna moustieriană (paleolitic) dela Boidu-Mare (Ohaba-Pomor), jud. Hunedoara, Inst. Gaal în *Publicațiile Secțiunii Numismatice și Arheologice a Muzeului dela Cluj*, vol. III, I, 1943, pp. 1—46. Tot acolo, pp. 47—61, M. Roška republică rezultatele săpăturilor din aceeași peșteră.

D. B.

*

„*Sociologie și istorie literară*” (*Literărani historie a sociologie*, Praga, 1943, 29 p.) se intitulează o broșură semnată de publicistul Em. Chalupny în care cercetează, în linii mari, raportul

dintre cele două discipline. Chalupny n'aduce nimic nou; în schimb, lămureşte strânsa legătură dintre elementele sociale şi plâsmuirea operii literare.

TR. I.-N.

*

La Geneva a luat fiinţă, sub conducerea prof. Ch. Bally şi Alb. Sechehay, o societate lingvistică (*Société genevoise de linguistique*) cu scopul de a ajuta disciplinele filologice şi a cerceta normele de limbă, după principiile lui Ferdinand de Saussure. Membrii societăţii pot fi atât elveţieni cât şi străini, în condiţii şi drepturi egale.

Societatea publică „*Cahiers Ferdinand de Saussure*”, — din care a şi apărut primul volum, cu următoarele contribuţii: Ch. Bally scrie despre Intonaţia în fraza franceză, A. Sechehay despre clasificarea cuvintelor şi S. Karcevskij despre Interjecţii. În fine, Henri Frei, secretarul societăţii, publică normele după care s'a condus în alcătuirea dicţionarului, încă nepublicate, de propoziţiuni din chineză şi japoneză. Library Cluj

È un semn că mişcarea lingvistică se strămută în Apus.

TR. I.-N.

*

Revista „*Slovo a Slovesnost*” (Nr. 2—3, 1943) conţine câteva studii interesante, care mărturisesc că şcoala lingvistică din Praga încă nu şi-a încheiat definitiv activitatea. Dintre acestea amintesc: Bohumil Trnka, *Probleme generale în lingvistica structurală* şi Jul. Heidenreich, *Despre forma motivelor*. Jan Rypka scrie „*Despre traduceri şi traducerile din persană şi turcă*”.

Aşa dar, revista face eforturi pentru prelungirea unei lăudabile activităţi ştiinţifice.

TR. I.-N.

*

Organul *Cercului lingvistic din Praga*, „*Slovo a Slovesnost*”, continuă să apară. Primul număr (Praga, IX. 943) conţine un interesant studiu al unuia din fondatorii acestei şcoli, Vilém Mathesius, despre „*Traducerea versului alb strein şi versul iambic ceh*”, — cu subtile consideraţiuni pe marginea fenomenului unei astfel de traduceri.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

FONDATOR: N. IORGA

DIRECTOR: N. BĂNESCU

Vol. XXX, n-le 1—12

Ianuar—Decembrie 1944

Redacția: Manuscrisurile, cărțile de recensat și orice privește redacția se trimit în Șoseaua Bonaparte, 6, București, III.

Administrația: Abonamentele și orice comandă, se trimit la „Institutul pentru studii Europei Sud-Orientale”, Șos. Bonaparte, 6, București.

Abonamentul anual: 1000 lei. Pentru instituții și autorități: abonamentul 1500 lei.

CUPRINSUL

	Pag.
Articole :	
N. Bănescu : „Colonizare”, nu imigrație.	1—5
— Th. Bucur : Un ofițer al ocupației austriace în Moldova din vremea războiului Crimeii (1854—1857)	7—17
— D. Berciu : Trei fibule tracice la Nord de Dunăre	19—31
— A. Cazacu : Câteva considerațiuni asupra fragmentelor așa-zisului Toparcha Gotticus	33—53
T. Gostynski : Cine a fost autorul bisericii Golia?	55—60
— V. Costăchel : „Beneficiul” în Sud-Estul Europei	61—86
— V. Mihordea : Ecoul morții lui Cavour în România	87—95
M. Berza : Metodă istorică și falsă erudiție	96—108
Documente :	
V. Mihordea : <i>Incercare de aducere în țară a osemintelor lui Bălcescu și ale altor patrioți români în exil (1859)</i>	109—111
N. Lazăr : <i>Câteva documente vasiluene și ceva despre Milești</i>	135—112
Dări de Seamă :	
C. Constante și A. Golopenția : <i>Românii din Timoc (N. Bănescu)</i>	137
Pr. Teodor Bodogae : <i>Din istoria Bisericii ortodoxe de acum 300 de ani. Considerațiuni istorice în legătură cu Sinodul de la Iași. (N. Bănescu)</i>	137—138
N. I. Herescu : <i>Bibliographie de la littérature latine. (N. Bănescu)</i>	138—139

G. Popa-Lisseanu : <i>Dacia în autorii clasici. II. Autorii greci și bizantini</i> (N. Bănescu)	139—140
G. I. Năstase : „Peuce”. <i>Contribuție la cunoașterea geografică-fizică și omenască a deltei Dunării în antichitate.</i> (N. Bănescu)	140—141
V. Laurent <i>Le briquet, emblème monétaire sous les Paléologues?</i> (N. Bănescu)	141—142
P. Tannery : <i>Quadrivium de Georges Pachymère.</i> Préface de V. Laurent. (N. Bănescu)	142—143
Tache Papahagi : <i>Paralele folklorice (greco-române). Traduceri din poezia populară greacă și note de folklor, filologie și etnografie.</i> (N. Bănescu)	143—144
C. Brătescu, V. Mihăilescu, N. Al. Rădulescu și V. Tufescu : <i>Unitatea și funcțiunile pământului și poporului românesc.</i> (N. Bănescu)	144
D. Ciurea : <i>Problema originii și sensului lui Io din intitularea și subscrispția documentelor românești.</i> (N. Bănescu)	145
<i>Studii și cercetări istorice, vol. XVIII.</i> (N. Bănescu)	145—147
A. P. Dimitroff (Pironkow) : <i>Zar Simeon und sein Zeitalter.</i> (N. Bănescu)	147—148
<i>Revista de istorie bisericească, nr. 2 (1943).</i> (N. Bănescu)	148—149
Dinu C. Arion : <i>Două studii de istorie a dreptului românesc</i> (Contribuție la studiul fundării Voevodatului Munteniei) (N. Bănescu)	149—150
Dr. Ion I. Ghelase : <i>Mocanii. Importanța și evoluția lor social-economică în România.</i> (N. Bănescu)	150—151
B. Agapie : <i>Instituția Fieriei. Contribuție la cunoașterea dreptului cutumiar românesc.</i> (N. Bănescu)	151
M. Lascaris : <i>La révolution grecque vue de Salomigne. Rapports des consuls de France et d'Autriche, 1821—1826.</i> (N. Bănescu)	151—152
G. Giuglea : <i>Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia, prin limbă și toponime.</i> (N. Bănescu)	152—153
Gheron Netta : <i>Olteneii în trecutul economic al țării lor.</i> (N. Bănescu)	153
Bedrich Slavik : <i>Srdce a doba, listy českých žen (Inimă și vreme).</i> (Tr. Ionescu-Nișcov)	153—154
B. Slavik : <i>Hanacké písmenictví.</i> (Tr. Ionescu-Nișcov)	155
Erhard Preissig : <i>Die französische Kultur-Propaganda in der Tschechoslowakei.</i> (Tr. Ionescu-Nișcov)	155—156
Marton Roska : <i>A récsahanyok (Über die Herkunft der kupfernen Hacken, Axthacken, Hammeräxte und Pickelhacken vom ungarischen Typus.</i> (D. Berciu)	156—157
<i>Cronica</i> de N. Bănescu, D. Berciu și V. Mihordea	159—172
<i>Notițe</i> de N. Bănescu, D. Berciu și Tr. Ionescu-Nișcov	173—179